

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (T. C. TARİHİ) ANABİLİM DALI

MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİNDE TRABZON RUM
METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Aydın ÖZGÖREN

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (T.C. TARİHİ) ANABİLİM DALI

MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİNDE TRABZON RUM
METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:
Aydın ÖZGÖREN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (T. C. TARİHİ) ADABİLİM DALI

MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİNDE TRABZON
METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Hazırlayan:
Aydın ÖZGÖREN

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Tez Sınavı Tarihi/...../2006

ÖNSÖZ

İtilâf Devletleri, I. Dünya Savaşından galip çıkınca Mondros Mütarekesi hükümlerinden yararlanarak, Osmanlı devletini parçalamak için harekete geçtiler. Doğu Karadeniz Rumları da bu paylaşımdan pay kapmak ve doğuda Batum'dan batıda Sinop'a kadar uzanan topraklar üzerinde bir Pontus devleti kurmak için Kasım 1918'den itibaren gerek bölgede gerekse Avrupa başkentlerinde yoğun siyasi ve askeri çalışmalar başlattılar.

Bölge Rumları, dış güçlerin desteğini almak, kamuoyunda yer bulmak amacıyla bir meseleymiş gibi ortaya koydukları Pontus meselesi, aslında kökü milattan önceye kadar inen bir devleti yeniden diriltmeye yönelik motivasyonun güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet etmesinden başka bir şey değildi.

Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkararak Anadolu'yu işgale başlayan Yunanistan'ın 9 Haziran 1921'de yaptığı İnebolu bombardımanı dışında Karadeniz'de büyük bir askeri harekâtı olmamıştır. Buna rağmen Yunanistan bölgedeki Rum cemiyetlerini ve özellikle din adamlarını Pontus meselesi adına kullanarak Anadolu'nun batısındaki işgâllerde etkili olmaya çalışmıştır.

Milli Mücadele Dönemi'nde Pontus meselesi hususunda Patrikhânedен sonra en etkili faaliyetlerde bulunan unsurların başında Trabzon Rum Metropolitliği geliyordu. Trabzon Rum Metropolitliği'nin faaliyetleri Pontus meselesinin bir bölümünü oluşturuyor gibi görünmesine rağmen aslında bu meseleyi uluslar arası arenada savunmak, kamuoyu oluşturmak adına meselenin bütününe etki eden faaliyetlerdi. Trabzon Rum Metropolitliğinin faaliyetleri Pontus meselesinin belirli bir aşamaya gelmesinde ve meselenin etkinlik kazanmasında önemli yer teşkil etmiştir.

Bu çalışmamda 1913 yılından Milli Mcdelenin sonuna kadar Trabzon Rum Metropolitleri olarak görev yapan Hrisanthos'un faaliyetleri temel alarak bahse konu metropolitliğin faaliyetlerini anlatmaya çalıştım. Çalışmamı hazırlarken konuyla ilgili arşiv belgelerinden geniş ölçüde yararlandım. Belgeleri daha ziyade özetleme yoluna giderken, konunun akışına uyarak bazı bölümleri aynen aldım. Bu arada, 1919-1922 yıllarında yayınlanan gazetelerden de yararlanmaya gayret ettim. Ayrıca Hrisanthos'un 1933 yılında yazmış olduğu "Eklisia Trapezontos" isimli kitabın bazı bölümlerinde verilen Osmanlıca belgeleri Latin harflerine çevirerek; gerekli grdğim kısımları ise Yunanca'dan Türkçe'ye tercüme ettirerek çalışmamda kullanmaya çalıştım.

İki bölüme ayırdığım bu çalışmamın sonuna konuyla ilgili belge ve çevirilerin yanında Trabzon Metropolitliğine ve Metropolit Hrisanthos'a ait fotoğrafları ilâve ettim.

Bu konuda çalışmam için teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, hocam Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK'a; çalışmamda beni yalnız bırakmayan Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığın'da çalışan mesai arkadaşlarıma ve Yunanca tercüme konusunda gereken yardımı gösteren Zühal GÜVERCİN'e teşekkür ederim.

Aydın ÖZGÖREN

Ankara-2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ	1
MONDROS MÜTÂREKESİ ÖNCESİNDE PONTUS MESELESİ	1
1. Doğu Karadeniz'in Tarihsel Geçmişi.....	1
2. Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı	6
I. BÖLÜM	
PONTUS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDAN SONRAKİ SÜREÇTE	
TRABZON RUM METROPOLİTLİĞİNİN FAALİYETLERİ	14
1. Trabzon Rum Metropolitliği'nin Tarihine Bir Bakış.....	14
2. Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgâli ve Trabzon Rum Metropolit Hrisanthos....	23
3. Mondros Mütârekesi'ni takiben Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri....	38
a. Hrisanthos'un Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi ile Olan	
İlişkileri	38
b. Hrisanthos'un Trabzon'un Nüfus Yapısını Değiştirmeye Yönelik	
Faaliyetleri	55
c. Hrisanthos'un Türkiye Dışındaki Faaliyetleri.....	66
II. BÖLÜM	
TRABZON RUM METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİNİN TÜRK	
KAMUOYUNDA YANSIMALARI VE ALINAN TEDBİRLER	93
1. Hrisanthos'un Faaliyetlerinin Türk Kamuoyundaki Yansımaları.....	93
2. Trabzon Rum Metropolitliğinin Faaliyetlerine Karşı Alınan Tedbirler.....	102
SONUÇ.....	120
ÖZET.....	124
ABSTRACT	125
KAYNAKÇA	126
EKLER.....	133

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
ATASE Arşivi:	Askeri Tarih Stratejik Edüt Başkanlığı Arşivi.
Bkz.	: Bakınız.
B.	: Belge.
BTDD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi..
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
C.	: Cilt
DH - KMS	: Dâhiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.
Ds.	: Dosya.
Fhr.	: Fihrist.
Gnkur.	: Genelkurmay.
G.	: Gümlek.
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
ISH	: İstiklâl Harbi Koleksiyonu.
K.	: Kutu.
Kls.	: Klasör.
Ks.	: Kısım.
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.
P.M.	: Pontus Meselesi.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
TİTE Arşivi	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
Yay.	:Yayınları.

GİRİŞ

MONDROS MÜTÂREKESİ ÖNCESİNDE PONTUS SORUNU

1. Doğu Karadeniz'in Tarihsel Geçmişi

Antik dünyanın ayrılmaz bir parçası olan Karadeniz ve onu çevreleyen kıyılar ile iç kesimleri, kendine özgü coğrafi özellikleri ve üzerinde yaşayan topluluklar açısından, Eski Çağda, Akdeniz'den sonra en önemli bölgelerden birini teşkil etmektedir.

Eski çağlarda Grekler Karadeniz'e "deniz" manasında Pontos adını vermişlerdir. Bu ad, denizin güney sahillerine de verilmiş ve sakinlerine Pontoslu denmişti.¹ Pontus veya Kapadokya Pontika adıyla anılan bu bölge; Karadeniz sahil şeridi içinde Amissos (Samsun), Katyora (Ordu), Kerasus (Giresun) ve Trapezus (Trabzon) ve iç bölgede Amaseia (Amasya) Komana ve Zela (Zile) gibi önemli yerleşme yerlerine sahipti. Ülkenin batısına Paphlagonia, kuzeydoğusundaki bölgeye de Kolkhis, Marmara Denizi'nin doğusundaki şimdiki İzmit ve Adapazarı'nı içine alan bölgeye ise Bithynia denilmekteydi.²

Pontus coğrafyası hudutları bütün bölgelerin hudutları gibi tarihte pek çok kere değişmiş, batıda Sinop, Kastamonu ve Zonguldak'ı, hatta İstanbul'a kadar olan

¹ Minas Bjıkşkyan, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası (1817-1819)**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1969, s.1.

² Adem Işık, **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, TTK Basımevi, Ankara 2001, s.8.

sahil bölgesini içine almış, doğuda Batum'un kuzeyini ve Rion Nehri'nin deltasını (sahil Gürcistan'ı, Rodopolis) hudutlarına dâhil etmiştir.³

Doğu Karadeniz bölgesine yerleşme hadisesi çok eski tarihlere uzanmaktadır. Araştırmalar bölgeye ilk olarak M.Ö. III. bin ile II. bin yılları arasında Oğuzların öncü kollarından biri olarak kabul edilen “Gas/Kas” ve “Gud/Guttiler”in, M.Ö. 675 yılından itibaren de Kimmerlerin yerleşmeye başladıklarını göstermektedir.

Trabzon şehrinden ilk olarak bahseden müellif Xenophon'dur. Onun verdiği bilgilere göre M.Ö. 400 yıllarında Doğu Karadeniz'de yaşayan kavimler Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Haibler ve Tibarenlerdir.

Doğu Karadeniz bölgesine Kimmerlerden sonra İskitler, Medler, Persler hâkim olmuştur. Bu hâkimiyet Makedonya Kralı İskender'in M.Ö. 334 yılındaki doğu seferine kadar devam etmiştir. M.Ö. 312-280 tarihleri arasında bölge İskender'in komutanlarının hâkimiyetine girmiştir.⁴

Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus (Pont) Krallığı (M.Ö.298-63)'te Pers asıllı Mithridates sülalesi tarafından kurulmuştur. Pont Devleti olarak da bilinen bu devlet, yaşadığı çağda doğuda Roma İmparatorluğu'nun rakibi olabilecek bir güce erişmişti.⁵ Kurucusu ve ilk kralı, Pers Satrabının oğlu Mithridates (Mihridat I.) olan “Pontus Krallığı”nın sınırları, son kralları Mithridates VI. zamanında (M.Ö. 120-63) en geniş seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde İskitlerin de yardımı ile Kırım,

³ Yusuf Gedikli, **Pontus Meselesi**, Bilge Karınca Yay., İstanbul 2002, s.17.

⁴ Kenan İnan, “Trabzon'un Fethi” **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., Trabzon 1999, s. 141.

⁵ **Pontus Meselesi**, (Yayına Haz.:Yılmaz Kurt) T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995, s. 60; Yusuf Sarımay, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası** (makaleler), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s.1; Nuri Yazıcı, **Milli Mücadele'de Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)**, Ankara 1989, s.15; Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, C.VIII, İstanbul 1972, s. 2581.

Yunanlıların elinden geri alınmış, daha sonra Galatia, Paflagonya ve Bitinya toprakları ele geçirilmiştir (M.Ö. 103-88) Bergama'nın ele geçirilmesinden sonra imparatorluk hâline gelen Pontus'un hudutları Ege kıyılarına kadar uzanmıştır. Devletin merkezi M.Ö. 183'te Sinop ve M.Ö. 88-85 yılları arasında geçici bir süre için Bergama olmuştur.

Pontus İmparatorluğu'nun ordusu, Anadolu'nun yerli halkından oluşturulmuştu ve Yunan askerlerinde olduğu gibi ücretli değildi. Armalarında da ay ve yıldız bulunmaktaydı.⁶

M.Ö. I. yy.da Anadolu'da güçlü bir Pontus Devleti'nin varlığından rahatsız olan Romalılar ile Pontus İmparatorluğu arasında amansız bir mücadele başlamıştır. M.Ö. 89 yılında Bitinya Kralı Nikomed'in savaş ilan etmeden Pont ülkesine girmesi ile başlayan düşmanlık; M.Ö. 88'de Roma-Pontus savaşı hâline gelmiş; Sulla komutasındaki Roma orduları, bu tarihten itibaren Anadolu topraklarına hızla yayılmaya başlamıştır. Roma ile Pontus İmparatorluğu arasında ikinci savaş M.Ö. 83, üçüncü savaş ise M.Ö. 74'te cereyan etmiştir. M.Ö. 71'de Romalıların Pontus ülkesine girmesi üzerine Mithridates Ermenistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Roma ile Pontus arasında son hesaplaşma M.Ö. 63'te vuku bulmuştur. Romalı General Pompeius komutasındaki büyük bir Roma ordusunun Pontus ordusunu bozguna uğratması ile iyice sarsılan Pontus İmparatorluğu M.Ö.48'de Julius Sezar'ın Mısır ve Suriye'yi fethedip Anadolu'ya girerek Pontus ordusuna Zile'de son darbeyi

⁶ Gedikli, **a.g.e**, s.17.

vurmasından sonra ortadan kalkmıştır. Bu tarihten sonra Pontus toprakları Bithinia (Bitinya) ile Galatların arasında paylaşılmıştır.⁷

Pontus İmparatorluğu'nun M.Ö.63'te yıkılmasından sonra Pontus ülkesi önce Roma İmparatorluğu'nun daha sonra Bizans'ın egemenliğinde kalmıştır.⁸ Bu dönemde Bizanslılar tarafından mağlubiyete uğratılan Bulgar Türklerinden bir kısmı Trabzon havalisine yerleştirilmiştir. Yine bu dönemde yaklaşık 40.000 Kuman ailesi Gürcistan'a inerek Hristiyan olmuş, daha sonra da Doğu Karadeniz'e ve Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir.⁹

Türklerin Trabzon'un fethi için birçok seferi olmuştur. İlk Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Doğu Anadolu seferi sırasında (1047 yılında) Türk akıncıları Karadeniz sahiline kadar ilerlemiştir.¹⁰

1203 yılına gelindiğinde İstanbul 4. Haçlı Seferi'nde Lâtinler tarafından işgâl edilmiş ve burada bir Lâtin İmparatorluğu kurulmuştu. Bu işgâl sırasında Trabzon'a kaçarak sığınan Komnen ailesi 1204 yılında Aleksi Komnen önderliğinde burada Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurmuştu. İmparatorluğun sınırları ilk yıllarda Kerempe Burnu'ndan Batum'a kadar uzanıyordu.

Trabzon Rum imparatorları Selçuklulara sürekli vergi vermişlerdir. Vergi dışında Türkmen akınlarından kurtulabilmek için kızlarını Türkmen beylerine

⁷ Bıjıkyan, a.g.e., s. 8-9; **Büyük Larousse**, C.XVIII, s. 9504-9505; Sarııay, Pehlivanlı, Saydam, a.g.e., s.79-80.

⁸ Mahmut Goloğlu; **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Goloğlu Yay., Ankara 1973, s.149-150, Gedikli, a.g.e. s.18.

⁹ İnan, a.g.m., s.141.

¹⁰ Osman Turan, "Trabzon Tarihine Bir Bakış" **Trabzon Fetih Yılığı**, Atlas Yay., Ankara 1994, s. 37.

vererek akrabalık kurmayı gelenek hâline getirmişlerdir.¹¹ Ancak 1243 Köseadağı Savaşı'nda Selçuklu ordusunun Moğol ordusuna yenilmesiyle bu tarihten itibaren Anadolu ve dolayısıyla Trabzon Rum İmparatorluğu, Moğolların egemenliği altına girmiştir. Moğol istilasının önünden çekilen Türkmen muhacirleri Karadeniz dağları üzerinden, Harşit çayı gibi vadilerden Pontus sahillerine inmişlerdir. Samsun'dan doğuya doğru gerçekleşen Türkleştirme faaliyetleri ise daha sağlam gelişmiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklular, Moğol istilasını altında ezilirken bu sahillerin Rumlara karşı müdafâasını Çepni Türkmenleri yapmıştır. Bu kuvvetli Oğuz boyu devamlı surette sahilden ve güney dağlarından ilerleyerek bu bölgeyi Türkleştirmiştir.¹²

Trabzon İmparatorluğu, 1340 tarihinden itibaren akıncı Türkmenlerden oluşan Akkoyunluların baskısı altında kaldı. Türkmenler Giresun, Ordu ve Ünye'yi ele geçirmişlerdi. Aleksios III (1349-1390) kızlarını Türkmen beylerine vererek Akkoyunlularla dostluk kurmuş; ancak, bu defa Osmanlı akınlarıyla karşılaşmıştır. 1397 Konya Savaşı'ndan sonra Karaman ülkesini sınırları içine katan Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt; Türkmenlerin elinde bulunan Samsun, Giresun ve Ordu'yu fethederek Trabzon Rum İmparatorluğu'nu vergiye bağladı.¹³ 1435 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, yaptığı fetihlerle Anadolu'da en büyük güç unsurunu oluşturuyordu. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra (1453) Davit Komnenos'un Osmanlı Devleti'ne verdiği vergiyi kesmesi üzerine 1460 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine sefere çıktı. Sinop ve Trabzon kalelerini denizden ve karadan kuşattı. Trabzon, Osmanlı ordularına karşı dayanacak güçte

¹¹ İsmail Hacıfettahoğlu; Muhittin Bal, **Trabzon Fetih Yıllığı**, Atlas Yay., Ankara 1994, s. 15.

¹² Orhan Türkdogan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yay., İstanbul 1999, s.230.

¹³ Goloğlu, **a.g.e.**, s.203.

değildi. Trabzon Devleti kendisi ile ittifak hâlinde olan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'dan da bir destek ve yardım göremeyince sonunda kale anahtarlarını Türklere teslim etmek zorunda kaldı. Böylece Trabzon Rum İmparatorluğu 26 Ekim 1461'de tarihe gömülmüş oldu.¹⁴

Osmanlıların daha ilk devirlerinden itibaren yöreye yerleşip çoğunluğu sağlayan Türkmenlerle, Hristiyan azınlıkları arasında kayda değer hiçbir menfi olay olmamıştır. Devletin müsamahalı siyaseti altında Rumlar ve diğer unsurlar din, dil ve geleneklerini korumuşlardır.

2.Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, yeni bir siyasal olgu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu, o güne değin Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında yaşayan çeşitli topluluklar ve ulusal azınlıkların bağımsızlık yolunda harekete geçmesiydi. Aynı sıralarda Osmanlı Devleti, “93 Harbi (1877-1878)” ile Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, öte yandan Avrupa devletlerinden aldığı yüksek meblağdaki borçların faizlerini bile ödemeyecek duruma düşmüş ve alacaklarını toplama hakkını Düyun-u Umumiye adlı uluslararası nitelikli bir örgüte bırakmıştı. Bütün bunlar, devletin içine düştüğü güçsüz durumu açıkça belgeleyen gelişmelerdi. Bu durum ayrılıkçı-bağımsızlıkçı eylemlerin daha da hız kazanmasına yol açmıştı. Bunda Avrupa'da XIX. yüzyıl boyunca gelişen ulusçu-liberal akımın

¹⁴ Goloğlu, **a.g.e.** s.220-229; Trabzon fethi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzun Çarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1975,s.51-57.

Osmanlı topraklarına ulaşması kadar Avrupa devletlerinin bu toprakları paylaşmak amacıyla yürüttükleri politikanın da rolü vardır.¹⁵

Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devletinin kurulma tasarısı XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmakta; Etnik-i Eterya (Filik-i Eterya)'nın doğuşu, Yunan ayaklanması ve ardından bir Yunan devletinin kurulması bu tasarının başlangıç yıllarını oluşturmaktaydı. Yine, Tanzimat'la başlayan dönem özellikle Islahat Fermanı önemli aşamaları oluşturmuştu.¹⁶

Bu bölgede yaşayan Ortodoks Hristiyanlar, daha XIX. yüzyılın başında, başta kilise olmak üzere, yeni burjuvazinin iş birliği ile Anadolu'da yaşayan diğer ırktaşları gibi, Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlamışlardı.¹⁷

Pontus meselesi ve Pontus Örgütünün temeli ilk defa 1840 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanından bir yıl sonra "Merzifon Amerikan Kolejinde"¹⁸ okuyan Rum öğrenciler tarafından ortaya atılmıştır. Bu kolejdaki öğrenciler, Amerikan Board misyonerleri ile sıkı münâsebet kurmuşlar ve Pontus fikrinin temellerini oluştururken bu misyonerlerden büyük destek görmüşlerdir.¹⁹ Aynı yıl içinde İnebolu'da "Halkın Manastırı" denilen bir tepede Klematyus adında bir rahip tarafından bir gösteri

¹⁵ Mustafa Balcıoğlu, **İki İsyen Bir Paşa**, Babil Yay., Ankara 2003, s.69-70.

¹⁶ Sebahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.30-31.

¹⁷ Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi (1912-1923)" **Toplum ve Bilim**, Güz Yay., 1988, s.34.

¹⁸ Patrikane ve din adamlarının dışında, Pontus Meselesinin teşkilâtlanıp gelişmesinde ülke içindeki kuruluşların başında Merzifon Amerikan Koleji gelmektedir. Merzifon Amerikan Koleji bünyesinde gizli olarak Rumlar tarafından "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adlı bir musiki cemiyeti kurulmuştur. Daha sonra bunlar 1904 yılında "Pontus Cemiyeti" adı altında birleşmişlerdir. Cemiyet, "Pontus" adı ile bir de gazete çıkardı. (Kenan Esengin, **Millî Mücadele'de Hıyanet Yarışı**, Ankara 1969, s.196; Yazıcı, **a.g.e.**, s.39-45.)

¹⁹ Amerikan Board misyonerlerinin Pontuşçuluk faaliyetleri konusunda geniş bilgi için bkz. Gülbadi Alan, "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi" **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, 2001, s.207.

tertiplenmiştir. Bu, Doğu Karadeniz bölgesindeki Hristiyanların yani Ortodoks Rumların bulunduğu yerde bir “Rum Pontus devleti” kurma anlamına geliyordu.²⁰

XX. yüzyıl başlarında ayrılıkçı eylemler, Anadolu topraklarına da yayılmış ve Doğu Karadeniz’deki ayrılıkçı Rumları harekete geçirmişti. Amaçları Trabzon, Giresun, Ordu, Canik, Sinop, Gümüşhane, Karahisarı Şarki, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat sancaklarını tamamen; Sivas vilâyetiyle, merkez Koçgiri, Hafik, Yenihan kazalarını kısmen ve Kastamonu vilâyetinin Tosya ve Taşköprü kazalarının bütünü, merkez ve İnebolu kazasını kısmen içine alan bölgede Pontus devletini yeniden diriltmekti.²¹

II. Meşrutiyet’le birlikte, Pontusçular davalarını kuvveden fiile döndürebilmenin mümkün olduğunu gördüler. Nitekim, Bizans’ı tekrar diriltmek sevdasında olan Yunanistan ile bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenen ABD’nin teşvik ve himayesindeki Rumlar, Meşrutiyet’in ilânından sonra bölgede daha bir örgütlendiler. Trabzon’da Pontus Muavenet Cemiyeti, Samsun Muhacirin Cemiyeti, Amasya’da Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti, Samsun Teceddüd ve İhya Cemiyeti ve Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Bafra, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba’da şubeleri bulunan Müfâa-i Meşrûta Cemiyetleri kurdular. Samsun, Müdâfaa-i Meşrûta ve Pontus derneklerinin merkezi olduğundan birinci derecede önem taşımakta ise de Trabzon’da bu teşkilatın gerçek ve manevi başkanı olan metropolit Hrisanthos’un burada olması ve aynı şekilde Trabzon

²⁰Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1981, s. 459; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.II. , Remzi Kitapevi, İstanbul 1964, s.17.

²¹ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C.III, Ankara 1985, s.398; Mustafa Balcıoğlu, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz’de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki”, **OTAM**, S.4, Ankara, 1993, s.1’den ATASE Arşivi, Kls: 1880, Ds.20, Fhr. 5.

Metropolithanesinin paye bakımından diğer metropolithanelerden büyük bulunması sebebiyle Trabzon, Samsun'dan daha fazla hareket ve çalışma göstermiştir.²²

Söz konusu cemiyetlerin bir kısmı, maksadın gerçekleştirilmesi için silahlı eylem yapmak üzere kurulmuşlardı. Bunun yanı sıra Rumların bölgedeki ekonomik hayatını da denetimleri altında tutuyorlardı.²³

Bölgede başlıca ekonomik faaliyetlerden olan tütün ve fındık üretimi ile bunlara eklenebilecek kıyı taşımacılığı yine Rusya ve İran'la yapılan ticareti elinde bulunduran Rum burjuvazisiydi. İç bölgelerdeki Rumların kıyıya inmesi, hem kıyılardaki Rum nüfusun artmasını sağladı hem de ekonomik hayatta Rumların üstünlüklerini pekiştirdi. Öyle ki Samsun şehrinde, belediye Meclisinin yedi sandalyesinin altısı Rumlara aitti. Yine Ticaret Odasının idâre heyetinde dört Rum, üç Ermeni ve bir Türk, Ziraat Meclisinde altı Rum ve iki Türk üye vardı.²⁴

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks Patrikhanesi de faaliyetlerini artırmış ve Trabzon'da Yunanlılık propagandasına başlamıştı. Meşrutiyet'in ilânını takiben Yomra, Maçka, Tonya, Şarlı nahiyelerinde Müslümanların dinden çıkmaya başladıkları görülmüş, yapılan incelemede bunun, oralarda Ortodoksların her tarafta, her köyde papaz, kilise ve manastırlarının bulunmasına karşılık, İslamiyet'i halka telkin edecek en ufak bir kurumun olmayışından kaynaklandığı anlaşılmıştı.²⁵

²²Kurt, **a.g.e.**, s.141.

²³ Balcıoğlu, a.g.m.'den TBMM Arşivi, Rumuz: i, Dosya: 8.

²⁴ Yerasimos, a.g.m., s.35

²⁵ “328 senesinde Trabzon belediye tebahetinde bulunduğum sıralarda Maçka kazasının ahvâl-i sıhhiyesini teftişe çıkmıştım. Hamsiköy ve civarındaki köylerde bazı merzaya irâd eylediğim suallere aldığım cevaplar nazar-ı dikkatimi celbetti. Meselâ

-Oğlum adın ne?

-Kosti

-Babanın adı ne?

II. Meşrutiyet'ten sonra Pontusçular çalışmalarını gizlemeye ihtiyaç duymadılar. Öyle ki, mektuplarının sonlarına “Yaşa Yunan, yaşa Pontus” sözlerini çekinmeden ekleyebiliyorlardı. Balkan Savaşı ile birlikte “Pontus meselesi” Hristiyanlık meselesi olmaktan çıkarılıp bir Yunanlılık konusu hâline getirildi.²⁶ Nitekim Trabzon Yunan Konsolosluğu, 18 Ekim 1912’de Trabzon metropolitine bir yazı göndererek Yunan Kralı I. Yorgi’nin isim günü olan 23 Nisanda Aya Gregoriyos Kilisesi’nde tören yapmasını istemiştir.²⁷

Bir yandan ekonomik gücü ellerine geçiren, öte yandan siyasi örgütlenmeyi gerçekleştiren Rumlar, mevcut otoriteye başkaldırma aşamasına gelmişlerdi. Nitekim Balkan Savaşı’yla birlikte bu fırsat da ellerine geçmişti. Söz konusu savaş, Pontus meselesinin kökenini teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti’nin ilan ettiği seferberlik, Anadolu’da yaşayan Rumlara kendilerine kurtarıcı olarak tanıtılan ordulara karşı savaşıma zorunluluğu getirdiği için, Rumlar kitleler hâlinde silâhlı ya da silâhsız olarak köylerine kaçmışlardı. Köylerinde yaşamaya cesaret edemeyen Rumlar, ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla, köylerinin civarında kaldılar. Böylece kendiliğinden ilk çeteler kuruldu.

Pontusçuların mevcut otoriteye ilk başkaldırıları da Balkan Savaşı ile ilgilidir. Osmanlı Devleti savaş sırasında Samsun bölgesine Arnavut muhacirleri

-Ahmet

Aynı sualleri tekrar ettiğim eşhastan ekseriyet-i azimesinin esamisi Petro, Nikola..ilh. Babasının isimleri, Ali, Veli...ilh olduğuna kemâl-i hayret e esefle ittıla’ hasıl eyledim. Keyfiyeti daha ziyade tahkik ve nüfus kuyudatına müracâat ettim. Rum papazların Rum müneveratının köylülerin cehaletinden bil istifade yaptıkları propagandaların netâyiç-i müfsitkeranelerinden olmak üzere yüzde altmış Müslümanın da irtidâda doğru gittiklerini dehşet ve nefretle anladım.”(Mesut Çapa, Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu, **BTTD**, S.29, Temmuz 1987, s.55.)

²⁶ Trabzon Metropolit Hrisanthos’a gelen imzasız bir mektupta, mektubu kaleme alan şahıs katıldığı bir ziyafette bir Rum reisinin “*Siz gençler 20-25 sene sonra Pontusluların Türkleri ne şekilde Yunanlıştıracaklarını iftiharla göreceksiniz*” sözlerine yer vermiştir. (Kurt, **a.g.e.**, s.102)

²⁷ Mesut Çapa, “Pontus Meselesi” **Cumhuriyetin 80. Yılına Amağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü , Ankara 2004, s. 106.

getirmişti. Muhacirlerin iki Rum köyüne yerleştirilmek istenmesi üzerine Rumlar isyan etmişler ve silâhlı olarak Samsun'a saldırmışlardır. Bir papaz idaresinde bir müfreze, silâhlı olarak Samsun'a gelince; Canik mutasarrıfı da inzibat kuvvetleriyle bölgeye gelmiştir. Mutasarrıf, Rumların böylesine başkaldırmalarının kanuna uygun olmadığını söylemeye çalışırken, Samsun'a gelen bu papaz elindeki değnekle mutasarrıfın elindeki kitaba vurmuştu. Bu davranış, Rumların artık otoriteyi tanımayacaklarının gösteriyordu. Bu sırada çıkan karışıklıkta ihtiyar bir Rum yaralanmış, ancak kaldırıldığı hastanede ölmüştü. Bu olayı fırsat bilen Rumlar 30.000 kişilik muazzam bir cenaze merasimi düzenleyerek ölüyü Samsun'da dolaştırmışlardır. Bu gösteri, bir anlamda daha sonraları yapacakları ayaklanmanın provasını nitelendiğindeydi.²⁸

Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan seferberlik çağrısına uymayan ya da sonradan birliklerinden kaçan Rumlar dağlarda buluşup çeteler oluşturdular. Söz konusu çeteler, bölgenin Türk halkı üzerine saldırarak onları sindirmeye çalıştılar. Özellikle Bafra mıntıkasında Nebiyan dağına üs seçen Rum çeteleri Türk köylerini yaktılar, halkı katliama uğrattılar. Öyle ki Nebiyan mıntıkasındaki altı Türk köyünden birisi olan yüz elli haneli Çağşur köyünü basan Rumlar çocuk, ihtiyar demeden 367 Türk'ü öldürüp tek ev kalmamak üzere bütün köyü yaktılar. Diğer köyleri de yakan Rumların katliamından kaçan 2000 kişi diğer Türk köylerine yerleşmek zorunda kaldılar. Bölgedeki Türkler Rumların bu çetecilik faaliyetleri nedeniyle kendi tarlalarına dahi giremez olmuşlardı. Rum çeteleri sadece Nebiyan

²⁸ Balcıoğlu, a.g.m., s.93.'den TBMM Arşivi, Rumuz: i, Dosya: 8.

mıntıkasında faaliyet göstermiyorlar, başka başka çeteler Samsun ve Amasya bölgesinde de Türklere taarruz ve tecavüzlerde bulunuyorlardı.²⁹

Birinci Dünya Savaşı içinde bir yandan Türk halkını katliama uğratan Rumlar, öte yandan Osmanlı Devleti ile savaşta bulunan Ruslara casusluk yapmışlar ve Türk cephesi gerisinde aktif düşmanlık hareketlerinde bulunmuşlardı. Ruslar ise Samsun’u işgal etmeleri için kendilerini davet eden Rumlara bir hayli silâh vermişlerdi. Söz konusu silâhlar, Millî Mücadele esnasında Rumların çıkardıkları isyanda kullanılmıştır.³⁰

Bunun yanında, Çar Rusyası, Rusya’daki Yunan siyasi memurları tarafından Batum’da ve kfkasya’nın diğer taraflarındaki Rum tüccarları aracılığıyla Trabzon ve Samsun’daki merkezler ile haberleşmiş ve Batum’da oluşturulan bir komite eliyle gizlice silah ve cephane göndererek bu çevre Rumlarının çalışmalarını bir kat daha artırmalarına sebebiyet vermiştir. Ateşkesten sonra daha ileri gidilerek bu komite tarafından düzenlenen plân gereğince Rus subaylarından Rum asıllı Ananyon’un yönetimi altında Rumlardan bir birlik oluşturulmuş ve Yunan kuvvetleriyle birlikte Pontus’un Türkler elinden kurtarılmasına çalışılmaya başlanmıştı. Fakat Kafkasya’nın Bolşevikler tarafından işgali bu birliğin dağılmasına neden olmuş, yalnız arda kalanları Türk toprağına geçerek burada çete faaliyetlerine başlamıştır.³¹

“Pontus meselesi” kısaca XIX. yüzyılın sonlarında özellikle İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD’den zaman zaman ve gerektiğı kadar destek bulan, Yunan “megâli ideasının” bir uzantısı olarak Doğı Karadeniz kıyılarında kurulması planlanan bir devletin doğuşunu hazırlamak için başvurulmuş her türlü faaliyet olarak tanımlanabilir.

²⁹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 43 (Mart 1963), Belge: 1010.

³⁰ Balcıoğlu, a.g.e., s.74.’den TBMM Arşivi, Rumuz: i, Dosya: 4.

³¹ Kurt, a.g.e., s. 170.

Yine başka bir açıdan baktığımızda, “Pontus meselesi” batılılar için Yunanlıların anladığı manadan çok, Türkleri kamuoyu önünde zor durumda bırakmak, siyasi alanda sıkıştırmak için harekete geçirdikleri, Yunanlıları da bu oyuna alet ettikleri bir siyasi mesele olarak da tarif edilebilir.³²

³² Hamit Pehlivanlı, “Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.X, S.29, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Yay., Ankara 1994, s.358.

I. BÖLÜM

PONTUS SORUNUN ORTAYA ÇIKIŞINDAN SONRAKİ SÜREÇTE TRABZON RUM METROPOLİTLİĞİ’NİN FAALİYETLERİ

1. Trabzon Rum Metropolitliği’nin Tarihine Bir Bakış

Hz. İsa’nın ölümünden sonra yayılmaya başlayan Hristiyanlık Roma İmparatorluğu’nda resmî din olarak kabul edildikten sonra bu dinin merkezi olarak Roma seçilmişti. Dini teşkilâtın başkanı burada oturan ve Tanrı’nın temsilcisi olduğu kabul edilen papa idi. Hristiyanlık kısa denilebilecek bir süre içinde bütün Akdeniz ülkelerine yayıldı. Bu geniş bölgedeki Hristiyanların doğrudan tek bir merkezden yönetilmesi zor olduğundan çeşitli idari bölgelere ayrıldı. Bu bölgelerin birincisi papanın yönetiminde bulunan Roma idi. Diğerleri ise İskenderiye, Kudüs, Antakya ve İstanbul patriklikleri idi.

Önce bu beş patriklikten üçü (Roma, İskenderiye, Antakya) kuruldu. İstanbul ve Kudüs, Kadıköy konsilinden sonra patriklik hâline gelebildiler. İstanbul 330 yılında İmparator I. Konstantin tarafından doğu topraklarının başkenti veya imparatorluğun yeni başkenti ilan edildikten sonra İstanbul Piskoposluğu önem kazanmaya başladı. İstanbul daha önce Ereğli (Hereclea) Metropolitliği’ne bağlı yerel bir piskoposluk durumunda iken önemine binaen patriklik olarak ilân edilmiştir. İstanbul Patrikliği’nde 379 ile 1451 yılları arasında 122 patrik görev yapmıştır.³³

³³ Yavuz Ercan, “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü” **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar), Gnkur Basımevi, Ankara 1986, s. 196.

İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte bu İstanbul'daki dinî gruplar Osmanlı millet sistemi içerisine dâhil olmuştur. Osmanlı Devleti'nde millet sisteminin getirdiği idâri ve hukuki statü ile her dinî grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri kendi cemaatleri tarafından o grubun lideri olarak seçilmiş ve kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Böylece bu gruplar beraatla kendilerine verilen "özerklik" sayesinde; Osmanlı egemenliğinde fakat, devlet içinde devlet gibi hareket ederek kendi din, hukuk, gelenek ve görevlerini, eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bu sistem sayesinde gayrimüslimler dine ilişkin kuralların, örflerinin ve özel hukuklarını koruyarak baskı görmeden uyguladılar. Dinî grupların liderleri ise birer devlet memuru gibi kendi yönetimindeki toplulukların idâresinden padişâha karşı sorumlu tutuldular.

Fatih, İstanbul'un fethinden sonra Rum kilisesine din ve hukuk işlerinde özerklik verdi. Rum millete seçtirdiği patriğe, cemaatini idâre için gerekli yetkileri kullanma imtiyazı tanıyarak, onu tüm Ortodoksların başına geçirdi. Rum milletin yönetiminde patrikten sonra metropolitler³⁴ ve piskoposlar geliyordu. Bunlar da Osmanlı Devleti tarafından tayin ediliyorlardı. Metropolitler bölgelerine giren

³⁴ Metropolit, Katolik, Ortodoks ve Anglikan kiliselerinde, kilise eyaletlerinin başıdır. Metropolit unvanını başlangıçta Roma İmparatorluğuna bağlı eyaletlerin ana kentinde (metropolis) oturan ve eyalet sınırları içinde kalan toprakların dinsel yönetimini üstlenen piskoposlar taşırdı. Bu unvanı resmi belgelerine geçirdiği bilinen ilk konsil Nikaia (İznik) konsili'ydî (325). Bu konsille kilise örgütlenmesinde metropolitin konumu kesin sınırlarıyla belirlendi. Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, sivil eyalet örgütlenmesini model alan kilise eyaletleri oluşturuldu. Bu eyaletlerin başında bulunan metropolitlerin yardımcı piskoposlarından her biri, eyalet içindeki piskoposluk bölgelerinden birini yönetirdi. Bu sistem değişikliğe uğramaksızın günümüzde de sürmektedir. Eyalet sinodlarını toplantıya çağırıp başkanlık eden metropolit, yardımcı piskoposlarıyla birlikte piskopos atamalarında başlıca rolü oynardı.

Slavca konuşulan Ortodoks kiliselerinde metropolit unvanı özerk kiliselerin başkanlarıyla birkaç önemli piskoposluk için kullanılırdı. Rumca konuşulan Ortodoks kiliselerinde ise bütün piskoposluk bölgesi yöneticilerine yardımcılarında ayrı olarak bu ad verilirdi. Batı'da Ortaçağ Katoliklik tarihinde, özellikle, 9. yüzyıldan sonra papalığın merkezileşmesi çerçevesinde metropolitlerin yetkileri yavaş yavaş ortadan kalktı. Papa tarafından önde gelen metropolitlere verilen başpiskoposluk unvanı ruhani anlamlar kazandı. Metropolit unvanıyla özellikle dünyevi yetkiyle özdeşleştirilmeye başlandı. Bu ayırım Katolik Kilisesinde halâ geçerlidir. İngiltere Kilisesi'nde metropolit ve başpiskopos unvanları eşanlamlıdır. (AnaBritannica, Hürriyet Yay., C. .22, s.336.)

yerlerde Rumların en üst yöneticisi olup milletin bütün işlerine bakar, gerektiğinde cezai yetkilerini kullanırlardı.³⁵

Osmanlı Devleti'nde metropolitlere Tanzimat'tan sonra bazı komisyonlara katılma hakkı tanındı. Hristiyan uyrukların yaşadığı yerlerde vergilendirme, belediye işleri gibi kamu görevlerinde oy kullanma yetkisi verilen metropolitler özellikle merkezden uzak yörelerde Müslüman olmayan halkın temsilciliğini bile üstlendiler.³⁶

Rum Patrikhanesi'ne bağlı birçok metropolitlik bulunmaktaydı. 1912 yılında patrikhaneye bağlı metropolitliklerin listesi ve aldığı nişanlar şöyledir:³⁷

Metropolitlik	İsim	Osmanî	Mecidî
Kayseri Metropoliti	Omrosyos	2	2
Kuşadası	Ayvakim	1	1
Ereğli	Gregoryus	3	2
Kapıdağı	Gregoryos		3
İzmit	Aleksandros	2	1
İznik	Vasilyos	2	2
Kadıköy	Yermanos	2	2
Terkos	Kalnikos	2	1
Selanik	Ayvakim		2
Edirne	Polikalpos		2
Amasya	Yermanos	2	2
Yanya	Yervasyos	2	2
Bursa	Doreteos		2
Manastır	İstifanos		

³⁵ Ali Güler, “Tarih Boyunca Rumların Türkler ile Olan İlişkiler”**Askeri Tarih Bülteni**, Gnkur. Basımevi, S.46, Ankara 1999, s.29.

³⁶ **Büyük Larousse**, C. XVI, Milliyet Yay., s. 8078.

³⁷ **Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, Dersaadet Matbaası, 1328, s.142.

Niksar	Polikapis		3
Konya	Prokopyos		
Kraferya	Karnikos		
Teke-Hamidabad	Kostantinos		
Girit	Ominos		
Trabzon	Kostantinos		2
Preveze	Ayvakim		2
Rodos	Yerasimos	3	2
Siroz	Apostolos		3
Drama	Ağatankilos		
İzmir	Hirisostamos	3	2
Midilli	Grillos		3
Dimatoka	Filaratos	2	2
Ankara	Yervasyos		
Alaşehir	Loka (Luka)		
Münlek (Münlen)	Emiliyanos		
İnöz	Ayvakim		
Muluh (Mulva)	İstafanos		2
Görüce	Yermanos		
Sisam	Kostantinos	2	2
Vize	Antimos		
Grebene	Emilyanos		
Seçeste	Yerutes		
Gümilcine	Nikolaes		2
Silivri	Deyunisyos		3
İskeçe	Antimos		2
Ganoz-Hora	Sırakim	3	3
Sakız	Yeranimos		3
Limni	Yenadyos		3
İmroz	Hirisastomos		
Drac	Yakoves		

Üsküp	Vikendiyos		2
Keserye	Ayvakim		
Prizren	Nikiforos		2
Vodine	Nimatos		
Berat	Kalnikos		
Usturuma	Ersanyos		
Florine	Kostantinos		
Ohri	Ayvakim		
Debre ve Köprülü	Partanyos		
Kesendire	Ayainelos	3	3
Gümüşhane	Lavranyos		3
Alasonya	Tefitos		3
Paşa limanı	Sofronyos		3
Erkiri	Vasilyos	2	3
İstanköy	Ağanonkilos		
Ortaköy	Nikodimos		
Kerpe	Ökeniyos	2	2
Serfiçe ve Kazana	Fotios	2	2
Nevrakop	Damyanos		
Lerpoz	Yermanos		2
Karahisar-ı şarki	Sofranos	3	3
Pravišta	Yermanos		
Aydanot	Tefitos		3
Vilas ve Koniçe	İspiridon		
Aydın	Peneratos		3
Gelibolu	Kalnikos		3
Redupolos	Girilos		
Çeşme	Tefitos		
Kırkkilise	Ağatankilos		
Merfete	Filoteos		
Çorlu	Hrisostomos		

Çatalca	Gregoryos		
Ayvalık	Gregoryos		3

Rum Patrikhanesi'ne bağlı bir metropolitlik olan Trabzon Rum Metropolitliği dört serpiskoposluğa ayrılmıştı. Birincisi Trabzon Serpiskoposluğu: Rize sancağı ile Tirebolu, Giresun, Ordu kazaları hariç Trabzon sancağını; ikincisi Gümüşhane sancağını; üçüncüsü Samsun, Çarşamba ve Bafra kazalarını, dördüncüsü merkezi Niksar olmak üzere Ordu Fatsa, Ünye, Terme kazalarını kapsıyordu. Trabzon sancağındaki Sümelâ (Meyrem Ana) Gümüşhane sancağındaki Verazilona ve Peristera manastırları doğrudan İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar.³⁸

Trabzon'un piskoposluk ve metropolitlik olduğu dönemde burada görev yapmış kişiler ve görev yaptıkları tarihler şöyledir:

Trabzon Piskoposları

1. Andreas (...)
2. (253/254)
3. Domnos (325)
4. Atarvios (451)
5. Antipatros (518)
6. Authimos (532-535-536)
7. Ouranios {İrivaio } (542)
8. Theodoros (680)

³⁸ **Trabzon Salnâmesi**, 1309, defa 14, s.137.

Trabzon Metropolitleri

1. Hristoforos (787)
2. Nikiforos (820-829)
3. Demonokatalisis (867-886)
4. Vasilios (913-914)
5. Konstantinos (1027-1028)
6. Leon (1054)
7. Stefanos Skilisis (1126-1140)
8. (1157)
9. Mihail (1166)
10. David (1238-1263)
11. Varnabas (1311-1333)
12. Grigorios (1333-1339)
13. Akakios (1339-1351)
14. Nifon Pterigionitis (1351-1364)
15. İosif Lazaropoulos (1364-1368)
16. Theodosios (1370-1391)
17. İlarion (1394)
18. Antonios (1395-1400)
19. Simeon (1401-1402)
20. Theodoulos (1403-1408)
21. Dositheos (1408-1422)
22. Dorotheos (1422-1439-1472)

23. Pangkratios (1472)
24. II. Dorotheos (1472)
25. Gennadios (1501)
26. Gerasios (1506)
27. II. Gennasios (1564)
28. Maksimos (1570)
29. II. Anthimos (1583)
30. Theofanis (1591-1593)
31. II. Gerasimos (1596-1610)
32. Ignatios (1610-1620)
33. Kenofon (1620-1628)
34. Kirillos (1628-1638)
35. III. Anthimos (1638/1639-1640)
36. Lavrentios (1640/1641-1659)
37. Filotheos (1659-1665)
38. Yannis (1665-1689)
39. Nektarios (1689-1706)
40. Paisios (1706-1722)
41. Ananios (1722-1736)
42. II. Ananios (1736-1764)
43. III. Dorotheos (1764-1798)
44. Giorthenios (1798-1830)
45. Konstantios (1830-1879)
46. II. Grigorios Kallidis (1879-1884)

47. III. Grigorios Lesvios (1884-1888)
48. Filaretos Vafidis (1888-1889)
49. Gavriil Yatrudakis (1889-1893)
50. II. Konstantios Karacapoulos (1893-1906)
51. II. Konstantinos Araboğlu (1906-1913)
52. Hrisanthos Flippidis (1913)³⁹

Trabzon Metropolitliği'nin son metropoliti olan Hrisanthos, Gümülcinelidir. Heybeliada'daki ünlü ruhban okulundan çıkmış, dört yıl kadar İsviçre ve Almanya'da öğrenimde bulunmuştur.⁴⁰ Avrupa'da aldığı eğitim sonucunda ilahiyat doktoru unvanını kazanmıştır. Eski Yunancayı, Fransızca'yı ve Almancayı çok iyi derecede bilir ve Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşurdu.⁴¹ Aile adı Flippides olan Hrisanthos'un özellikle iki yeğeni Tanas ve Yorgi Tasudis⁴² ile birlikte yakın akrabalarının bazıları Pontus milislerinde ve Yunan işgâl kuvvetlerinde görev yapmışlardır.⁴³ Hrisanthos, 1913'te Trabzon metropoliti olarak göreve başlamış⁴⁴ ve görev yaptığı süre içerisinde Pontus meselesiyle ilgili çok önemi çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaları neticesinde Hrisanthos, Pontus davasında tanınmış bir sima olmuştur.⁴⁵ Pontus davası başarısızlığa uğrayınca Yunanistan'a sığınmış ve

³⁹ Hrisanthos Flippides, **Eklisia Trapezontos**, Estia Yayınevi, Atina 1933, s. 789.

⁴⁰ Kurt, **a.g.e.**, s.72 ; Naki Keydurun, **1. Azerbaycan İstiklâl Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)**, İlke Kitabevi, Ankara 1998, s. 89.

⁴¹ **Peyâm**, 26 Teşrin-i Sâni 1335/ 26 Kasım 1919.

⁴² **Hakimiyet-i Milliye** "Pontus Meselesi ve Safhaları" 17 Mart 1922; Kurt, **a.g.e.**, s. 120-121; Bülent Atalay, "Trabzon Metropoliti Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler" **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)** C.I, Trabzon İl Kültür Müdürlüğü Yay., s.599.

⁴³ **P.M.**, Ks. I, s.61; Kurt, **a.g.e.**, s. 144 -146.

⁴⁴ Flippides, **a.g.e.**, s.789.

⁴⁵ Hrisantos'a imzasız gelen bir mektupta kendisi hakkında şunlar yazıyordu: "...Her halde başarımızın, pek açık olan haklarımıza dayanarak ve sizin gibi dirayetli, büyük bir idâre adamının

orada sırasıyla Atina başpiskoposu ve Yunanistan kiliselerinin başı olmuştur.⁴⁶ Hrisanthos 1933 yılında “Eklisia Trapezontos” isimli kitabı yazmıştır.

2. Trabzon’un Ruslar Tarafından İşgâli ve Trabzon Rum Metropoliti Hrisanthos

Daha Birinci Dünya Harbi patlak vermeden hemen önce, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Hükümeti de savaş ihtimalini göz önüne alarak gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Bu hazırlıkların bir parçası olarak İttihat ve Terakki ve Teşkilât-ı Mahsusanın İstanbul’daki ileri gelenleri savaş hazırlıklarını yürütmek, muhtemel savaş bölgelerindeki faaliyetleri organize etmek üzere çeşitli bölgelere gönderildiler. İttihat ve Terakki Trabzon murahhaslığına, bu teşkilâtın fedailerinden, eski asker Nail Bey (Yenibahçeli Nail) tayin edilmişti. Nail Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi azasından Rıza Bey (Yusuf Rıza Bey) ile Trabzon’a giderek çalışmalara başladı.

Nail ve Rıza Beyler Trabzon’da teşkilât yapmak göreviyle meşgul olurken öncelikle mıntıkalarında bulunan mülki amirliklere kendi ölçülerine göre “çalışkan, müstakim ve dağlarda bulunan eşkıyayı kendilerine teslim ettirecek” kişileri tayin ettirmeye çalışıyorlardı. O tarihte Rize Sancağı mutasarrıfı olan ve “eli sopalı

gayret ve yol göstericiliği sayesinde yakın zamanda gerçekleşeceğine inanıyorum. Yunanistan’ın Allah’ı sizi, Elenizm’i kurtarmak için bize vermiştir.” Yine Rum General Ananyon’un Hrisanthos’a hitaben yazdığı mektupta “...Yalnız Karadeniz sahilinde oturmakta olan Rum halkı arasında değil dünyanın her tarafındabulunan Rumlar katında sahip olduğunuz şöhret ve hürmeti bir çok defalar duydum” diyordu. (Kurt, a.g.e., s. 100, 179-180)

⁴⁶ Celâl Bayar, **Ben de Yazdım**, C.V, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 1462.

mutasarrıf” nâmı verilen Cemal Azmi Bey’in⁴⁷ bu vasıflara uygun olduğu düşünülerek Trabzon valiliğine tayinin yapılması sağlanmıştır.⁴⁸

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Trabzon, çeşitli ülkelere ait istihbarat teşkilâtlarının önemli üslerinden biri hâline gelmişti. Almanya, İngiltere, Rusya, İran, İtalya, Fransa ve Yunanistan gibi ülkelerin konsolosluklarının, okul ve benzeri kuruluşlarının bulunduğu şehirde beşinci kol faaliyetleri yoğunluk kazanmıştı. İtilâf devletleri Ermenileri, Rumları ve Gürcüleri çeşitli vaatlerle Osmanlılar aleyhine kışkırtmak, isyan çıkartmak, çeteler hâlinde örgütlendirip silâhlandırarak askeri arkadan vurdurmak için yoğun şekilde çalışırlarken, Almanlar daha ziyade Gürcüleri Ruslara karşı teşkilâtlandırmak için üs olarak Trabzon’u seçmişlerdi. Buna karşılık Enver Paşa’nın kurduğu Osmanlı entelijans teşkilâtı (Teşkilât-ı Mahsusa) da Küçük Efendi nâmı ile tanınan Kara Kemal, Yakup Cemil, Yenibahçeli Nail, Rıza, Filibeli Hilmi, Dr. Bahaeddin Şâkir gibi önemli mensuplarını bu bölgede görevlendirmişti. Vali Cemal Azmi Bey, Trabzon ve çevresinde yoğun faaliyetlerde bulunan Teşkilât-ı Mahsûsa’ya her türlü destek ve yardımı veriyor, toplantılarına katılıyordu.⁴⁹

Teşkilât-ı Mahsusa, Rusya ile muhtemel bir harpte, gayrinizami harp etmek üzere bölgede çeteler teşkil edilmesine ve çetelerin içinde yer alacağı Teşkilât-ı Mahsusa alaylarının kurulmasına hız vermişti. Bu çetelerin önemli bir kısmı ise Rize

⁴⁷ Cemal Azmi Bey, ön adıyla Mehmed Cemal Azmi Bey, tarihimizin en buhranlı dönemlerinden olan 1890 -1918 yılları arasında mülkî amirliklerde bulunmuş, özellikle Birinci Dünya Harbi boyunca yürüttüğü Trabzon Valiliği görevindeki başarılarıyla tanınan, dirayetli, korkusuz, fütursuz, fedakâr, kararlı, azimli ve müstakim karakteriyle temayüz etmiş bir idarecidir. Adı Ermeni tehciri ile anılmış, tutuklanmak istendiğinde ülkeyi terk ederek Berlin’e yerleşmiş, gıyabında yargılanarak idam cezasına çarptırılmış ve nihayet Berlin’de Ermeni komitacılarınca vurularak şehit edilmiştir. (İsmail Hacıfettahoğlu, “Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey”**Türk İdâre Dergisi**, Haziran, 2002, S:435, s. 247.)

⁴⁸ Arif Cemil, **I. Dünya Savaşı’nda Teşkilât-ı Mahsusa**, İstanbul 1997, s.20.

⁴⁹ **A.g.e.**, s. 26.

bölgesinde dolaşan eşkıyadan oluşmuştu. Eşkıyanın dağdan inmesini ve çeteler hâlinde adı geçen teşkilâtın emrine girmesini, daha önce bölgede mutasarrıflık yapmış olan Cemal Azmi Bey sağlamıştı.

Trabzon'da bu gibi faaliyetler yapılırken Rusya, Boğazlar'ı kendisine kapayan Türkiye ile savaşı bir an önce bitirmek istiyordu. Ancak, Erzurum'u ele geçirmiş olması (16 Şubat 1916) Türk maneviyatını umduğu ölçüde sarsmamıştı. Bu durumda Anadolu'nun geniş çapta işgalinin bir sonuç verebileceği ihtimal olarak görülmüş; Trabzon'un zaptı Türkler üzerinde bekledikleri etkiyi yapabilecek en önemli hedef olarak kabul edilmişti. Bu sayede Rus donanmasının Karadeniz'deki egemenliği de tamamlanmış olacaktı. Zira, Rus donanması Karadeniz'deki Türk nakliyatını şiddetle engellemekteyse de henüz bu nakliyatı tamamen kesememişti. Ayrıca Trabzon, Karadeniz kıyısındaki tek modern liman özelliğini taşımaktaydı.

Ruslar, Trabzon'u ele geçirerek hem Erzurum cephesinde harekât yapan Türk ordusunun ikmâl yolunu kesecek, hem de gelecekteki ileri harekâtlarında bir ikmâl limanına kavuşmuş olacaktı. Dolayısıyla Ruslar Erzurum'un zaptından sonra Rus Kafkas Ordusunun ikmâli için Trabzon'u ele geçirmeyi şiddetle arzulamışlardı⁵⁰. Üstelik böylece Trabzon-Bayburt yoluyla Rus ordusunun tüm sağ kanadı Rusya'dan ikmâl ve iâşe edilebilecekti. Bütün bunlar bir diğer anlamda şöyle açıklanabilirdi: Kafkas sınırlarını geçen bir ordu için Doğu Anadolu'da yol, araç ve taşıma güçlüğü vardı. Sınıra kadar demir yolları, şoseler ve dekovillerle düzenlenmiş bir ulaşım şebekesi, burada çetin arazi şartlarıyla karşılaşmaktaydı. Bu sebeple Ruslar, tarafsız Amerika, İngiltere ve Japonya'nın kolayca gönderebildiği ne kadar araç varsa hepsinden yararlanarak kara ve dekovil yolları inşasına girişmişlerdi. Anadolu'da

⁵⁰ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, C. VIII, s. 331; Özel, **a.g.e.**, s. 4.

sınırdan iç bölgelere yol olmamakla birlikte, sahilden iç kesimlere uzanan zaruri yollar bulunmaktaydı. İşte bu durumda Trabzon Ruslar için fevkalade önem kazanmıştı. Ruslar ayrıca bu konudaki siyasi hazırlıklarını da tamamlamışlar, Mart 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için yapılan gizli antlaşmalar çerçevesinde imzaladıkları Petrograd Protokolü ile Erzurum, Van ve Bitlisin dışında Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyılarının kendi payları olacağını müttefiklerine kabul ettirmişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlatılan seferberlik çağrısına uymayarak ya da sonradan birliklerinden kaçan Rumlar dağlarda buluşup, çeteler oluşturmuşlar Türk halkı üzerine saldırarak onları sindirmeye çalışıyorlardı. Birinci Dünya Savaşı içinde bir yandan Türk halkını katliama uğratan Rumlar; öte yandan Osmanlı Devleti ile savaşmakta olan Ruslara casusluk yapmışlar ve Türk cephesi gerisinde aktif düşmanlık hareketlerinde bulunmuşlardı.⁵¹

Rumların Ruslara yaptığı casusluk faaliyetlerinin önünü almak için birçok tedbir alındı. Bu çerçevede, sahil şeridindeki şehirlerde Rum kayıkçılar hakkında emin olup olmadıklarına dair tahkikat yaptırıldı. Ardından bütün kayıklar kefalete bağlandı. Rumların deniz yoluyla yolculuk yapmaları da men edildi. Giresun Rumlarının Giresun-Keşap; Ordu Rumlarının Ordu- Piraziz yolu üzerinde askerî erzak naklinde görevlendirilmeleri emniyet açısından uygun görülmediği için bu işin Türklerce yerine getirilmesine karar verildi. Bu tedbirlerin yanı sıra sahilde sabit polis karakolları kuruldu. Devriye kolları teşkil edildi. Balık için yalnız Türk kayıklarının ve güvenilir kimselerin denize çıkmalarına izin verildi.

⁵¹ Mustafa Balcıoğlu, **Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, Ankara 1991, s.67.

Yukarıda sözü edilen tedbirlerin alınmasına rağmen Rumların casusluk, çetecilik ve firar olayları önlenememiştir. Rum faaliyetlerinin bölgedeki savaşın sonucuna etki eder bir hâle dönüşmesi, bölgenin asayiş ve inzibatını bozması üzerine Osmanlı Devleti daha etkili tedbirler almaya çalışmalarına başladı. Bir yıl önce Doğu Cephesi'nde Ruslara casusluk yapan ve Türk ordusuna savaş açan Ermenilere karşı alınan tedbirlerin bu defa Rumlara da uygulanması kararlaştırıldı. Buna göre Türk ordusuna savaş açan ve düşmana casusluk yapan Rumlar daha içerideki bölgelere nakledilecekti. Nakil işlemi Kamacan Dağı, Deve Boynu, Kolaz Dağları, Zigana Kordusu, Horos Dağı kuzeyindeki Rum köyleri ile Canik sancağı dâhilindeki firarileri saklayan, Giresun'da çetecilik yapan Rumlara uygulanacaktı. Nitekim bahse konu Rumların 9 Mart 1916'da daha içerilere sevkine başlanmış ve emniyet içerisinde yerlerine ulaştırılmışlardır.⁵²

Osmanlı Hükûmetinin aldığı tedbirlere rağmen 16 Şubat 1916 tarihinde Erzurum, Rus kuvvetleri tarafından işgâl edilmişti. Bu işgâl üzerine Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey Vilâyet Meclis-i Umumî azalarını toplayarak durumu müzâkere etmiş ve Trabzon'dan ailelerin uzaklaştırılmasının yerinde ve ihtiyatlı bir hareket olacağı kararına varmıştı. Bu karar gereği Trabzon'un tahliyesi için gerekli plânlar hazırlanmış ve çalışmalar başlatılmıştı. Bu arada Rus kuvvetleri Rize'yi işgal etmişler ve Trabzon'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. Cemal Azmi Bey'in tahliye plânlarını sağlıklı yürütebilmesi için zamana ihtiyacı vardı. Halkın bir an önce harp sahasını boşaltması için her tarafa emirler yağdırıyordu. Cemal Azmi Bey 23 Şubatta Akçaabat kaymakamı ile haberleşerek halkın kasabadan çıkarılmasını, Yoroğ'a kadar

⁵² Balcıoğlu, a.g.m., s.94-95'den ATASE Arşivi, Kls: 2883, Ds: 336, Fhr. 1-2.

bütün köylerin tahliye edilmesini, askerî nakliyat için tahsis edilen kayıklara asker ailelerinin bindirilerek bir an evvel buradan uzaklaştırılmaları emrini vermiştir.⁵³

Rize'ye kadar ciddi bir direnişle karşılaşmayan Rus birlikleri, Of girişinde Baltacı Deresi ve Kelali tepelerinde Avni Paşa'nın oluşturduğu ve mahalli halkın da kadın-erkek tek vücut olarak katıldıkları ciddi bir direnişle karşılaştı. O sırada deniz üstünlüğünü tamamen eline geçiren Rus kuvvetleri büyük kayıplar vererek 20 günde bu direnişi kırabildiler. Sürekli asker ve silâh takviyesi yaparak, kendisi için büyük önemi haiz olan Trabzon'u biran önce işgâl etmek isteyen düşman, her dere ağzında Türk birliklerinin olağanüstü savunmalarına rağmen yavaş da olsa ilerliyordu.

1 Nisan 1916'da Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey işgâlin kaçınılmaz olduğunu görünce bir beyanat yayınlamıştır. Bu beyanatta :

“1. Trabzon'un sükûtunun son saatlerinde bulunuyoruz. Müzârekâtımla beraber umur'ul inzibatiye ve idâreyi deruhte etmek üzere jandarma kumandanı ile polis müdürüne ve Metropolit, Yorgi Konfalides, Yorgi Foşirepolos, Paraşike, Argarnadikopolos efendilerden mürekkep hükûmet-i muvakkata teşkil edildi.

2. Polis müdürü ve jandarma kumandanı maiyetleri zabitan ve komiser efratlarıyla beraber düşmanın şehre dühûl edecekleri bir sıraya kadar kalıp hükûmet-i muvakkatanın diğer a'zalarıyla birlikte inzibât ve asayişini ve İslâm ve Hristiyan ahalisi arasındaki ihvân-ı muhibiyeyi muhafaza edecekleri, ondan sonra hemen garbe müteveccihan müzâkerat edip inzibât ve eslihâ meselesi hükûmet-i muvakkataya intikâl edecektir ki onlar da bu vazifeyi namuslu zevatla tedvir eyleyeceklerdir.

⁵³ Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş - Hicret Hâtıraları**, İstanbul 1949, s. 224-225.

3. Halkın malına, canına, ırzına tecavüz cüretinde bulunanlar hemen katl ve itlâf edilecektir.

4. Halkın ve devair-i resmiyenin her şeyi intizâm dairesinde bırakılmış olduğundan muhafazalarına itina olunacaktır.

5. Düşmanın asayişî taht-ı intizâma alıncaya kadar vacib'ül icradır”⁵⁴ diyerek bir bakıma işgâl sonrasında Trabzon'un dirlik ve düzenini uzaktan da olsa kendi inisiyatifinde tutmayı amaçlamıştır.

Trabzon'u ele geçirmek üzere harekete geçen General Yudenîç komutasındaki Rus kuvvetleri 15 Nisan 1916'da şehre 18 km kadar yaklaştı. Ruslar, Türk birliklerini arkadan vurmak için Akçaabat'a asker çıkarmak üzereyken Trabzonlular şehri boşalttılar. Rusların daha işgâlden önce şehri bombalamaya başlaması halkın maneviyatını son derece bozmuştu, panik içindeki ahali zirâat ve rahatını terk ederek hicrete başlamıştı. Şehirde büyük bir telâşla herkes mallarını ve yiyecek maddelerini yok pahasına satmaya çalışıyordu. Evlerini bırakarak batıya göç etmeye hazırlanan ahali, devlet memurları tarafından sakin olmaya davet ediliyorsa da bu pek netice vermiyordu. Paniğe kapılmış göçmenlerin bir kısmı vilâyetin işgâl edilmemiş kısımlarına iskân edilmeye çalışılıyordu.

Trabzon'un yönetimini devralan metropolit Hrisanthos'a Trabzon'u terk etmeye hazırlanan halk doğup büyüdükları toprakları terk etmenin duygusallığı içinde “Metropolit, metropolit vatan sana emanet, Metropolit vatan sana emanet, bastımda koptu kıyamet, kıyamet, kıyamet...”⁵⁵ türkûleriyle duygularını dile getirmeye çalışmışlardı. Amaçsızca batıya giden insanların nakli birçok güçlüğü de

⁵⁴ Flippidis, **a.g.e.**, s. 460.

⁵⁵ **A.g.e.**, s.768.

beraberinde getirdi. Bununla da kalmayarak Trabzonlu askerlerin aile ve evlerinin derdine düşerek dağılmaları firarların hızla artmasına sebep oluyordu.⁵⁶

Şehir 15/16 Nisan gecesi Türk halkının büyük çoğunluğunca terk edilmişti. Yerli Rumlar 18 Nisanda Rus komutanına bir haber göndererek Türklerin şehri boşalttığını bildirmişlerdi, dolayısıyla Trabzon'un topa tutulmamasını rica etmişlerdi. Böylece Ruslar hiçbir direnişle karşılaşmadan Trabzon'a girmişlerdi. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey, vilâyet merkezini Ordu kazasına naklederek görevine burada devam etmeye başladı.⁵⁷

Rumlar ve Ermeniler başlarında metropolit ve papazları olduğu hâlde Rus Kafkas Ordusu Komutanı General Yüdeniç'i sevinç çılgınlıkları atarak karşılamışlardı. Rum metropolitinin maiyetindeki 20 papazla birlikte gerçekleştirdiği dini törende imparatorun (çarın) sağlığına, Rus ordusunun kesin zaferine ve Hristiyanların Türk boyunduruğundan kurtarılmasına dualar edilmişti.⁵⁸

Rus işgalini büyük sevinç gösterileriyle karşılayan Rumların Metropoliti Hrisanthos'un bu teslim işlemi sırasındaki tavrını Muzaffer Lermioğlu hatıralarında şöyle yansıtıyor:

⁵⁶ Süleyman Beyoğlu, "Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)" **Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998**, Trabzon Belediyesi, Kültür Yay., Trabzon, 1999, s. 482.

⁵⁷ "Düşman yavaş da olsa Trabzon'a yaklaşmakta idi. O sıralarda Trabzon Valisi olan Cemal Azmi Bey, Ordu İlçemizde (Ordu İli o zamanlar Trabzon'un bir ilçesi idi) geçici Trabzon Hükûmetini kurmuştu. Trabzon Hükûmetine ait en lüzumlu dosyalar, defterler sandıklara yerleştirilip kayıklarla Ordu'ya taşınmağa başlanmış idi. Trabzon Hükûmeti çıkmak isteyen halkın da Giresun taraflarına doğru şehri boşaltmalarını bildirmiş idi." (Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon 1986, s.9), ayrıca bkz. Lermioğlu, **a.g.e.**,s. 246; Özel, **a.g.e.**, s. 7.

⁵⁸ **A.g.e.**, s.6'den **General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi**, Çev. Emekli Kaymakam Nazmi, Ankara 1935, s. 400.

“On iki saat evvel Vali Cemal Azmi Bey’in önünde yerlere eğilerek; padişaha, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ye sadakatini, sarsılmaz bağlılığını sun’i gözyaşlarıyla teyit eden, halis bir Osmanlı ağzıyla:

‘Bir zamân-ı muvakkat için uzaklaşan idâre-i âdile-i Osmaniye’nin ankarip iadaten tesisini Tanrı’dan rûzüşep ve ansamimî kalb niyaz eylediğini’ söyleyen Rum Metropolitri riyakâr Hrisanthos şimdi bu cemaatin başında, bu gece latesinin etekleri içli bir sevinçle saz çalıyor.”⁵⁹

General Yüdeniç belediyede şehrin ileri gelenlerini kabul ettikten ve harekât komutanı General Liyahof’a gerekli direktifleri verdikten sonra Trabzon’dan ayrılmıştı.

Bu durumda Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey, Ordu kazasına yerleşerek valilik görevini üstün bir çabayla sürdürürken;⁶⁰ Trabzon Rum Metropolitri Hrisanthos da kendi deyimiyle geçici bir hükûmet kurarak Liyahof’a onaylatmış, yine onun izniyle belediye seçimleri yaptırarak çoğunluğu Rumlardan bir belediye meclisi oluşturmuştu.⁶¹ Böylece Trabzon için iki yıl kadar sürecek bir esaret devresi, Pontusçu Rumların ve Ermeni çetelerinin mezalim dönemi, büyük çoğunluğuyla şehri terk eden Trabzonluların çileli muhaceret günleri başlamıştı.

Ruslar Trabzon’u işgal ettikten sonra, metropolit ve bu yörenin bütün Rumları

⁵⁹Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 238.

⁶⁰ **A.g.e.**, s. 246.

⁶¹ Sokaklar, çarşı, pazar tenha, yerli Türkler hiç görünmüyor. Meydanlar, bahçeler ve parklar Rus ordusunun bıraktığı top, top arabaları, furgublar, seyyar mutfaklar, cephanesandıkları ve her çeşitten malzeme yığın halinde, başlarında bir nöbetçi görmedim. Bulabildiğim bazı Türklerin yüzleri gülmüyor. Müftüyü aradım, bir dükkânda buldu. Küçük bir minder üstünde oturmuş, önünde bir çekmece var. Ufaktan dükkâncılık yapıyor. Ayakta birkaç lakırdı ettik. Bana durum hakkında iyi kötü hiçbir bilgi vermedi. Siyasî işlere karışmıyormuş. Egemenlik Metropolitin elinde imiş, genç Rumlardan teşkil edilmiş bir tabur kuvvet şehrin disiplin işleri ile görevli imiş. (Hüsamettin Tuğaç, **Bir Neslin Dramı**, Çağdaş Yay., İstanbul 1975, s. 202.)

yalnız Türkiye zamanında sahip oldukları müstâkil cemaatlerini muhafaza etmek için değil, hatta bu bağımsızlığını başka yönlelere yaymaya çalıştılar. Eğer Trabzon ve bütün Pontus denilen topraklar Ruslara kalmış olsa idi, tedricen Türk ve Rum'dan oluşan bir hükûmet oluşturulacaktı. Bu amaçla düzenlenen programı uygulamak üzere Türklerin terk edip, göç ettikleri bu memleketlere varis olarak kalan Rumlar her köyde İslâm ve Rumlardan oluşan Rum cemiyeti teşkil ettiler. Her kasabada İslâm-Rumlardan oluşan belediye heyetlerinde Rumlar daima üstündü. Mesela Rum ticaret odaları, Rum iâşe komisyonları esas hukuka riayet eden İslâm-Rum mahkemeleri, İslâm ve Rum'dan oluşan jandarmalar teşkil ettiler. Hükûmet geçici olarak Rum metropolitinin başkanlığı altında teşekkül etmişti. Vilâyet dört kazadan ibaretti. Bu geçici hükûmet adına mahkemeler adalet işlerine bakıyordu.⁶²

Öte yandan Rus işgaliyle hemen harekete geçen Rumlar "millî haklarını" tatbik etmişler, Trabzon'da kurdukları "Rum İttihad-ı Milli" cemiyetinin faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Ruslar bu konuda Rumlara azami yardımı yaparak camiye çevrilmiş durumdaki yedi eski kilisede namaz kılınmasını yasaklamışlar ve bunları Rumlara iâde etmişlerdi. Derhâl bu eski kiliselerin duvarlarındaki Hristiyan fresk ve mozaiklerinin meydana çıkarılması çalışmalarına başlanmıştı. General Şwartz'ın Rusça, Rumca ve Türkçe yayımlanan emrinde Rus kanunları karşısında herkesin eşit olduğu, hangi milletten olursa olsun hiç kimsenin başkasına tasalluta hakkının bulunmadığı ilan edilmişse de Rumlar ve Ermeniler Rusların gözü önünde Müslümanlara yapmadıklarını bırakmamışlardı. İlk günlerde müftülük dairesinin kapısında dalgalanan küçük boy Türk bayrağı sonraları görünmez olmuş, bundan

⁶² Mesut Çapa, **Milli Mücâdele Döneminde Trabzon Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti**, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., Trabzon 1998, s.63.

böyle Harşit Çayı'na kadar işgâl edilen Trabzon ve yöresi istilacıların elinden kurtarılacağı günü beklemeye başlamıştı.⁶³

Trabzon'un işgâlinin ilk günlerindeki kargaşalıktan sonra sahipsiz kalan eşya ve emvâl-i metruke, çoğu Rum ileri gelenlerinden oluşan belediye meclisince derlenmiş ve toplanmıştı. Daha sonra bu eşya ve mallar nakde çevrilerek bedelleri sözde belediye sandığına aktarılmış, gerçekte ise riyakârlıklarıyla halka hoş görünen Rum ileri gelenleriyle, taraftarların zimmetine geçirilmişti. Bu grup arasında vaktiyle Osmanlı İslâm taraftarı olarak tanınan Foster, Yorgi ve avukat Nikolaki Orfanidi gibi şahıslar da bulunmaktaydı.

Öyle ki; işgâl günlerinde Trabzon'u terk etmek zorunda kaldıkları eşyaları yağmalayanlar arasında Rum papazlarına da rastlanmıştı. Buna karşılık avukat Sokrati, matbaacı Serasi efendilerle diğer bazı kimseler Türk ve Müslümanların gıyabında insanca ve vicdanlı hareketleriyle temayüz etmişlerdi. Sokrati Efendi belediye meclisinde Müslümanların mallarına ve eşyasına yapılan haksızlıkları kınamış, teşekkül eden mahalli Rus mahkemesinde halkın hukuki sorunlarının çözümünde mecelle hükümlerinin esas alınmasını kabul etmişti.⁶⁴

İki yıla yakın süren Rus işgâli ve bu işgâlle birlikte güçlenen Ermeni ve Rum çeteleri açlık ve sefaletle uğraşan Trabzon halkının tahammülünü imkânsız hâle getiriyordu. Fakat 1917 yılının Ekim ayında Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilâli bütün cephelerde Rus birliklerinin dağılmasına yol açtı. 18 Aralık 1917'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Erzincan Mütârekesi, sonrasında Rusların cepheden çekilişleri daha da hızlandı. Trabzon ve yöresindeki Rus birliklerinin vapurla

⁶³ Özel, **a.g.e.**, s.8'den **General Maslofski'nin**..., s. 422.

⁶⁴ **Tasvir-i Efkâr**, "Moskof İşgâli Esnasında" 14 Nisan 1918,2424; Özel, **a.g.e.**, s.16

Rusya'ya dönebilmesi için Trabzon'da toplanmaları hem izdihama hem de yiyecek sıkıntısına yol açtı. Şehirde kalabalıktan geçmeye yol, oturmaya yer kalmamıştı.⁶⁵

Trabzon'dan Batum'a kara yoluyla hareket eden Rus askerleri Sürmene'ye vardıklarında mağazaları yağmalamaya kalkışmışlar, silâha sarılan Sürmene halkı da bunlardan bazılarını öldürmüşlerdi. İleri gidemeyeceklerini anlayan Ruslar Trabzon'a dönmüşler burada rastladıkları Sürmeneli kayıkçıların bir kısmını silâhla, bir kısmını da denize atarak öldürmüşlerdi. Çarşıda fesli olanlardan Müslüman olduğunu tahmin ettikleri 600 kişiyi toplayarak öldürmek için Değirmendere'ye götürmüşlerdi. Bunlardan üç kişi yolda öldürülmüş, bir kısmı kaçmış, diğerleri ise müftü ve metropolitin çabalarıyla kurtarılabilmişti.⁶⁶

Ruslar, Trabzon'dan tam olarak çekilip buranın denetimini Türklere bırakmadan önce Hrisanthos, 8 Ocak 1918 tarihinde “Şevketlü Ukrayna Radası'na” birer bağlılık ve kurtuluş dilekçesi ve bir sefaret heyeti göndermiştir.⁶⁷

Ocak ayında, Batum'dan, henüz düşman istilâsı altında bulunan Trabzon'a, buradaki Türk-Rum çatışmasını önlemek amacıyla Elen Cemiyeti Reisi Nikola'nın başkanlığı altında oluşturulan Azeri ve Rumlardan müteşekkil bir heyet gelmiştir.⁶⁸

⁶⁵ Beyoğlu, a.g.m., s.485, bu konuda geniş bilgi için bkz. Özel, a.g.e.,s. 16-20.

⁶⁶ **İslâm Ahalinin Duçar Oldukları Mezalim Hakkında Vesaike Müstenid Malumat**, 2. baskı, 1919, s.22.

⁶⁷ Bahsekonu dilekçede “Ezelden beri şan ve şerefi dillerde destan olan ve pek büyükh askeri şeref ve yücelikleri tarihte yaşayan Komenoslar'ın şehri Trabzon' bugün Rus hanedan İmparatorluk erkanından ve kahraman Kazak taburları şanlı kumandanı Büyük Dük'ün ziyaretine erişmekle şeref ve mutlu bir halde bulunuyor...”deniliyordu. (Kurt, a.g.e., s. 110-112)

⁶⁸ Naki Bey de hatırlarında bu heyetin çalışmalarıyla ilgili bilgiler vermektedir. “Vapurumuz Trabzon limanına yanaşmıştı. İskelede bizi karşılayan Rumlarla birlikte Metropolithaneye gittik. Rumlarla tıklım tıklım olan Metropolithanede bizi bir salona aldılar. İçeride Rumların ileri gelenlerinden 30-40 kişi vardı. Metropolit bizim Rumca bilmememiz yüzünden Türkçe konuşulacağını söyledikten sonra sözü Avukat olduğunu anladığımız bir Rum'a verdi. Avukat konuşmasında şunları söyledi: “Muhterem misafirlerimiz, siz Trabzon'a gelmekte geç kaldınız ve Rum halkının perişan halini göremediniz. Vaziyeti size anlatalım. Gerçi yarın, Rum halkının Laz çetelerinden çektiklerini gözlerinizle de göreceksiniz.Gördükten ve kanaat getirdikten sonra hep birlikte bir rapor hazırlayalım

Heyet, Trabzon'a geldiğinde iskelede Trabzon Metropoliti adına bir grup tarafından karşılanmıştı. Fakat böyle bir heyetin geleceğinden hiçbir Türk haberdar edilmemişti.

Hirisantos, Trabzon Metropolitliği binasında Elen Cemiyeti Reisi Nikola'nın başkanlığı altındaki Rum heyetini ve bu heyetle beraber Azeri heyetini hararetle karşıladı. Metropolitlikte yapılan durum değerlendirmesinde Rumlar Laz çetelerinin tecavüzlerinden ve Rum köylülerinin kaçıp Trabzon'a sığındıklarından bahsediyordu. Burada bütün suç Türk (Laz) çetelerine yüklenmişti. Yerli Türk

ve imzalayıp Tiflis Krayeveysiyez'ine bildirelim." Dedi. Avukattan sonra söz alan bir başka şahıs şu makûl konuşmayı yaptı.: "Efendiler, bu topraklar Osmanlı devletine aittir. Ruslar bu toprakları işgâl etmişlerdi ve şimdi de çekilip gittiklerine göre Türklerin bu yerleri geri almaya hakları vardır. Ancak, Rum köylerine girenler Osmanlı askeri değil çetecilerdir. Yapılan kötülükleri çeteciler yapıyorlar. Türkler hiçbir zaman köylülere fenalık yapmazlar, buna inanıyoruz. Dedi. Bu şahıstan sonra ben söz alarak Rusya'da vuku' bulan inkılâptan bahsettim ve sözlerime devamla: "Rusya'da bugün anarşi hüküm sürmektedir. Askeri ve sivil teşkilâtlar dağılmışlardır. Rusya'nın hiçbir tarafı merkeze bağlı değildir, sosyalist cereyanlar birbiriyle çarpışmaktadır. Rusya'da yaşayan gayri Rus milletler de merkezden ayrılp müstakil devlet kurma çabasındadırlar. Bana kalırsa tahkikatımızı yaptıktan sonra Osmanlı devleti ve ordusuyla da temasa geçelim. Onlara bir heyet göndererek vaziyeti onlara da anlatalım." Dedim. Sözlerimin hiç birisinin hoşuna gitmemiş olup adeta bana isyan ediyorlardı. Hele Ellen komitesi reisi Nikola efendi çok hiddetli bir şekilde şu konuşmayı yaptı ve bana : "Efendi, Osmanlı Devleti ve ordusuyla temasa geçmeye selahiyetimiz yoktur. Biz ancak Tiflis Krayevoysiyez'inin istediği raporu vermeliyiz. Şimdilik, siz yarına kadar istirahat ediniz. Yarın sizlere Rum köyleri ve köylülerin halini göstereceğiz." Dedi. Nikola Efendinin konuşmasından sonra toplantı dağıldı. Metropolit toplantı sonrasında bize: "Efendiler, ben Almanya'da tahsil yaptım. Binaenaleyh bir Alman ve Türk muhibbiyim. Aynı zamanda Türk orduları kumandanı Vehip Paşa ile de muhabere halindeyim. Dün kendisinden bir mektup aldım. Rusların bıraktıkları erzak vesairesinin muhafaza edilmesini rica ediyor. Ancak siyasi vaziyet bambaşkadır. Ermeni mücahidi Tiğranyan buraya dört yüz çeteci ile gelerek bizim Rum gençleriyle anlaşmış. Ermeniler Trabzon etrafındaki bütün Türk köylerini dağıtıp halklarını da imha edecekmiş. Bu şekilde de Rumların Trabzon merkez olmak üzere Pontus hükûmeti kurmalarını temin edecekler. Bu yüzdendir ki sizin Osmanlı hükûmeti ile temasa geçme ve heyet gönderme teklifiniz hoş karşılanmadı. " Metropolit bizlere Vehip Paşadan kendisine gelen mektubu bize gösterdi. Bizler, İstanbul'da Osmanlı hükûmetine, kendisinin Türk cemaatini himaye ettiğini ve bizlere yardımda bulunduğunu söyleceğimizi bildirerek oradan ayrıldık.

Ertesi gün metropolithaneye geldik. Hemen karar verildi ve orada bekleyen paytona Hisametdin, ben ve Ellen Komitesi Reisi Nikola efendi bindik. Nikola Efendi bizi Türk çetecilerinin bulunduğu yere götürmek üzere yola koyulduk. Nikola efendi bize yol boyunca Trabzon'a doğru göç eden Rum köylülerinin halini gösteriyordu. Kendilerine "Türklerle beraber yaşadınız, çalıştınız, beraberce omuz omuza düşmana karşı harp ettiniz. Osmanlı ordusu çekilince yerlerini Ruslar işgal ettiler. Belki önceleri Rusların gelişine sevinmişsiniz. Ancak, bir süre sonra Rus esaretinin, Rus vahşetinin ne kadar ağır ve çekilmez olduğunu anlamışsınızdır. Türklerden korkmayınız, onlardan kaçmayınız. Türkler kendi halkına fenalık yapmazlar." Rumlar ise Laz çetelerinin fenalık yapmasından korktuklarını beyan ediyorlardı.. (Keydurun, **a.g.e.**, s.88-89-90-91.)

köylülerine karşı Ermenilerle birlikte veya onların kışkırtmalarıyla yapılan Rum tecavüzünden hiç bahsedilmemişti.

Metropolit Hrisanthos, Batum'dan gelen heyeti yaptığı konuşmalarla etkilemeye çalışmıştır. Özellikle Azeri heyetinin içerisinde bulunan ve Osmanlı Türkü olduğundan şüphelendiği Hüsametdin Bey'e⁶⁹ Vehip Paşa ile dostluğundan ve mektuplaştığından⁷⁰ bahisle Osmanlı makamlarıyla ne kadar iyi geçindiğini ve Trabzon'da Türk-Rum barışını sağlamaya çalıştığını anlatmıştır. Hrisanthos ayrıca Ermeni Taşnak Komitasının ileri gelenlerinden Tiğranyan⁷¹ adındaki kimsenin 400 atlı ile Trabzon'a geldiğini, ve burada Müslüman Türk katliamı gerçekleştireceğini söyleyerek bu katliama ve hele Rum gençlerinin böyle bir cinayete katılmalarına taraftar olmadığını bildirmiştir.⁷²

Ruslar çekilirken Ermenilerin Müslümanlara saldırısı daha da artarak devam ediyordu. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Ermeni mezaliminin durdurulması için birkaç kez Ruslar nezdinde girişimde bulunmuşsa da olumlu bir netice elde edemedi.

⁶⁹ Sarıkamış Meydan Muharebesinde Ruslara esir düşen ve esaretten kaçarak Trabzon üzerinden anavatanına dönen Hüsametdin Bey (Tugaç) yaşadığı maceraları "Bir Neslin Dramı" adlı hatıra kitabında toplamıştır. Hüsametdin Bey Batum'dan gelen heyette beraber olduğu Naki Bey gibi heyetin çalışmalarıyla ilgili bilgiler vermektedir.

⁷⁰ Vehip Paşanın kendisine yazdığı 4 sayfalık Rumca mektuba Hrisanthos'un 1933 yılında yazdığı "Eklisia Trapezontos" isimli kitabında yer almaktadır.

⁷¹ "... bindiğimiz vapurda Bünyetoğlu bizi Rum heyeti mensuplarıyla tanıştırdı. Hepsinden büyük hürmet görüyordu. Vapur bir hayli yol almış bizi Türkiye sahillerine yaklaşıyordu. Bir ara güverteye çıktım, gözüme birkaç Ermeni genci ilişti. Bunların Ermeni olduklarını yüzlerinden ve Rusçayı telâffuzlarından anlamıştım. Bunların nereye gittiklerini öğrenmek için yanlarına yaklaştım ve konuşmalarını dinlemeye başladım. Siyasi konulardan bahseden bu gençlerden ikisi Ermeni, diğeri ise Gürcü idi. Gürcü sıra ile konuşan Ermenileri dinliyordu. Ermenilerden biri "Rusya'nın harp dışı olması bizim plânlarımızı alt üst eti. Ancak ümidimizin kırılmaması lâzım. Bütün dünyada Anglo-Saksonların harbi kazanacakları, Alman ve Osmanlıların harbi kaybedecekleri kanaati mevcut. Tabii bunun sonucu olarak da Avrupa devletleri Türkiye'yi parçalayacaklardır. Biz Ermeni ve Gürcülerin de Türkiye'den alacakları yerler vardır. Bu davada Avrupalılar bize yardım edecekler. Biz Ermeniler düşündüğümüz bu planı Tiflis'e, siz Gürcülere bildirdik. Ayrıca Pontuscu Rumlarla anlaştık. Trabzon ve havalisini Türklerden temizleyerek Rumlara vereceğiz. Onlar da bu havalide Pontus devletini kuracaklar. Büyük Avrupa devletleri onlara yardım edeceklerine söz vermişlerdir. Bu planın tahakkuku için meşhur Ermeni fedaisi Tigranyan da görevlendirilmiştir." (Keydurun, **a.g.e.**, s.88)

⁷² Tugaç, **a.g.e.**, s. 201-208.

Yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Trabzon ve yöresi halkının kurtarılabilmesi için acele etmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin katıldığı Brest-Litovsk görüşmeleri 10 Şubat 1918'de kesintiye uğradı. Barış Antlaşması'nın gecikmesi Rus işgâl bölgesindeki vatandaşlarımızın kurtarılmasını gündeme getirdi. Enver Paşa, bölgenin askerî bir harekâtla kurtarılabilmesine karar vermiş, 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya gerekli emirleri göndermişti. Böylece Türk birlikleri 12 Şubat 1918'de harekete geçti. 14 Şubat'ta Görele, 15 Şubat'ta Vakfıkebir, 18 Şubat'ta Polathane (Akçabat) Türk birlikleri tarafından geri alındı.⁷³ 22 Şubat 1918'de 36. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey, "Trabzon Metropoliti Vasıtasıyla Umum Trabzon Ahalisine" başlığıyla bir beyanname hazırlamıştır. Beyannamede: "Gerek Trabzon ve gerekse Sürmene ve Rize cihetinde bir an evvel meskûn sükûn ve asayiş temin için şehri işgâle mecburuz. Rus kumandanlığından kısa bir müddet zarfında bu işgâli keyfiyet-i tatbik kılmak üzere bir an evvel şehirden çekilmelerini ve çekilemezlerse, şehrin yakın bir tarafında toplanarak kasabayı terk ve tahliye eylemelerini rica ettik. Binaenaleyh Osmanlı kıtaat-ı askeriyesi 23 / 2 / 34 günü gündüzleyin Trabzon'u işgâl edecektir. Ruslar, Gürcüler düşmanımızdır. Şehri işgâl teşebbüsümüzde hiçbir hareket hasmane değildir. Hiç kimseye ateş etmeyeceğiz. Şehirdeki Rus ve Gürcüleri, vapur geldikçe memleketlerine iade eyleyeceğiz. Bizim bu hareketimizi sükût ve itidâl ile karşılanmasını Rus Kumandanlığından rica ettim. Ma'mafig Trabzon'a girecek askerimize karşı silâh kullanırmakla maksat-ı halisanemiz hilâfına olarak maalesef mukabele edeceğiz."⁷⁴ diyerek Trabzon'u geri alacakları sırada yaşanacak muhtemel hareketlerin önüne geçmeye çalışmıştır.

⁷³ Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, Ankara 1975, s. 266; Özel, **a.g.e.**, s. 12; Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 305; Beyoğlu, **a.g.m.**, s. 485.

⁷⁴ Flippidis, **a.g.e.**, s.768

24 Şubatta Trabzon Türk birlikleri tarafından geri alındı.⁷⁵ İki sene düşman işgâli altında kalan Trabzon'da Rusların ve çetelerin yaptıkları cinayet ve verdikleri harabiyet Trabzon'u felâket içinde bırakmıştır.⁷⁶ “Yunanlılık” ruhunun açıkça ortaya çıkmaya başladığı bu işgâl döneminde Trabzon'un Osmanlı idâresine geçmesinden sonra hamisiz kalan çetecilerin bir kısmı deniz yoluyla bir kısmı da Rus askerleriyle birlikte Rusya'ya kaçtılar.⁷⁷

3. Mondros Mütârekesi'ni takiben Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri

a. Hrisanthos'un Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi ile Olan İlişkileri

Pontus meselesi, Mondros Mütarekesi'nden önce yaşanan süreçte olduğu gibi ondan sonraki dönemde de yine aynı güçler tarafından, aynı yöntemlerle hiç yoktan ortaya atılmış,⁷⁸ sömürgeci devletlerin çıkarlarına hizmet etmesi amacıyla canlı tutulmaya çalışılmıştı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya, Yunanistan, İngiltere, Fransa ve Amerika tarafından desteklenen Rumların iddiaları, “Pontus meselesi”⁷⁹ adı altında uluslararası bir boyut kazandı. Bu amaca yönelik olarak Marsilya, Tiflis, Batum, Bakü ve Atina'da Karadeniz bölgesindeki Rumları bağımsız bir devlet içinde

⁷⁵ **Vakit**, 25 Şubat 1918, 127; **İkdâm**, 25 Şubat 1918, 7559, Özel, **a.g.e.**, s. 14; Beyoğlu, **a.g.m.**, s. 485

⁷⁶ **Tasvir-i Efkar**, 14 Nisan 1334/1918.

⁷⁷ Mesut Çapa, “Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu”, **BTTD**, S.29, Temmuz 1987, s.54.

⁷⁸ Yunan Başbakanı Eleftherios Venizelos bu konuda : “1 Eylül 1917 tarihinden beri çalışıyorum. Bu meseleyi hiç yoktan çıkardım" demiştir. Bkz. **P.M.**, Ks. I, s. 36.

⁷⁹ Yunanistan ve İstanbul Fener Rum Patrikhanesi, Karadeniz'e yönelik çalışmaları sırasında, bölge Rumlarına sunî bir tarih bilgisi kazandırmak ve onları bir ülkü altında toplamak amacıyla, “Pontus” terimini ortaya atarak, bütün Karadeniz kıyılarını tarihî Pontus devletinin toprakları, burada yaşayan Rumları da bu devletin unsurları olarak göstermeye çalıştılar.

birleştirmeyi amaçlayan kongreler düzenlendi. Bu faaliyetler neticesinde Ekim 1918’de Krasnador’da⁸⁰ Pontus Merkez Birliği kuruldu. Bu merkez birliği, mütarekeden hemen sonra, İstanbul, Paris ve Avrupa’nın diğer büyük şehirlerinde şubeler açtı.⁸¹ Rusların yardımından umutlanan Rumlar, Atina’da düzenledikleri bir konferansta bağımsız Pontus Devleti’nin kurulmasının yakın olduğu görüşüne varmışlardı.

1917’de Rus İhtilali başlayınca Marsilya’da bulunan Konstantiyus (Konstantinidis) Pontus muhtariyeti için teşebbüslerde bulunmağa başladı. Kasım 1918’de Pontus murahhasları, Rusya’dan Pontus’un bağımsızlığını ve Türkiye’den ayrılmasını talep ettiler.⁸² Ancak 1917 Ekiminde Rusya’da meydana gelen Bolşevik İhtilâli’nden sonra Pontus Rum devleti kurmak hayalinde olanların faaliyetleri bir süre kesintiye uğradı. Rum çeteler, geri çekilen Rus birliklerinin silâhlarıyla teçhizatlanmalarına⁸³ karşın Osmanlı ordusu karşısında tutunamamışlardı.

24 Şubat 1918’de Vehip Paşa kumandasındaki 3. Ordu birliklerinin Trabzon’a girmesi ile birlikte Türkler de yavaş yavaş şehirlerine geri dönmeye başladılar. Zira Rus işgalinden sonra bölgedeki Türk nüfusunun önemli bir kısmı, göç etmek zorunda kalmıştı.⁸⁴ Böylece Trabzon ve yöresinde işgal döneminde açığa çıkmış olan Pontusçuluk hareketi, Rusların çekilmek zorunda kalmaları ve bölgede Türk egemenliğinin yeniden kurulmasıyla yer altına geçmiş ve faaliyetlerini gizli

⁸⁰ Karadeniz’in kuzeyinde ve Azak Denizi’nin doğusunda bir yerleşim merkezidir.

⁸¹ Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, İstanbul 1964, s. 337.

⁸² Çapa, a.g.m., s. 63.

⁸³ Trabzon ve çevresinin Birinci Dünya Savaşı’nda Ruslar tarafından işgali esnasında Rumlar silâhlandırılmış ve Rus subaylarının kumandası altında çeteler teşkil edilmişti. Rum çeteleri Türk köylerine yaptıkları tecavüzlerin yanı sıra, Ruslar lehine casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardı. (a.g.m., s. 54)

⁸⁴ Mesut Çapa, “Pontus Meselesi” Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2004, s.16.

yürütmeye başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslardan yardım gören Pontusçu çeteler, mütâreke döneminde bu kez İngiltere'yi, özellikle de Yunanistan'ı yanlarında buldular.

Trabzon ve yöresi zengin hinterlandıyla ve emperyalist güçlerin kendi amaçları doğrultusunda kullanılabileceği bir Rum potansiyeliyle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da çekiciliğini korumaya devam etmiştir.⁸⁵

Pontus Rum devletinin kurulması megallo ideada ifadesini bulan Yunan emperyalizminin hedefleri arasındaydı. Türklerin bir iç gaileyle uğraştıkları veya dış tehlikeyle karşılaştıkları bir sırada harekete geçmeyi geleneksel bir politika hâline getirmiş olan Yunanistan ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi Türkiye'de Rumluğu güçlendirmeye çalışan iki önemli unsur olarak öne çıkmaktaydılar. Bu faaliyetlerde diğer yardımcı unsurlar ise kapitülasyonlardan yararlanarak serbestçe faaliyet gösteren yabancı okullar ve misyonerlik kuruluşlarıydı.

Başta Yunanistan ve patrikhane olmak üzere bütün bunların görevi Türkiye'de yaşayan Rumları ayaklandırmak ve ülkede karışıklıklar çıkararak Avrupa'nın müdâhalesini sağlamaktı. Açıkçası böyle bir müdahale doğuda yeni siyasi ve iktisadi çıkarlar peşinde koşan Avrupa devletlerinin siyasetlerine de uygun düşmekteydi.⁸⁶

Yunanistan ile Pontus hülyası peşinde koşanların plânı birbirleriyle örtüşüyordu. Nitekim zihinlerde kurgulanan plân: “Batı cephesinde Yunanlılara karşı savaşıyan Türk kuvvetleri, daha önce işgâl edilmiş olan İzmir üzerine hücum edeceği

⁸⁵ Bu bölgede yaşayan Ortodoks Hristiyanlar, daha 19. yüzyılın başında, başta kilise olmak üzere, yeni burjuvazinin işbirliği ile Anadolu'da yaşayan diğer ırkdaşları gibi, Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlamışlardır. (Balcıoğlu, a.g.m., s.91)

⁸⁶ P.M., Mukaddime Kısmı, s.28.

bir sırada daha önce silâh ve cephanelerle güçlendirilmiş olan Rumlar, Atina ile haberleştikten sonra Türk kuvvetlerinin meşguliyetinden ve kolluk güçlerinin azlığından istifade ederek bir ayaklanma çıkarmak. Bu ayaklanma neticesinde Yunan Hükümetinin resmi talep ve mürâcaatıyla Rumların ihtilâl sahasındaki vilâyetlerin asayişinin sağlanması için İzmir’de olduğu gibi Sulh Kongresi’nin emir ve kararıyla buraların Yunanistan tarafından işgâl edilmesini”⁸⁷ öngörüyordu.

Fener Rum Patrikhanesi’nin ilgilendiği en önemli konulardan birisi de Pontus meselesiydi ve bu hususta Pontus Rum teşkilâtlarını etkili bir şekilde desteklemişlerdi. Hatta bazı patrikler bu teşkilatların başında ya da içerisinde yer almışlardı.⁸⁸ Nitekim Mavr-i Mira Cemiyeti’nin başkanı Fener Rum patriğinin yardımcısı Dorotheos’tu.

Patrikhane, Pontus faaliyetlerini yakından takip etmek üzere düzenli olarak iki haftada bir çeşitli şahısları Karadeniz bölgesine gönderiyordu. Bunlar genellikle patrikhanede görevli olanlar veya ruhanilerin yakın akrabalarıydı. Böylece patrikhane hem gizliliği muhafaza hem de güvenilir bilgiler elde ediyordu. Batı Karadeniz’deki Pontus faaliyetlerini yönlendirmek ve genel durum hakkında incelemeler yapmak üzere Kadıköy Metropolithanesi’nde görevli Sinoplu Piskopos Kosti’nin oğlu Mihail ve Diyakos Neofilos’un oğlu görevlendirilmişti. Yine Türkiye’ye yönelik faaliyetlerden cesaret alan Fener Rum Patrikhanesi, Anadolu’daki bütün metropolitlere birer yazı göndererek Türkler aleyhinde, İtilaf devletleri temsilcilerine şikayette bulunmalarını ve Yüksek Komiserliklere telgraflar çekmeleri

⁸⁷ ATASE Arşivi, ISH, Kutu:112, Gömlek: 1, Belge:1-1.

⁸⁸ M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul 1996, s. 236.

emrini vermişti.⁸⁹

İstanbul'da Fener Rum Patrikhanesi, İstanbul Hükümeti ve Türklere karşı tavır alırken Anadolu'da farklı bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Anadolu'da bulunan Rumlar İstanbul'dan farklı bir düşünce yapısı ile hareket etmekteydi. Anadolu Rumlarının bu düşüncesi daha önceki yıllarda meydana gelen gelişmelerde de kendini göstermişti. Nitekim, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan isyanlar ve ayaklanmalar genel olarak ya Fener Rum Patrikhanesi merkezli veya Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Yunanistan merkezli olurken Anadolu'da bulunan Ortodoks Rumlar -din adamları hariç- bu isyanlara pek karışmamıştı. Bunun sebebi genel olarak Anadolu'da bulunan Rum Ortodokslarının dil, kültür ve gelenek bakımından Türklüğü benimsemiş olmalarıyla ilgili idi. Bu tarihten sonra Anadolu içlerinde Yunan propagandası görülmeye başlamış; ancak, Yunanlıların bu propagandaları İstanbul ve Trabzon bölgesinde etkili olmuş, Anadolu'da fazla etkili olamamıştı.⁹⁰

Yunanistan başbakanı Venizelos amacına ulaşmak için öncelikle Yunanistan'dan gönderdiği Millî Müdâfâa subaylarının yanı sıra yıllarca bir Türk kurumu olarak varlığını sürdüren ve yerli Rumlar üzerinde birinci derecede etkisi olduğuna inandığı Fener Rum Patrikhanesi ile taşra metropolitlikleri ve diğer ruhani reisleri kendi siyasi amaçları etrafında toplamakla işe başladı.⁹¹ Bunun için II. Meşrutiyet'ten sonra Türklere karşı faaliyetlerini artırmış olan patrikhaneye birleşme

⁸⁹ Mehmet Oğur, "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimler" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 29-30, Mayıs- Kasım 2002, s. 105'den BOA, DH-KMS, 49-2/42.

⁹⁰ Teoman Ergene, **İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları**, İstanbul 1951, s.1-2.

⁹¹ BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, B: 57-10-2; Hülya Toker, **Mütareke Dönemi'nde İstanbul Rumları**, Gnkur. Basımevi, Ankara 2006, s.58.

teklif edildi. Patrikhane bu teklif karşısında biraz ihtiyatlı davrandı ve teklifi esas itibarıyla kabul etmekle beraber faaliyet sahasına koymaya cesaret edemedi.

Venizelos'un 1910 yılında papaz kıyafetiyle gizlice İstanbul'a gelip patrikhaneye programı dâhilinde yeni bazı talimatlar vermesinden sonra bu durum değişmeye başladı. Bundan sonra Patrikhane Venizelos'un ve Yunanistan'ın Türkiye'deki faaliyetlerini yürütme merkezi hâline dönüştü. Patrikhanenin Yunanistan yanlısı politikası ise Patrik Vekili Dorotheos'un göreve gelmesi ile tamamen su yüzüne çıktı.

Venizelos'un Yunan başbakanı olduğu dönem, patrikhanenin yeniden teşkilâtlanması ve organize olması açısından son derece önemli olmuştu. "Büyük Yunanistan" düşüncesinin gerçekleşmesi için Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğine ihtiyaç duyan Venizelos, "Patrikhane, Yunanistan'ın emrine girmelidir; bu suretle birleşmiş bir patrikhanenin ilerideki millî davalarda rolü pek büyük olacaktır." şeklindeki ifadesi ile bu konudaki düşüncesini açık olarak belirtmişti.⁹²

Venizelos, amacına ulaşmak için öncelikle patrikhanenin yeniden yapılanması gerektiği düşüncesiyle Karamanlı Patrik V. Germanos'un düşmesini sağlayarak yerine kendi amaçları için uygun biri olduğuna inandığı Dorotheos'u patrik vekili olarak seçtirmeyi başardı. Yeni patrik vekili, Venizelos'un hedefleri doğrultusunda Yunanistan ile gerekli iş birliğini yaparak Osmanlı Hükûmetiyle ilişkilerini bir kenara itip hâlen yürürlükte olan Osmanlı kanunlarına aykırı olarak dışarıdaki birçok siyasi kurum ve batı kiliseleriyle ilişki kurmaya başladı. Patrikhane,

⁹² Şahin, a.g.e., s. 211.

Temmuz 1919’da kapısı üzerine çift başlı kartal figürü olan “Bizans bayrağı”nı asarak Yunanistan’a olan bağlılığını açıkça gösterdi.⁹³

Bu sırada patrikhanede önemli teşkilat değişikliği yapılmış ve bu değişiklik gereği olarak patrikhane kadrosu genişletilmiş, cismani meclis ve ruhani meclis üye sayısı artırılmıştı. Drama, Amasya, Ankara, İnöz, Vize, Çanakkale, Trabzon, Kayseri metropolitleri İstanbul’a çağrılarak ruhani meclise geçici üye sıfatıyla katılmaları sağlanmıştı. Patrikhane kadrosunda ayrıca bini aşkın doktor, öğretmen, tahsildar, eczacı, müfettiş, yazar, çevirmen ve mühendislerden oluşan büyük bir örgüt bulunmakta ve patrikhane faaliyetlerini bu kişilerle yürütmekteydi.⁹⁴

Venizelos, patrikhanenin yeniden faal hâle getirilmesi, yeni teşkilâtlar kurulması, eskilere destek olunması konusunda her türlü yardıma hazır olduğunu çeşitli vesilelerle göstermişti. Bu amaçla İstanbul’da başlayan çalışmalar için, gizli teşkilât bütçesinden birkaç milyon drahmi ile Amerika’da oturan İstanbullu Niçopulos’un bağışladığı 4 milyon drahmiyi ve Yunanistan Dâhiliye Nezaretinin Anadolu ve Rumeli muhacirlerinin iskânı için ayırdığı yarım milyon drahmiyi tahsis etmişti. Böylece patrikhanenin esasen büyük bir yekûn tutan gelirine yüksek bir miktar daha ilave edilmişti.⁹⁵ Ayrıca Paskalya Yortuları münasebetiyle Yunan Hükûmeti tarafından Rum Patrikhanesi’nin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere 200 bin drahmi gönderilmişti.⁹⁶

⁹³ A.g.e., s. 214.

⁹⁴ P.M., s. 31.

⁹⁵ Ali Güler, “Yunan Gizli Teşkilatları-Patrikhane” **BTDD**, S.32, Ekim 1987 İstanbul, s. 64.

⁹⁶ **İleri**, 16 Nisan 1335 (16 Nisan 1919).

Yunan Başbakanı Venizelos patrikhaneye ayrıca 6000 sarı lira göndermiş, patrik de kendine itâat edebileceğini düşündüğü ruhani ve cismani meclis üyelerinden bazılarına bu paranın bir miktarını vermişti.

Metropolitler böylece bir taraftan Atina'dan aldıkları tahsisat, diğer taraftan kendilerine tanınan fırsattan yararlanarak “Belki hizmetim takdir olunur, patrikliğe seçilir ve tayin olurum” düşüncesiyle mevcut kanunları ve Türk Hükûmetine olan bağlılıklarını unutarak Venizelos'tan aldıkları emirleri uygulamaya başlamışlardı.⁹⁷

Yunanistan ödenekten istifade edemeyen metropolitlerle, patrikhanedeki muhalif metropolitlerin gönüllerini almak ve “Yunan taraftarlığı fikrini” kabul ettirmek üzere Atina'dan gönderdiği binlerce drahmilik ödeneği iki katına çıkartarak bu parayı Gümrüce Metropoliti Yermanos aracılığıyla İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a gelen bu meblağın muhalif görülen şahıslara dağıtılması için Kırkkilise Metropoliti Agatankos'un başkanlığında bir komisyon oluşturuldu.⁹⁸

Patrikhane, Venizelos'un yaptığı bu yardımlar ve Paris'te Yunan millî emelleri uğruna verdiği mücadeleden dolayı duyduğu minneti göstermek için kendisine bir taç vermek üzere patrikhanede bir toplantı düzenledi. Yapılan toplantıda Osmanlı Rumları arasında yardım toplanılması konusu gündeme getirilerek Venizelos'a verilecek taç için 200 drahmi yardım toplanması kararlaştırıldı.⁹⁹

⁹⁷ BOA, DH-KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3, 60-4.

⁹⁸ Toker, **a.g.e.**, s.60.

⁹⁹ **A.g.e.**, s.61'den BOA, DH-KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.

Gerek İstanbul gerekse İstanbul dışında bulunan metropolit¹⁰⁰ ve rahipler Yunanistan'dan aldıkları tahsisat ve emirler üzerine, hem Türk askerinin moralini bozmak hem de savaş sırasında askere alınan ve askerlikten bıkmış olan Rumları Osmanlı yönetiminden uzaklaştırmak ve Yunan emelleri doğrultusunda yönlendirmek üzere kiliselerde vaaz ve nasihatler vermeye başlamışlardı.¹⁰¹

Yunan Başbakanı Venizelos, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Paris Barış Konferansı ve Amerikan Tetkik Heyetine İstanbul, İzmir ve Karadeniz bölgesindeki Rum nüfusunun Türklerden fazla olduğunu kanıtlamak amacıyla, pek çok Rum'u Osmanlı sahillerine çıkarmak için maddi ve manevi anlamda büyük gayret sarf etmişti. Bu amaçla Yunanistan Muhacirin Komisyonu Başkanı Koftensas maiyetiyle birlikte yüklü miktarda parayla İstanbul'a gelmişti.

Paris Konferansı'ndan sonra patrikhanede Hrisanthos'un da katıldığı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda Pontusçuluk faaliyetlerini denetlemek ve ihtiyaçları tespit etmek için Trabzon'a giden bir heyetin hazırladığı rapor ele alındı. Bu raporda Pontus faaliyetleri için Rusya'dan yardım geldiği belirtiliyordu. Ancak yardımın asıl kaynağının Yunanistan olduğuna dikkat çekilerek bunların devamının talep edilmesi

¹⁰⁰ Trabzon Metropolitisi Hrisanthos da, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusunda görev yapan askerlere şu bildiriye dağıtmıştır: "Alman Kumandanları ve Zabitleri, sizi koyunları mezbahaya koyar gibi Kafkasya tarafına gönderiyorlar. Erzurum Kalesi'nin Ruslar tarafından ele geçirildiğini ve sizin III. Ordunuzun bütün topraklarını kayıp edip her tarafa kaçmakta ve esir düşmekte olduğunu bilir misiniz ? Türk askerlerinin cesur olduklarını biliriz. Fakat bu savaşta Alman kumandanları Türk askerlerini öyle bir hale koyuyorlar ki zavallı Türk askerleri boşu boşuna yok olup gitmektedirler. Van, Muş, Ahlat ve Hınıs kaleli şehirlerinin Ruslar tarafından zapt olunduklarını bilir misiniz? Arhavi, Visye ve Gora şehirleri bizim tarafımızdan zapt olunduktan sonra Anadolu kıyılarında bulunan başka şehirlerde ne ümit kalıyor. Bizim donanmamız askerlerimize denizden sürekli olarak yardım etmekte olup ve başka taraftan aç ve çıplak ve cephanesiz kalan Türk askerlerine harp araç ve gereçlerinin getirilmesine de engel olmaktadır. Yavuz Selim adı verilen Alman zırhlısı Goben, korkudan boğazdan dışarı çıkmıyor., yahut çıkıyorsa da deritnotumuzu görür görme geri kaçıyor. Eğer siz aklınızı toplayıp Alman pençesi altından kurtulmaz iseniz vatanınız elden gidecektir. Fakat Almanlar'ın hepsini koğarsanız o vakit ne Rusya ve ne Türkiye savaşı istemeyecek bu savaş kendiliğinden duracaktır. (Kurt, a.g.e., s. 66-67.)

¹⁰¹Toker, a.g.e., s. 61'den BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, B: 60-5.

kararlaştırıldı. Bu yardımın çok çabuk yapılmasına gerekçe olarak Türkler ile girişilen çatışmada 2580 Pontusçunun öldüğünün gösterilmesi kararı alındı.¹⁰²

Hrisanthos, Paris Barış Konferansı'ndan sonra gittiği Batum ve Tiflis'te buradaki Rumlarla temas kurmaktan başka Yunanistan'dan aldığı talimat doğrultusunda Gürcistan'la Osmanlı Devleti aleyhine bir dostluk ve ittifak antlaşması yapmaya çalıştı. Zira Rum ve Ermeni iş birliğinin Trabzon meselesi¹⁰³ yüzünden uygulamaya sokulamaması üzerine gerek Yunan Hükûmeti gerek Rum cemiyetleri Gürcistan'la iş birliği yapmayı kendi menfaatlerine daha uygun buluyorlardı. Bu iş birliğini engelleyecek herhangi bir durum da söz konusu değildi.¹⁰⁴ Nitekim, 16 Kasım 1919'da Harbiye Nezaretinden XV. Kolordu Kumandanlığına gönderilen telgrafta bu durum vurgulanarak Trabzon metropolitinin Pontus Rum Devleti kurmak için girişimlerde bulunmaya devam ettiğini bu hususta hariçten Rumların desteğini temin veyahut vilayet içindeki Rumlar arasında esaslı bir teşkilat yapmak için çalıştığı, harekâtının uygun bir surette takip edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi.¹⁰⁵

¹⁰² Bülent Atalay, "Trabzon Metropoliti Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler" **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)** C..I, Trabzon İl Kültür Müdürlüğü Yay., s.604'den BOA, DH-KMS, nr. 49-2/59, 16 Teşrin-i Evvel 1335/ 16 Ekim 1919.

¹⁰³ Paris'teki Yunan murahhas heyeti ise, 350 bin Rum'un yaşadığı Trabzon Vilayetinin Türk boyunduruğundan kurtarılmasıyla ihya edilen Ermeni Cumhuriyeti'ne verilmesini istedi. Bu esnada Yunan hükûmetinin bilgisi dahilinde. İstanbul'da Rum ve Ermeni patrikhaneleri arasında. her ikisinin Türk boyunduruğundan kurtarılması hakkında görüşmeler ve fikir alış-verişine başlandı. Rum Patrikhanesi, Trabzon'un doğusunda bir limana sahip olmak üzere Ermenilerin ileri sürdükleri talebi kabul ediyordu. İki patrik arasında varılan bu düşünce mutabakatı ve sağlanan ittifak imzalanmak üzere idi. Bu ittifak namenin imzası öncesinde Yunan hükûmetinin Trabzon'u kendilerine bırakacağından haberdar olan Ermeni Patrikhanesi, İttifaknâme'yi imzalamaktan çekindi. İki patrikhane arasında cereyan eden bu müzakereler esnasında. Venizelos Trabzon'un Ermenilere verilmesi görüşünü savunmak ve maksadını kabul ettirmek için Rum Patrikhanesini zorluyordu. Patrikhane Karma Meclisi üyelerinden bazılarının şiddetli itirazları sonucu olmak üzere Trabzon Ermenilere verilmeyecek, yalnız Trabzon'un doğusunda Ermenilere çıkış noktası olmak üzere bir liman verilmesi kararıyla yetinildi. (Mesut Çapa, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti**, Trabzon Belediyesi Kültür Yay., Trabzon 1998, s.63.)

¹⁰⁴ ATASE Arşivi: K: 100, G: 19, B: 19-1.

¹⁰⁵ Ali Güler, **Dünden Bugüne Yunan- Rum Terörü**, Ankara 1999, s. 45.

XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen raporda ise Hrisanthos'un Batum'daki Pontus Komitesinde yaptığı konuşmada, Avrupa'da çok iyi ilgi gördüğünden ve Pontus davası için aldığı destekten bahsettiği bildirilmekteydi.¹⁰⁶

Hrisanthos ikili oynayarak Pontus meselesi üzerindeki esrar perdesi oluşturmaya çalışıyordu. Nitekim bu tutum en büyük destekçileri olan Yunan Millet Meclisinin görüşmelerinde de görülebilmekteydi. Meclisin 29 Aralık 1919 tarihli oturumunda başkan Th Sofulis, milletvekillerinden G. Karaïskakis'in Pontus halkının kaderi konusunda bir gensorusu olduğunu açıklamıştı. Yunan Dışişleri Bakanı Politis bu konuda meclise bilgi vermek arzusuyla yandığını, siyasi durumun buna müsaade etmediğini, herhangi bir açıklamada bulunursa davaya zarar vereceğini bildirmiş, milletvekilinden bu konuda ısrar etmemesini rica etmişti.¹⁰⁷

Trabzon Rum Metropoliti Hrisanthos faaliyetlerini Venizelos'un bilgisi dâhilinde¹⁰⁸ Batum'da sürdürürken Venizelos da Yunan ordusu subaylarından Albay Katenyodis'i Pontus Rumların askerî birlikler hâlinde teşkilatlandırmak için Batum ve Tiflis'e göndermişti.¹⁰⁹

Ayrıca Albay Aleksandros Simrafaki, beraberinde bir yarbay, iki teğmen, iki yüzbaşı yardımcısı olduğu hâlde Yunanistan tarafından İstanbul'a görevlendirilmiştir. Bu albayın emrinde bulunan Yüzbaşı Yardımcısı Dirikis

¹⁰⁶ HTVD, Yıl: 4, (Mart 1955), Sayı: II , Belge: 278.

¹⁰⁷ Salahi R. Sonyel, "Yunan Millet Meclisi Gizli Tutanaklarında Mustafa Kemal ve Türk Kurtuluş Savaşı" **B T TD**, S. 49, İstanbul (Ekim 1971), s.12.

¹⁰⁸ ATASE Arşivi: K: 112, G:1, B: 1-1.

¹⁰⁹ Dimitri Kitsikis, **a.g.e.**, s. 335; Selahattin Tansel, **Mondrostan Mudanyaya Kadar**, C.I, Ankara 1973, s. 101; Özel, **a.g.e.**, s. 136.

Kolokilas, Zolpili isimli bir torpido ile Pontus Hükûmeti cumhuriyetinin jandarma teşkilatını oluşturmak üzere Trabzon'a gönderilmiştir.¹¹⁰

Göçler daha çok Rus ihtilali sırasında Rusya'dan Batum'a ve Poti'ye göç eden Rumların Yunanistan ve patrikhane yardımı ile Trabzon, Samsun ve civarına yerleştirilmesi şeklinde yapılmaktaydı.¹¹¹ Ancak bu kişilerin Karadeniz sahillerine çıkarılacağı haberi, sahildeki halkın büyük tepkisine yol açmıştı.¹¹² Karadeniz'e yapılan göçler daha çok bu bölgelerde Pontus Hükûmetinin kurulması amacıyla yönelik olarak yapılmaktaydı. Nitekim bu amaca yönelik olarak Trabzon ve Samsun bölgelerine çetelerle birlikte silah ve mühimmat çıkarılmıştı.

Anadolu'ya göçleri organize etmek amacıyla Yunanistan'ın patrikhane ile ortak çalışmasının bir ürünü olarak 1919 yılında İstanbul'da "Kordos Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin Başkanı Yunanlı Manul Jozukas'dı. Cemiyetin faaliyet alanı merkezi İstanbul olmak üzere Trakya, Trabzon, Marmara sahilleri ve İzmir bölgesiydi. Cemiyetin amacı; isyanlar çıkarmak, ihtilal teşebbüsünde bulunmak, işgal gerekçelerini hazırlamaktı. Cemiyetin bir başka amacı da Pontus bölgesi diye tabir ettikleri bölgede karışıklık çıkarmak üzere gelen Yunanlıları Rum göçmeni gibi göstererek Trabzon ve Karadeniz sahillerine göndermek; bölgeye gelecek yabancı inceleme heyetlerine Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu göstermek için çeşitli

¹¹⁰ HTVD, Yıl: 4, (Mart 1955), Sayı: II, Belge: 256.

¹¹¹ 8 Şubat 1920 tarihinde Hariciye Nazırı Adına Harbiye Nezaretine gönderilen yazıda;

"Bolşeviklerin Rusya'daki başarıları üzerine Rumların, Batum ve Poti'ye göç etmeye mecbur kaldıkları ve tekrar Türkiye'ye dönmeleri kararlaştırıldığı, 15. Kolordu Kumandanlığının 26 Ocak 1336 tarihli şifre telgrafnamesinde bildirilmiş olan Rumların Osmanlı Devleti'ne iadeleri sebep olduğundan, bu konunun doğruluğunun araştırılması için gereken yerlere tebliğ edilmesi" bildirilmiştir. (HTVD, Sayı 12 (Haziran 1955) Belge: 318. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâsetinden Sadarete yazılan 18 Aralık 1919 tarihli yazı. HTVD, Sayı 12, (Haziran 1955), Belge: 317.

¹¹² HTVD, Sayı : 12, (Haziran 1955), Belge: 320.

nüfus kaydirmalarında bulunmak ve Rum nüfusunun az olduğu bölgelere göçmen adı ile Yunanlıları sevk etmektir.¹¹³

Kordos Komitesi Rum komitecilerinin daha rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi için “Rum İskân Muhacirin Cemiyeti” adlı seyahat belgeleri düzenlemekteydi. Patrikhane bu belgeleri gerçekte muhacir olmayanlara vermiş ve bu amaçla yeni vesikalar almak için polis dairesini aldatma teşebbüslerinde bulunmuştur.¹¹⁴

Yunanistan’ın maddi ve manevi desteğine sahip olan bu cemiyet, patrikhane tarafından idare edilmekte ve emirler patrikhane aracılığı ile verilmekte idi.¹¹⁵

Patrikhane Trabzon bölgesi ile de yakından ilgilenmekte ve o bölgede teşkilât yapmak için girişimlerde bulunmakta idi. Nitekim Dâhiliye Nazırı adına Dâhiliye Müsteşarının Harbiye Nezaretine 4 Aralık 1919 tarihinde gönderdiği yazı bu konu ile ilgili idi. Dâhiliye Nezareti bu yazısında: “Trabzon ve havalisinde Pontus hükümeti adına ve hesabına bazı teşkilâtlar yapmak için Rum Patrikhanesi’nin mürâcâatı üzerine Yunan subaylarından birkaçının Trabzon’a gönderilmesinin uygun bulunduğu ve Allina adında bir motor ile de silah ve cephane gönderileceğinin haber alındığı”¹¹⁶ bildirilmekte idi.

Dorotheos’un bu tür faaliyetleri karşısında önlem almak isteyen Adliye ve Mezâhip Nezâreti, patrik seçimlerinin bir an önce yapılması konusunda acele etmekte idi. Adliye ve Mezahib Nezâreti bu nedenle 1 Kasım 1919 tarihinde; Rum

¹¹³ ATASE Arşivi; K:14, G:139, B:139-1.

¹¹⁴ BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, B: 34-4.

¹¹⁵ Yazıcı, **a.g.e.**, s.38.

¹¹⁶ ATASE Arşivi; K: 528, G: 139, B: 139-1.

patriğinin, ölüm veya azledilmesi hâlinde bu konudaki berat ve fermanlar gereğince Sen Sinod meclislerinde bir vekil seçimi ve hükûmetçe tasdik olunan kişinin ancak 40 gün vekâlet suretiyle görev yapması gerektiği, 40 gün içinde mutlaka dört kişinin patrik namzedi olarak seçilip Bâb-ı âli'ce uygun görülecek kişi hakkında irade buyrulması gerektiğini belirtmişti.

Bu sırada Rumlar tarafından da Dorotheos'a karşı bazı girişimler başlamıştı. Devranidis ve diğer bazı ruhban muhalefet yolunu seçerek Dorotheos'u takip etmekte idi. Dorotheos'a karşı muhalefetin artması üzerine, Dorotheos'un yerine bir patrik seçilmesi konusu patrikhanede de gündeme getirildi. Ancak patrikhanede toplanan sen sinod ve cismani meclisleri birçok defa bu meseleyi söz konusu edip görüşmüşse de mecliste cereyan eden müzâkereler Rumlar arasında ayrılığa sebep olmaktan ileri gidememiştir.¹¹⁷ Patrik Vekili Dorotheos, Trabzon Metropolit Hrisanthos, Amasya Metropolit Yermanos ve Venizelos tarafından Atina Metropolit Giritli Meletios patrik adayı olarak gösterilmekte idi. Yapılan bu toplantılardan Yunan Siyasi Temsilcisi Kanolopulos aracılığıyla Venizelos da haberdar edilmekte idi.¹¹⁸

Venizelos, patrikhanede yaşanan bütün bu olayları yakından takip etmekte idi. Venizelos'un amacı, Türkiye'deki Rumların ruhani makamlarını ele geçirmek ve böylece istediklerini gerçekleştirmektir. Bu nedenle patriklik görevine Atina metropolitinin tayin edilmesini istemekte idi. Ancak Paris Barış Konferansı'nda henüz Türk meselesi çözümlenmediğinden patrik meselesiyle uğraşmayı gereksiz görmüş bundan dolayı uygun bir zamanın gelişine değin statükonun yani

¹¹⁷ ATASE Arşivi; K:102 G:67, B:67-2.

¹¹⁸ ATASE Arşivi; K: 98, G: 6, B: 6-1.

Dorotheos'un vekil sıfatıyla patrikhaneyi idare etmesi ve bu makamın şimdilik boş bulunmasını arzu ettiğini belirtmişti.

Bu sırada patrikhanede iki meclis toplanmış, patrik seçimi ile ilgili “özel komisyon tarafından kaleme alınan muhtıra da incelenerek görüşülecektir” şeklinde karar alarak bu kararı dağıtmıştı.¹¹⁹ 23 Ekim 1919 tarihinde yapılan toplantıda ise seçimin olumlu ve olumsuz yönlerini tespit için bir komisyon oluşması, toplantıda patrikhanenin bütün çalışmaları hakkında Venizelos'a bilgi verilerek tavsiyelerinin dikkate alınması yönünde karar alınmıştı. Komisyonun, bu durumun daha fazla uzamaması ve patrikhanenin iç işlerle daha fazla meşgul olmaması için bir an önce seçim yapılması konusunda aldığı karar doğrultusunda patrik seçimi yapılmış ve Dorotheos'un 1918'de başladığı patrik vekilliği görevini Rumlar lehine iyi idare etmesi ve Venizelos'un desteğini de alması sonucu görevine devam etmesine karar verilmişti.¹²⁰ Dorotheos bu kararın alınmasından sonra daha emin adımlarla ve Venizelos'un desteğini arkasına alarak Türk aleyhtarı faaliyetlerine devam etmiştir.

Dorotheos, patrik vekili olarak kaldıktan sonra Venizelos her ay önemli miktarda tahsisat göndermiş ve bu paralar gerekli yerlere dağıtılmıştı. Dorotheos aldıkları yardımları karşılıksız bırakmamış Venizelos'un istekleri dâhilinde hareket etmiş ve onun teveccühünü kazanmıştı.¹²¹

Bu sırada Dorotheos başkanlığında patrikhanede meclis toplanmış ve bu meclis, Fransa Cumhurbaşkanı Clemenceau'nun istifası konusunu görüşmüş ve büyük Yunan sempatzanlarından birisi olan Clemenceau'nun bütün “kurtarılmamış

¹¹⁹ ATASE Arşivi; K: 98, G: 6, B: 6-1.

¹²⁰ Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 104-106; Toker, **a.g.e.**, s. 216.

¹²¹ ATASE Arşivi; K: 98, G: 6, B: 6-1.

Yunanlıların” müdafaası uğrunda göstermiş olduğu ilgiye karşı minnet duygularını ve aynı zamanda Anadolu’da bulunan Rumların millî meselelerini halletmek üzere bulunduğu böyle nazik bir zamanda görevden çekilmesinin yaratacağı etkileri kendisine bildirilerek yeni cumhurbaşkanına da tebrik yazısı yazılmasına karar vermişti. Aynı toplantıda; gerek Avrupa ve gerek Yunan basınının yayınlarında son zamanlarda Avrupa siyasi makamları tarafından yapılan açıklamalara göre, İstanbul’un kesin olarak Osmanlı Hükûmetinden alınacağını anlaşıldığı üzerinde durulmuştu. Ayrıca patrikhanenin Türkiye’deki diğer bölgelerdeki silahsız erkânıyla görüşülerek “kurtarılmamış Rumların” ve diğer Hristiyan milletlerin hukuk ve imtiyazlarının himâye ve muhafazasıyla şu an esaret altında kalmalarını sağlayacak haksız kararları protestoda bulunmaları kararlaştırılmıştı.

Yine aynı toplantıda patrik vekilinin, Metropolit Hrisanthos ile beraber 4-5 ay önce Paris’e gittiğini bu sırada Venizelos’un emriyle metropolitin Paris’ten Londra’ya giderek, İngiltere Ruhani Reisi Katavrizyan ve Başpapazı Randel ile patrikhane adına bir itimadnâme takdim ettiğini ve esir Yunanlıların kurtarılmasını talep ve rica ettiği, Hrisanthos’un gücü ölçüsünde Hristiyanların Türklerin elinden kurtarılması için çalışacağını vadettiği ve Avrupa basının İstanbul hakkındaki görüşlerini izah ettiği sırada Randel’in de The Times gazetesine gönderdiği bir mektupta, Türklerin İstanbul’dan çıkarılması ile ilgili görüşünü açıklamış olduğu konusu üzerinde durularak toplantıda, patrikhane, bu hizmetinden dolayı Randel’e aşağıdaki telgrafın çekilmesini kararlaştırmıştı:

“Doğudaki Hristiyanların kurtuluşu konusunda yaptığınız konuşma büyük bir sevinçle karşılanmış ve olağanüstü etki yaratmıştır. Kurtarılmamış Hristiyanlara yeni bir hayat verilmiştir. Sizin esir Hristiyanlara hürriyet verilmesi konusundaki

faaliyetlerinize devam etmeniz, Hristiyan kilisesi ve bütün Hristiyanlık âlemi adına rica ve teşekkürlerimizi takdim ederiz.”¹²²

Yunanistan, Anadolu’yu işgâl etmek adına Anadolu’da kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceği bütün dinamikleri kullanmaya çalışmış ve meseleye dini ve siyasi bir kimlik büründürmeye çalışmıştır. Bu dinamikleri harekete geçirirken de kontrolü daima elinde bulundurmaya gayret etmiştir. Nitekim, Metropolit Hrisanthos’un ve patrikhanenin bütün teşebbüs ve faaliyeti Yunan hükümetinin tahsisatı ve Venizelos’un bilgisi ve izni altında cereyan etmiştir.

Venizelosun bu heyecanlı çalışmaları Kasım 1920 seçimlerine kadar sürmüştür. Kasım seçimlerinde Venizelos karşıtları sürgündeki Kral Konstantin’i destekleyerek Venizelos’a ağır bir yenilgi yaşatmışlardır.¹²³ Trabzon’daki Rumlar Venizelos ve Kral Konstantin taraftarı olmak üzere iki gruba ayrılmıştı.¹²⁴ Kral Konstantin Yunan tahtına geçince Venizelos taraftarı olan Trabzon metropoliti aleyhinde bazı cereyanlar oluşmaya başladı.¹²⁵ Fakat metropolit Hrisanthos’un Rumlar arasındaki ruhani ve yönlendirici vasfı bu cereyanları boşa çıkarmıştır.

¹²² Polis Müdüriyet-i Umumisinden Harbiye Nezaretine gönderilen 31 Ocak 1920 tarihli yazı. ATASE Arşivi; K: 112, G: 9, B :9-1, 9-2, 9-3.

¹²³ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 1992. s. 119.

¹²⁴ **HTVD.**, sayı: 11, ves. 278.

¹²⁵ Kral Konstantin taraftarı kişilerin Hrisanthos’u suçlayıcı sözlerine karşılık Diamantopulos ismindeki bir Rum Ofliyos isimli bir başka Ruma gönderdiği mektubunda şöyle cevap vermiştir: “Kardeşim bana yazıyorsun ki metropolit Pontus hakkındaki davamıza destek vermeyip, sırf kendi menfatine çalışmaktadır. Metropolitlik ismini ağızına almaya layık olmayan bu alçaklar acaba metropolit kelimesinin ne olduğunu biliyorlar mı? Kendi postlarını kurtarmak için kaçtıkları rahat rahat uyku çektikleri ve kardelerinin haline pek ilgisiz kaldıkları zamanda metropolit burada kalanların korunması ve yüzbin zorluk ve zahmetle karşılaşıyordu. Rumların şeref ve namusunun korunmasının sağlanması için vali ve diğer büyük kimselere koşan kimdi? ... Arzu ettiklerini söylesinler, bunların sözleri milletin büyüklerine, aydınlarına etki etmez. Zira her iki tarafın ne olup olmadığı bilinmektedir. ” (Kurt, **a.g.e.**, s. 150-151.)

b. Hrisanthos'un Trabzon'un Nüfus Yapısını Değiştirmeye Yönelik Faaliyetleri

Anadolu'da Rum nüfusu genellikle, Ege, Karadeniz, Marmara ve Karadeniz sahillerinde yerleşmiştir. Osmanlı Rumları esas olarak Rum Ortodoks milletin fertleridir. Ancak imparatorluğun sonuna kadar Osmanlılar, kendi Rum vatandaşlarından yaklaşık % 3,5'ini Katolik Rum olarak kaydetmekteydiler. Anadolu'daki yerleşik Rumların bilinmeyen sayısı aynı zamanda yabancı uyruklu olarak kaydedilmiştir.¹²⁶

Karadeniz bölgesinde Rumların yerleşik olduğu yerlerin en önemli vilâyetlerden birisi de Trabzon vilâyetidir. Trabzon vilâyetinin idâri sınırları 1295 (1878)'ten 1327 (1909-10)'ye kadar çok az değişmiştir. 1306 (1888-89) yılında Kelkit ve Şirân kazaları Trabzon vilâyetine katılmışlardır. 1327'den sonra Trabzon vilâyetinde ana bölünme meydana gelmiştir. Samsun'a bağlı Canik sancağı bu vilâyetten ayrılarak müstâkil bir sancak hâline gelmiştir.¹²⁷

Trabzon vilâyetinin 1918 yılındaki mülkî yapılanması şu şekildedir: Trabzon sancağı, Trabzon, Lazistan (Rize) ve Gümüşhane'den oluşmaktadır. Trabzon'a bağlı kazalar, Ordu, Giresun, İnebolu, Görele, Vakf-ı Kebir, Sürmene, Akçaabat, Of, Maçka. Lazistan'a (Rize)'a bağlı kazalar, Atina (Pazarcık), Hopa. Gümüşhane'ye bağlı kazalar, Torul (Ardasa), Kelkit, Şiran (Karaca)'dır.¹²⁸

¹²⁶ Justin McCarthy, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus**, Çev. İhsan Gürsoy, Gnkur Basımevi, Ankara 1995, s.84-85.

¹²⁷ A.g.e., s.19.

¹²⁸ Selçuk Günay, **Resmi Devlet Salnamesine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Seneler İtibarıyla Mülki Taksimatı**, basılmamış yüksek lisans tezi, Erzurum 1980, s. 256.

Trabzon, nüfus kayıtları en sağlıklı ve en düzenli şekilde tutulmuş olan vilayettir. Diğer hiçbir vilâyetin nüfus kayıtları bu kadar iyi tutulmamıştır. Trabzon vilâyetinin kayıtlı nüfusu yıllara göre şöyledir:

Kaynak	Yıl	Kaynaktaki Nüfus
1296 Salname	1293	729.596
İst. U.Register	1294	731.638
1305 Salname	1304	798.623
Nüfus Sayımı: 1	1308	857.280
1311 Salname	1309	869.727
1313 İstatistik	1313	933.718
1918 Salname	1317	963.157
1319 Salname	1318	972.981
1320 Salname	1319	990.267
1321 Salname	1320	1.006.192
Nüfus Sayımı: 2	1325	1.071.988
Nüfus Sayımı: 3	1328	865.695
1330 Nüfus-i Umumi	1328	921.128

1914 yılı Resmî İstatistiği'ne göre Trabzon vilâyetinde Müslümanların sayısı 921.128; Rumlar ise 161.574 kişi olarak görülmektedir.¹²⁹ Nüfus konusu gerçekten de çarpıtılmaya müsait konulardan bir tanesidir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, Rumlar ve Rum sempatizanları tarafından Rum nüfusu ile ilgili olarak yayımlanmış olan rakamlar¹³⁰ ülkelerin siyasi çıkarlarına ve politikalarına yönelik hazırlanmış olduğundan dikkatle incelenmesi gerekir.¹³¹

Hrisanthos, ilk önce zihinlerde çizilen sonra da çeşitli haritalarla sınırları tespit edilen Pontus devletini meydana getirebilmek için nüfus çoğunluğunun elde edilmesi gerektiğini iyi biliyordu. Çünkü, milletlerin kaderinin belirleneceği konferans veya görüşmelerde bu önemli ve belirleyici bir unsurdur. Hrisanthos'u bu çoğunluğu elde etmeye yönelten çalışmaların bir diğer sebebi de görev yaptığı yer olan Trabzon'u Ermenilere kaptırma korkusundan kaynaklandığı da söylenebilir.

Trabzon'a Rum göçünü sağlamak için daha başka nedenler ileri sürülüyordu. Nitekim Rumlar, Türklerin sürekli baskıları ile Karadeniz kıyılarındaki nüfuslarının gittikçe azaldığını bununla beraber sanat ve ticarete hakim olarak Türkleri fakir ve borçlu düşürdüklerini söylüyorlardı. Türklerin Bolşevik olma ihtimali karşısında

¹²⁹ **Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)**, C. I, Gnkur Basımevi, Ankara 2005, s. 605.

¹³⁰ İlk önce Constantinides'in başkanlığında Kasım 1918'de Marsilya'da toplanan kongrede alınan kararlar gereği ilân edilen rakamlar, Rum nüfusla ilgili tartışmaların başlamasına ve hatta uluslar arası toplantılarda da kaynak olarak gösterilmesine sebep olmuştur. Bu kongrede 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rumun himayesinin İtilâf devletlerinden istirham edilmesi kararına varıldı. Hazırlanan raporda "Komnen İmparatorluğu olan bu memlekette halkın çoğunluğu hala Rumca konuşmakta olup Rum adet ve geleneklerini muhafaza etmektedir" denilmektedir. Devamında artık Türk zulmünün sonunun gelmiş olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu rapor eline ulaşınca Arnold Toynbee buna şu notları eklemiştir. "Bu muhtırada ileri sürülen istatistik ve hudutlar hayal mahsulüdür." (Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri** (Çev. Cemal Köprülü) Ankara 1986, s.56-58.)

¹³¹ "1919 senesinde bir Pontus komitesi Yunan hükûmetinin teşvikiyle İstanbul'da teşkil edilmiş ve Samsun ve diğer Karadeniz limanlarında şubeler açılmıştır. Bu komitenin maksadı Yunanistan'ın ve diğer devletlerin muavenetiyle müstakil bir cumhuriyet tesisi idi. Halbuki ahalisinin ancak yüzde onu Rum olan bir mıntıkada bir Rum cumhuriyeti teşkiline hiçbir devlet yardım edemezdi." (**İkdâm**, 23 Teşrin-i Evvel 1921/ 23 Ekim 1921.)

Doğu Karadeniz’de tampon olacak bir Pontus hükûmeti kurulması ve bu hükûmet için silâh, cephane, para gönderilmekle kalmayıp teşkilâtçı elemanlar, subaylar yollanmasını ve Hristiyanlardan boşalmış gayrimenkullere yerleştirilecek Rum göçmenlerinin artırılmasını istiyorlardı.¹³²

Osmanlı Hükûmetinin tehcire tâbi tuttuğu Ermenilerden ve Rumlardan isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmelerine izin vermesi, Anadolu üzerinde emelleri olan Rum ve Ermeni cemiyetleri tarafından büyük bir fırsat olarak değerlendirildi. Birinci Dünya Savaşı’nda sevke tâbi tutulsun tutulmasın çok sayıda Rum ve Ermeni cemiyetleri, Mondros Mütarekesi’ni müteakip Rusya,¹³³ Romanya, Yunanistan, Avrupa, hatta Amerika’dan çok sayıda Rum ve Ermeni’yi Anadolu’ya taşımaya başladılar.¹³⁴

Buna bağlı olarak Fener Patrikhanesi ve Yunanistan, Rum nüfusu artırmak için Türkiye’ye göçü teşvik etmekteydiler. Anadolu Rum azınlığının nüfusunu artırma çabaları aynı zamanda Yunanistan’ın Türkiye politikasının önemli bir unsuru olarak görünüyordu. Meselâ, Balkan Savaşı’nı takiben mübâdele edilmiş Rumlar, asker kaçakları, eski Yunanistan ve adalardan pek çok Yunanlı kendilerine toprak ve çiftlik verileceği vaadiyle Anadolu’ya nakledilmiş, zorla göç ettirilen Türklerin evlerine ve çiftliklerine yerleştirilmişlerdi.

¹³² Pehlivan, a.g.m., s. 365.

¹³³ Rumların propagandalarından bir tanesi de kendilerinin Osmanlı Devletinin zorlamasıyla Rusya’ya göç ettirilmesi idi. Durum aslında hiç de öyle değildi. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon’dan Erzuruma kadar gitmiş olan Avrupalı bir seyyahın izlenimlerine göre Rumlar, Bâb-ı âli’den ziyade Rusya’ya karşı bağlılık ve muhabbet gösteriyorlardı. (Mesut Çapa, **Trabzon ve Giresun’da Rum Faaliyetleri (1919-1922)**, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1986, s. 8’den Theophile Deyrolle, **1869’da Trabzon’dan Erzurum’a**, Çev. Reşat Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul, s.15,52.)

¹³⁴ Mehmet Okur, **Mondros Mütarekesinin İngilizler Tarafından Karadeniz’de Uygulanışı ve Kontrolü**, yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2003, s.258.

Karadeniz’e yönelik Rum göçünde Rum Muhacirin Cemiyeti büyük rol oynamaktaydı. Rum Muhacirin Cemiyeti, Galata’da Minerva Hanı’nda “Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu” adı altında çalışan Kordos Cemiyeti ile birlikte faaliyette bulunmaktaydı. Rum Muhacirleri Merkez Komisyonunun başlıca görevleri; Türkiye’de isyanlar çıkarmak, ihtilal teşebbüsünde bulunmak, düzeni bozmak için gelen Yunanları Rum göçmeni gibi göstererek Karadeniz sahillerine göndermek, Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu gelecek heyetlere göstermek için çeşitli nüfus kaydirmalarında bulunmak ve eksik yerlere göçmen adıyla Yunanları sevk etmek, çeteler kurmak, silâh ve cephane temin edilerek Anadolu’daki Türk millî hareketine karşı yapılacak eylemleri organize etmekte.

Hrisanthos, bu organizelere kayıtsız kalmayarak eski milletvekili Kofidi Efendi¹³⁵ ile birlikte Trabzon’a Rum muhacir getirmeye yönelik bir cemiyet kurmuşlardı. “Rum Muhacirin ve Fukaraperver” ismiyle faaliyette bulunan bu cemiyetin gerçek adı “Pontus İlhak ve İstiklâl Komitesi” idi. Trabzon ve çevresine devam etmekte olan Rum göçü de daha çok bu cemiyetin çalışmalarıyla yapılıyordu. Bu komitenin depolarında, göçmen adı altında getirdiği çete mensuplarına dağıtmak üzere 35.000 seri ateşli Rus tüfeği ve 20.000’e yakın da rovelver, bomba ve saire yanıcı ve patlayıcı madde vardı.¹³⁶

Hrisanthos, Trabzon’da Rum çoğunluğu sağlamak için yönünü Kafkasya’dan getirtilebilecek göçmenlere çevirmişti. Nitekim Hrisanthos Paris Konferansı’na sunduğu muhtıradan, “Sivas vilâyetinin bir kısmı, Karahisar ve Amasya sancaklarını

¹³⁵ Kofidi, Meclis-i Mebûsan’ının bir çok dönemdeki toplantılarına Trabzon milletvekili olarak katılmış bir kişidir. (Kurt, **a.g.e.**, s.81.)

¹³⁶ Okur, **a.g.e.**, s.259; Metin Ayışığı, “Mütârekenin Başlangıcından Karadeniz Bölgesindeki Rum Tahriklerine Karşı İstanbul Hükümetinin Aldığı Önlemler” **Milli Mücadele’de Giresun Sempozyumu (6-7 Mart 1999)** İstanbul 1999, s.6’dan BOA, DH-ŞFR, 102/88.

ihtiva eden Pontus mıntıkası 600.000'den fazla Rum ile meskundur ki, buna ayrıca Rusya'nın güney mıntikalarına ve Kafkasya'ya hicret etmiş olan 250.000 Rum'u ilâve etmek icap eder"¹³⁷ ifadesi buralardan Rumları göç ettirmeyi düşündüğünü doğrular niteliktedir.

Hrisanthos, Osmanlı döneminde buralara göç etmiş Rumları geri getirtebilirse doğal seyri içinde Trabzon'un Rumlaşması sağlanabilirdi¹³⁸. Bu düşünce doğrultusunda savaş yıllarında Rusya'ya göç eden Trabzon Rumlarından başka, daha önce Rusya'ya yerleşmiş, kimlikleri belli olmayan binlerce Rum, Yunan savaş gemileri himayesinde posta vapurlarıyla Karadeniz sahillerine çıkarılmaya başlandı.¹³⁹

1918 yılının sonlarından 1919 yılı ortalarına kadar geçen zamanda Trabzon'a çok sayıda Rum göçmeni gelmiştir. Trabzon İngiliz mümessili valiliği ziyaret ederek Batum'da bulunan 500 kadar Rum ailesinin Trabzon'a döneceğini haber verdi. Vali geçim sıkıntısı yüzünden bunların dönüşlerinin uygun olmayacağını söylemiştir.¹⁴⁰ Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey İtilâf devletlerine karşı daha fazla duramaması ve onlardan çekinmesi, Rumların daha serbest hareket etmelerine neden olmaktaydı.¹⁴¹

¹³⁷ Kurt, **a.g.e.**, s.108; Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C.I, s. 60.

¹³⁸ 10 Ocak 1918'de Hrisanthos'a gönderilen Yasonidis imzalı bir raporda "Göçmenler için yaptığım bş aylık yolculuk yüce zatınızca bilinmektedir. Bu süre içerisinde 150.000 göçmen ile ve Rusya'da yerleşmiş 300.000 Yunanlı ile ilişki kurdum. Hepsinin saygı duydukları metropolit, başlıca Hrisanthos'dur..." yazıyordu. (Kurt, **a.g.e.**, s.178.)

¹³⁹ **Tasvir-i Efkâr**, 13 Haziran 1335/1919.

¹⁴⁰ **Türk İstiklâl Harbi**, C.I, Gnkur Basımevi, Ankara 1962, s. 173; Çapa, **a.g.e.**, s. 10; Pehlivanlı, **a.g.m.**, s. 364.

¹⁴¹ Hrisanthos'un yiğeni Yorgi, Paris'te bulunan dayısına göçlerle ilgili bilgiler vermekteydi. 20 Temmuz 1919 tarihli mektubunda : "...Rusya'dan göçmenler geri gelmektedir. Bunların yerleştirilmesi yiyecek içeceklerinin sağlanması konusunda cemaat zorluk çekmektedir. Şimdiye kadar yaklaşık olarak 3000 göçmen gelmiştir. Yeni valinin iyi niyetine rağmen kuvvetli topluluğun (İslamlar) kalplerindeki kin zabtedilmiyor" demektedir. (Kurt, **a.g.e.**, s. 146.)

Mehmet Galip Bey'in bu tutumu yüzünden mütarekenin ilk altı ayında Trabzon'a 8000'i aşkın Rum göçmeni gelmişti.¹⁴²

Hrisanthos, bir yandan Rum göçünü dikkatle takip ederken bir yandan da propaganda yapmaya devam ediyordu. Karadeniz sahillerinde Ortodoks nüfusu fazla göstermek için daha önce İslamiyet'i tercih eden Rumların isimlerini tespit etmiş, bunların tekrar eski dinlerine döndüklerine dair bir liste hazırlatarak Müttefik temsilcilerine sunmuştu.¹⁴³

Hrisanthos göç ettirme olayının tek başına bir şey ifade etmeyeceğini bildiğinden Trabzon'daki Rumların çoğunlukta olduğunu ispat etmek ve dikkatleri bu yöne çekmek için Paris Konferansı öncesinde Türkiye'deki Rum nüfusunun en fazla olduğu yerlerin başında Trabzon ve çevresinin de bulunduğunu açıklamasını yaptı.¹⁴⁴

Hrisanthos, Paris'e gidip burada toplanan konferansa verdiği muhtıradan daha önce propaganda yaptığı gibi Pontus diye adlandırılan bölgede nüfus itibarıyla Müslümanlarla Rumların eşit olduğunu ve burada özerk bir Rum idâresinin kurulmasının mecburiyetinden bahsediyordu.¹⁴⁵

Bu nüfus iddiaları yapılırken bir yandan da Paris Konferansı'na katılan delegeler etkilemeye çalışılıyordu. Nitekim Hrisanthos'un Avrupa seyahatinde

¹⁴² **Türk İstiklâl Harbi**, C.I, s. 250; Okur, a.g.e., s.260.

¹⁴³ Bülent Atalay, "Trabzon Metropolit Hrisanthos'un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetleri" **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)** C..I, Trabzon İl Kültür Müdürlüğü yay.,s.602'den BOA, DH-KMS. NR. 49-1/78.

¹⁴⁴ Atalay, a.g.m., s.603 'den **Hadisât**, 12 Nisan 1335/1919.

¹⁴⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, "Pontus Meselesi ve Safhaları", 17 Mart 1338/1922.

kendisine eşlik eden Konstantin, Hrisanthos'un patriklik için en yakın aday olduğunu ileri sürüyordu.¹⁴⁶

Hrisanthos da 9 Mayıs 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na katılan İngiliz delegesine bir mektup yazarak Pontus'ta Türk'ten çok Rum'un yaşadığını ifade ediyordu. Hrisanthos iddiaları için resmî Osmanlı kaynağı dediği salnâme veya Trabzon vilâyetinin 1908 yılında yapılmış resmî yıllığını delil olarak gösteriyordu.¹⁴⁷ Hrisanthos'a göre sadece Trabzon vilâyetinde 500.000 Rum yaşamaktaydı.

Belki de Metropolit Hrisanthos'un Paris'te umduğunu bulamayışının sebeplerinden bir tanesi gerçekleri çarpıtıyor olmasından kaynaklanıyordu.¹⁴⁸ Nitekim, metropolitin iddialarına dayanak yaptığı 1908 Salnamesi diye bir şey yoktur. Trabzon salnameleri 1905 yılında yayınlarını durdurmuş olup hiçbir zaman da Rum nüfusunu 200.000'den fazla göstermemiştir. Hrisanthos, herhâlde konferansta hiç kimsenin Trabzon salnameleri hakkında bilgi sahibi olabileceğini düşünmemiştir.

Hrisanthos, Avrupa başkentlerinde, Pontus meselesine ilişkin kesin bir cevap veya söz alamamıştı. Fakat bunu Rumlara açıkça ifade etmek yerine Trabzon'a çok yakında bir Rum valinin atanacağını, Hristiyanların hukukunun korunması için, İtilaf devletlerinin barış antlaşmasına kendilerini ilgilendirecek birçok madde ekleyeceklerini, bunun Paris Konferansı'nın bir vaadi olduğunu beyan ediyordu.

¹⁴⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, "Pontus Meselesi ve Safhaları", 17 Mart 1338/1922.

¹⁴⁷ McCarthy, **a.g.e.**,s.89.

¹⁴⁸ O dönemde Rumların yoğun olarak yaşadığı yerlerden bir tanesi olan Trabzon merkezinde 1914 Resmi İstatistiğine göre 64.526 İslâm ve 23.806 Rum yaşamakta olmasına rağmen Hrisanthos'un hesaplamasına göre bu rakam 45.275 İslâm vatandaşa karşı 45.765 Rum'dur. Hrisanthos bu sayıya yurtdışına göç etmiş Trabzonlu Rumları da katarak 50.405 rakamına ulaşmaktadır. Buradan hareketle en iyi nüfus kayıtlarının tutulduğu yer olan Trabzon'da bile rakamların ne kadar çarpıtılabileceğini görmek mümkündür.

Hrisanthos'un bu şekilde propaganda yaparak; Osmanlı sınırları içerisindeki Rumların Pontus meselesine sahip çıkmalarını sağlamaya, başka bir deyişle, Pontus meselesine İtilaf devletlerinin tam destek verdiklerini ileri sürerek, bağımsız bir Pontus devleti kurulacağı yönünde Rumlar arasındaki inancı canlı tutmayı amaçlıyordu. Hrisanthos'un bir başka amacı da Batum olmak üzere Kafkas vilâyetlerinde bulunup da Anadolu'ya göç etmekte tereddüt gösteren Rumlara, korkulacak bir şey olmadığını göstermek, onların Anadolu'ya girmeleri durumunda İtilaf devletlerinin güvencesi altında olacaklarına inandırmaktı.¹⁴⁹

Hrisanthos, Anadolu'daki diğer metropolitlerle düzenli olarak haberleşmekte, onlardan Pontus faaliyetleri için para yardımı da sağlamaktaydı. Nitekim, Ankara metropoliti, Hrisanthos' a yazdığı mektubunda, Rum nüfusunu artırmak için getirilen Rum göçmenlerin sevki faaliyetlerine yardım için şimdilik 2000 lira para gönderdiğini bildirmişti.¹⁵⁰

Hrisanthos'un bu faaliyetlerde bulunurken diğer yandan da Rum göçüne karşı Osmanlı makamlarında oluşmaya başlayan tepkiyi azaltmaya çalışıyordu. Nitekim Avrupa seyahati dönüşünde Trabzon'da verdiği beyanat bu düşünce içinde verilmiş yatıştırıcı bir beyanattı. Zira Osmanlı makamları Karadeniz'e dönen göçmenlerin çoğunluğunun savaş sırasında bölgeden ayrılanlar olmadığını, aksine Yunan Hükûmeti ve cemiyetler eliyle bölgenin asayişini ortadan kaldırmayı amaçlayan çeteler olduğunu söylüyorlardı.¹⁵¹

¹⁴⁹ Mehmet Okur, Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimler, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S 29-30, Mayıs- Kasım 2002, s. 101.

¹⁵⁰ **P.M.** , ks. I, s. 46; Özel,**a.g.e.**, s. 137.

¹⁵¹ **HTVD**, Sayı: 12, (Haziran 1955), Belge: 322.

Göçler yaptırılırken aldatmaya yönelik bazı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Ege Denizi'ndeki adaların Rum ahalisinden büyük gruplar, Rusya ve Romanya'ya gidiyor görüntüsü verilerek bunlar Karadeniz'e çıktuktan sonra Rusya ve Romanya limanlarına gidecek yerde istikamet değiştirerek oralardan geliyormuş gibi Trabzon havalisine indirilmekteydi. Trabzon, Samsun havalisinde beliren bu duruma dair gelen raporların vahameti Osmanlı kabinesinin toplanarak bu hususu konuşacak kadar ciddi bir hâle gelmişti.¹⁵²

Bu gayretler sonucu Mütârekenin ilk altı ayında, yerli Rumlarla birlikte, çoğu silâhlı olmak üzere Trabzon'a sekiz bini aşkın Rum göçmeni gelmişti.¹⁵³

Trabzon'a yapılan Rum göçü Trabzon kamuoyu tarafından dikkatle takip ediliyordu. Bu ilde yayımlanmakta olan İstikbâl gazetesi Trabzon'a Rusya'dan akın akın muhacir getirilmekte olduğunu, Damad Ferid Hükûmetinin acz içinde buna karşı hiçbir tedbir alamadığını yazarak Trabzonluları bizzat bu işle meşgul olmaya ve Trabzon ile hiçbir ilgisi olmayan bu Rum muhacirlerin memlekete sokulmasını önlemeye davet etmekteydi.

İstikbâl gazetesi yazarı Faik Ahmet Bey makalesinde Damat Ferid Hükûmetinden hayır gelmeyeceğini bizzat belirterek "Trabzon'a çok sayıda Rum getiriliyor, bunların avdeti sulhun bir neticesi gibi görülüyorsa da bunların arasında memleketimiz külliye yabancı ve kısmen Trabzon'u ta çocukluğunda terk ederek Rusya'ya gitmiş ve orada yerleşmiş ecnebi Rumlar da bulunmaktadır. Bu alelacele muhacir akınına muhacirlerin iskânı süsü verilmek isteniyor." diyerek bu olaya dikkat çekmeye çalışıyordu.

¹⁵² Ömer Sami Coşar, **İstiklâl Harbi Gazetesi**, Miliyet Yay., C.I, 26 Haziran 1919.

¹⁵³ **Türk İstiklâl Harbi**, C.I, Gnkur Basımevi, Ankara 1962, s.173.

Faik Ahmey Bey makalesinin devamında “tehcir edilmiş Rumların işleri ile muhacirlerin Osmanlı topraklarına tekrar iadeleri meseleleri ile uğraşmak için Yunanistan tarafından İstanbul’a bir heyet gönderildi. Bu heyet, Yunan siyasi komiserliği ve patrikhane heyetleri mütemadiyen çalışıyorlar. Anadolu’ya tetkik heyetlerinin çıktığı bir sırada Yunan milletinin aklın hudutlarına sığmayan hayat ufuklarında hâkimiyetleri altında almak istedikleri memleketlerimizde Rumların çoğaltılmasının ne gibi maksatlarla gizlenmesi kabil olamayacak kadar aşikârdır.” diyordu.¹⁵⁴

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgâliyle birlikte önceleri Rumların Trabzon’a gelmeleri için gayret sarf eden Metropolit Hrisanthos, beklenmedik bir şekilde fikir değiştirerek 1919 yılı Temmuzundan itibaren Rumlara Batum istikametini hedef göstermiştir. Alınan istihbarattan, Hrisanthos’un amacının Batum’da Rumlardan müteşekkil bir hükûmet teşkil edeceği ve Denikin ordusuna bağlı bir kuvvet olmak üzere, teşkilât yapıldığı anlaşıyordu. Burada İngilizlerin Rum, Ermeni ve Ruslardan jandarma teşkil etmekte oldukları da haber alınmıştı.

Rumların Batum'a gitmesinde İngiliz siyasetinin de büyük rolü vardı. Çünkü İngilizler Batum ve çevresinde İngilizlerin Denikin’in teşvik ve himayesi altında İslamlara karşı kurulmak istenilen yeni bir Hristiyan düzeninde Rumları kullanacağı anlaşıyordu.

Aniden karar değiştirip Rumların Batum'a dönmelerinin diğer bir sebebi de burada bulunan Gönüllü Rum Alaylarına katılmaktı. Batum'da kurulan Rum Gönüllü Alayları önce Yunanistan'a, sonra İzmir bölgesine naklediliyorlardı. Bu alaylara

¹⁵⁴ Coşar, **a.g.e.** 5 Temmuz 1919.

katılan Trabzon Rumlarının, doğrudan doğruya gönderilerek dikkati çekmemesi için, Batum yoluyla sevkleri herhâlde daha akla uygun görülmüştü.

Trabzon'dan Batum'a giden Rumların sayısı hakkında kesin bir bilgi vermek güçtür. Ancak, Trabzon Polis Müdürlüğünden seyahat varakası alanların mevcudu biliniyor. 25 Ekim ile 2 Kasım 1919 arasında Trabzon'dan Batum'a 75 erkek ve 93 kadın ve çocuk olmak üzere 168 kişi gitmiştir.

Mütârekeden 1919 yılı Kasımına kadar, Trabzon'dan Batum ve çevresine giden Rumların sayısı ise 2170 erkek, 1085 kadın ve 971 çocuk olmak üzere 4226 kişi idi.

Rumların iddiasına göre, kendileri Bolşevik istilâsından kaçıp buraya gelmişlerdi. Şimdi ise, hayatlarını burada devam ettiremeyeceklerini anlayarak, tekrar Bolşeviklere katılmak üzere mecburen Rusya'ya gidiyorlardı.¹⁵⁵

c. Hrisanthos'un Türkiye Dışındaki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin mağlup olarak çıkması Pontus Rum devleti hayali peşinde koşanlar açısından yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Zira 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, müttefiklere çıkarlarının tehlikede olduğu her yerde duruma müdahale etme hakkını veriyordu (7. Madde). Bu hüküm, Rum cemiyetlerinin, Fener Rum Patrikhanesi'nin ve metropolitlerin, müttefiklerin müdahale etmelerini sağlamak üzere Hristiyan nüfusu harekete geçirmeleri için fazlasıyla yeterli oldu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte bütün Türkiye

¹⁵⁵ P.M., Ks. I, s.57; Çapa, a.g.e., s.11.

topraklarında olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de karışıklıklar hızla artmaya başladı. Bu artışta İtilaf devletlerinin, Pontus Devleti kurmaları için Rumlara vermiş oldukları desteğin payı büyüktü.¹⁵⁶ Yapılanları yeterli görmeyerek daha organize bir şekilde hareket etmek isteyen Metropolit Hrisanthos, Aralık 1918'de nihâi hedeflerine daha kısa sürede ulaşabilmek için dağınık durumda olan Rum çetelerini "Rum İttihâd-ı Millî Cemiyeti" çatısı altında toplayarak bölgede bulunan bazı vilayet merkezlerinde gizli şubelerini açtırdı.¹⁵⁷ Bununla birlikte Metropolit Hrisanthos Fener Patrikhanesi'nin emirleri doğrultusunda milletler arası görüşmelerde propaganda faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamıştı.¹⁵⁸

Rumlar her alanda ayrılıkçı faaliyetler içinde bulunup başkenti Trabzon olmak üzere bir Pontus devleti kurulmasını sağlamak için Avrupa başkentlerini ziyaret etmek üzere komiteler teşkil ettiler. Bu cümleden olarak, Rusya'daki Pontus Rumlarını temsilen dört delegeden oluşan bir heyet İstanbul'a geldi. Burada Fener Rum Patrikhanesi ile istişarelerde bulunan heyet, daha sonra buradan Atina'ya oradan da Paris'e hareket etti. Heyet, Paris Sulh Konferansı'na ve Müttefik devletlere birer muhtıra verecekti. Yine aynı günlerde Trabzon Rumlarının isteklerinin neler olduğunu izah etmek üzere bir heyet seçildi. Bu heyet de Rusya'dan gelen heyet gibi önce İstanbul'a buradan da bir Yunan torpidosuyla Yunanistan'a hareket etti. Pontus Rum Cemiyetinin İstanbul Şubesi de cemiyetin Avrupa'daki azalarıyla temaslarını artırmak ve teşebbüslerini genişletmek üzere, azalarından Arzuoğlu Efendi'yi Paris'e göndermeye karar verdi. Önceden Samsun mebusluğunda bulunmuş olan bu kişi,

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1958, 5. 239.

¹⁵⁷ Hakimiyyet-i Milliye, "Pontus Meselesi ve Safhaları", 13 Mart 1338/1922.

¹⁵⁸ Hakimiyyet-i Milliye, "Pontus Meselesi ve Safhaları", 13 Mart 1338/1922.

önce Atina, sonra Paris'e giderek faaliyetlerine devam edecekti. Heyetlere, kamuoyu ile yakın ilişkiler içine girme görevi de verilmişti.

Böylece Rumlar, zaten Osmanlı Devleti'ne karşı olan batı kamuoyunu yanlarına almayı başardılar. Nitekim Fransa'nın önde gelen gazetelerinden Le Temps'de 30 Nisan 1919'da çıkan bir yazıda; "Küçük Asya'da Rum unsurunun ticaretteki ve ziraattaki üstünlüğü herkes için kabul edilmiş bir gerçektir." denilmekteydi. Yine "Küçük Asya'nın Tarihî Coğrafyası" adlı eserin meşhur yazarı Sör William Ramsey şunları yazıyordu: "İstikbâl, Küçük Asya Rumlarının elindedir. Bu gerçeği tanımayan ve kuracağı binanın temelini ona dayandırmayan kişi ve politika başarıya ulaşamaz."¹⁵⁹

18 Ocak 1919'da Paris Sulh Konferansı açıldı.¹⁶⁰ İngiltere'yi Başvekil Llyod George, Fransa'yı Başvekil Georges Clemenceau, İtalya'yı Başvekil Orlando, Amerika'yı cumhurbaşkanı Wilson temsil ediyordu.¹⁶¹ Diğer devletler ve yenilmiş devletlerin temsilcileri yalnız dinlenilmek üzere ve eğer çağırılırsa katılabiliyorlardı. Konferans uzun tartışmalardan sonra Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile yapılacak barış antlaşmalarının esaslarını kabul etti. Bu esaslar çerçevesinde İtilâf Devletleri; 28 Haziran 1919'da Almanya, 10 Eylül 1919'da Avusturya, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ve 4 Haziran 1920'de Macaristan ile barış

¹⁵⁹ Mehmet Okur, "Pontusçu Rumların Avrupa'daki Faaliyetleri ve Paris Barış Konferansı'ndaki Girişimleri" **Ata Dergisi**, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, S.12, Konya 2004,s.93.

¹⁶⁰ Barış antlaşmalarını hazırlamak için toplanan konferansa, İttifak devletleriyle savaşan veya onlara savaş ilan eden 32 devletin 70'e yakın temsilcisi katıldı. Fakat konferansa egemen olan devletler İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Japonya ve İtalya idi. Nitekim, bu devletlerin hükümet başkanları ile dışişleri bakanlarından meydana getirilen bir kurul, kararların alınmasında esas rolü oynadılar. Bu kurul içerisinde de, İngiltere ve Fransa, birinci derecede etkiye sahip devletlerdi.(Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih** (1789-1999) Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 511-512.)

¹⁶¹ Bayar, **a.g.e.**, s. 1457.

antlaşmaları yaptılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına ise çoktan karar verilmiş; ancak, öncelik Avrupa barışına tanınmıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile yapılacak barış daha sonraya bırakılmış idi. Zira Osmanlı Devleti'nin parçalanması daha önce gizli antlaşmalarla kararlaştırılmış ise de savaşın sonuna doğru meydana gelen değişiklikler üzerine bazı meselelerde anlaşmazlık doğurmuştu. Bu anlaşmazlıklar daha Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra başlayan işgaller sırasında kendini göstermeye başlamıştı.

İngiltere doğuda bir Ermenistan'la Kürdistan kurulmasına taraftardı ve bunlara söz de vermişti. Ama ortaya yeni bir durum olarak Karadeniz'de Pontus Rumları da çıkmıştı. Yine İngiltere Batı Anadolu'da İtalyanlara karşı Yunanistan'ı desteklerken Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki stratejik noktaları ve petrol bölgelerini Fransa'ya kaptırmamak için çaba harcıyordu.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmakta olduğunu göz önüne alarak Orta Doğu'da Yunanistan'ı ön plana çıkarmak istiyordu. 1850'lerde Rus yayılmacılığını önlemek için onun önüne dikmeye çalıştığı "Türk setti" yerini artık "Yunan setti" alıyordu. Yunan settini kurmak uğruna Paris Konferansı'nda Yunanistan lehine en çok çalışan ülke İngiltere olacaktı.¹⁶²

Yunanistan ise daha büyük hedefler peşinde koşuyordu. Başbakan Elefterios Venizelos, halkının büyük Yunanistan düşünü gerçekleştirme planları yapıyor ve tüm Rum unsurunu aynı devletin çatısı altında toplayan lider olarak tarihe geçmeyi tasarlıyordu.

¹⁶² Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları**, Vatan yay., İstanbul 1999, s. 320-321.

Venizelos, daha barış görüşmeleri başlamadan, Yunan istekleriyle ilgili kampanyasına başlamak için Avrupa'ya gitti ve İngiliz devlet adamlarıyla görüşmelere başladı. Venizelos, 30 Aralık 1918'de Londra'da Lloyd George ile görüşmesinde, Türkiye ile yapılacak anlaşma hakkında kendisine uzun bir muhtıra verdi. Muhtırada, Bandırma'dan Akdeniz'e inen çizginin batısında kalan toprakların Yunanistan'a verilmesini istedi ve İstanbul'daki Türk topluluğunun diğer milletlerin yarısı kadar bile olmadığını ileri sürdü. Venizelos'un sunduğu nüfus istatistikleri inandırıcı olmaktan uzaktı. Yine de Venizelos'un talepleri, kurulan bir Yunan istekleri komitesine verildi. Komite; İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika Birleşik Devletleri delegelerinden kurulmuş ve Yunan isteklerini kapsayan bir rapor sunma direktifi almıştı. Bir ay içinde görevini tamamlayan komite bazı değişikliklerle Venizelos'un isteklerini kabul etti. Bu karar İngiltere'nin dışında kimsenin hoşuna gitmedi. Bunun üzerine İngiltere Başbakanı Lloyd George, Wilson Prensipleri'ne de aykırı olan Venizelos'un isteklerinin gerçekleşmesi için kurnazca bir yol takip etti. Buna göre Batı Anadolu'da güvenliği sağlamak için kendilerine ihtiyaç olduğu takdirde İtilâf devletleri adına bu görev Yunanistan'a verilecek ve buna dayanak olarak da Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi gösterilecekti.

Bu teklif, İtalya'nın karşı çıkmasına rağmen, Paris Barış Konferansı'nın 12 Mayıs 1919 tarihli toplantısında kabul edilecek ve karar Yunanistan'a bildirilecekti.

Atina'daki Pontuslular Komitesine gönderdiği 28 Ocak 1919 tarihli mektubunda, Daily Telegraph'ın muhabiri Dr. Dillon'un Pontus davasıyla yakın ilgisinden, yayın yapmak ve Wilson'un sağ kolu Albay House'u kazanmak konusundaki tavsiyelerinden söz eden Constantinides, Yunan Hükûmetini de Pontus

meselesine ilgi göstermemekle suçluyordu. Nitekim, 31 Mart 1919 tarihli mektubunda, Trabzon'daki Yunan konsoloslarını ve hatta Dışişleri Bakanı Politis'i Venizelos'a şikâyet etmekteydi. Kaldı ki Pontuslu Rumlar Venizelos'un Barış Konferansı'nda Pontus'u doğrudan doğruya Ermenistan'a bağlama teklifini işitince hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Beri yanda, Pontus davası için çalışan çeşitli kuruluşlar, birbirinden öylesine habersiz çalışmaktaydılar ki, Yunanlılar bile Pontusluların gerçekte ne istediklerini açıkça bilmiyorlardı.¹⁶³

Yunan hak iddiaları Barış Konferansı'nın önüne ilk kez 3 ve 4 Şubat 1919'da Başbakan Venizelos tarafından sunuldu. Venizelos, özetle bütün Trakya'yı ve Meis adasından Marmara Denizi'ne kadar bütün Batı Anadolu'yu istedi. Boğazlar ve İstanbul için uluslararası bir rejim önerdi. "Benim ihtiraslarım Tanrıya kadar ulaşır." diyecek kadar ihtiras dolu Venizelos yine de gerçekçi görünmemekten korktuğu için Karadeniz Rumlarının iddialarını program dışı bıraktı.¹⁶⁴ Venizelos'a göre, kurulacak bir Ermenistan, Vilayat-ı Sitte'den başka, Rus Ermenistan'ı ve Trabzon'u da içine almalıydı. Oysa Trabzon, Pontusçu Rumların vazgeçilmez merkezlerinden biriydi. Venizelos, bu politikayla Avrupa'daki Ermeni propaganda mekanizmasının ve en önemlisi de Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini sağlamayı amaçlamıştı. Venizelos yine bu politikayla, Yunanistan'ı ana yurdundan çok uzaktaki bir kısım Rumların korunması sorumluluğundan ve Yunanistan'ın kendini Türklere karşı savunmada zayıf düşmekten kurtarıyordu.

¹⁶³ Kitsikis, **a.g.e.**, s.231.

¹⁶⁴ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, TTK Basımevi, Ankara 1975, s.68-69.

Venizelos, Yunan isteklerinin anlatılması konusunda 4 Şubat 1919 tarihli toplantıda 10 kişilik kurul üzerinde iyi bir etki yapmıştı. Nitekim bu etki meyvesini kısa zamanda vermiş ve Toprak Komisyonu Venizelos'un isteklerine dayanan kısa bir araştırma ve değerlendirmeden sonra İtalya'nın karşı çıkmasına rağmen kabul etmişti.¹⁶⁵

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'ndaki bu tutumuna rağmen Pontus faaliyetleri, herhangi bir duraklama ve yavaşlamaya yol açmadan devam etti. Pontus İttihad-ı Millî Komitesi Reisi Aganomos Yunanistan'ın umulduğu ölçüde Pontus davasını ön plana çıkarmayan tutumuna karşı şöyle bir beyanatta bulundu: “Dostumuz Yunan Hükûmeti, Ermenilere Trabzon’u istemeyeceğine dair vaatte bulunmuş olabilir. Bu taahhüt ancak Yunan Hükûmetini bağlayan bir husustur. Biz Karadeniz sahili Rum ahalisinin temsilcileri olarak bu hususu şiddetle protesto ederiz. Çünkü meselenin bu şekilde çözümü, İtilaf devletleri tarafından, her milletin kendi geleceğini tayin etme hakkına sahip olduğuna dair ilan edilen esaslara zıt niteliktedir. Ayrıca zannetmeyiz ki, dostlarımız Ermeniler, Pontus ve bilhassa Trabzon vilayetinin mahiyet-i Yunaniyesini mevzu etmek istesinler.”

Şimdilik Venizelos’tan beklediği desteği alamayan Pontusçu Rumlar çabalarını İngilizler üzerinde yoğunlaştırdılar. Karadeniz’deki bazı Rumlar, Rum cumhuriyetinin kurulması isteğini açıklayan bir önergeyi 23 Şubat 1919’da İstanbul’daki İngiliz Yüksek komiserine gönderdiler. Constantin Constantinidis de Marsilya’daki Pontus Komitesi adına İngiliz gazetelerine gönderdiği bir mektupta; Karadeniz sahillerinde merkezi Trabzon olmak üzere Kafkasya’dan Sinop’a kadar

¹⁶⁵ Okur, a.g.m., 96-97.

uzanan bölgede çok sayıda Rum unsurunun sakin bulunduğunu, içerlere doğru 140 ve 160 mil genişliğindeki bir arazinin Bizanslı Komnenos'un kurduğu Rum İmparatorluğu'na dâhil olduğunu, buralarda bir milyona yakın Rum'un yaşadığını belirtmiş ve Barış Konferansı'nın vereceği kararı sabırsızlıkla beklediklerini ve Karadeniz Rumlarının arzularının bağımsız bir Rum hükûmetinin kurulmasından ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Bu arada İstanbul'da yayımlanan yedi Rum gazetesi de Paris Konferansı'na katılan ülkeleri ve delegeleri etkilemek için yoğun bir propaganda faaliyetinde bulunuyorlardı. Bu gazeteler Batı Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların sayısının Türklerden fazla olduğunu iddia ediyorlardı.¹⁶⁶

Venizelos'un Paris'te bulunduğu bir zamanda İstanbul Rum Patrikhanesi ruhani ve cismani üyelerinin birlik kararıyla Patrik Vekili Drotehos ve Trabzon Metropolit Hrisanthos ve bazı Rumlardan meydana gelen bir heyetin Paris'e gönderilmesine karar vermiştir. Trabzon Metropolit Hrisanthos'a bu kararı bildirmek için birkaç defa telgraf çekilmiş bu davetin amacını bildirmek için daha sonra partikhane adına Kayseri Metropolit tarafından mektup yazılmıştır. Metropolit Nikolaos mektubunda “Çeşitli milletlerin mukadderatının tayin edilmek üzere bulunduğu şu mühim anlarda millî meselelerimiz için de millî merkezimizden Paris Barış Konferansı'na patrik kaymakamının başkanlığı altında özel bir heyetin gönderilmesi gerekli görülmekle patrikhanedeki iki meclisin kararıyla rütbe ve

¹⁶⁶ Okur, a.g.m., s.99-100.

makam sırasına uyularak patrik kaymakamı ile beraber zat-ı akdesleri de intihâp buyrulmuştur.”¹⁶⁷ diyordu.

Metropolit Hrisanthos, milletler arası görüşmelerde Pontus meselesine daha fazla destek sağlamak amacıyla 27 Mart 1919'da Paris'e gitti.¹⁶⁸ İstanbul'daki Rum patriği kendisine, Patrikhane Naibi Bursa Metropoliti Dorote ve Patrikhane Danışmanı Aleksandr Pappas'la birlikte, zarara uğramış Rumların ve daha çok Pontusluların haklarını, Barış Konferansı'nda savunmak üzere yetki vermişti.¹⁶⁹

Hrisanthos Paris'e gidip propaganda faaliyetlerine başladığı sıralarda Trabzonlular bir murahhas heyeti oluşturarak İtilâf Devletleri Fevkâlade Komiserliğine Trabzon'un Osmanlı hâkimiyetinde kalmasına dair taleplerini içeren bir muhtıra takdim etmişlerdir.¹⁷⁰

Hrisanthos ise Paris Konferansı'na Rum taleplerini içeren muhtırasını¹⁷¹ 2 Mayıs 1919'da vermiştir. Hrisanthos, muhtırasında Pontus olarak adlandırdıkları bölgede daha önce 600 binden fazla Rum yaşadığını, fakat bunların Türklerin zulmünden dolayı 250 bin kadarının Rusya'ya göç etmek mecburiyetinde kaldıklarını, bunlar da eklendiği zaman, bu sayının 850 bini bulduğunu ileri sürerek gerçek dışı rakamlarla Avrupalıları etkilemeye çalıştı.¹⁷²

Hrisanthos bu rakamları çeşitli hesaplarla ispata çalışıyordu. Mesela

¹⁶⁷ Bayar, **a.g.e.**, s. 1460.

¹⁶⁸ Atalay, a.g.m., s.602'den BOA, DH-KMS. NR. 49-2/52, 6 Teşrin-i Sâni 1335/6 Kasım 1919.

¹⁶⁹ Kitsikis, **a.g.e.**, s.231.

¹⁷⁰ **Alemdâr**, 17 Nisan 1335/ 1919.

¹⁷¹ Muhtıra hakkında geniş bilgi için bkz. **P.M.**, ks. I , s.50-52 ve Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Emre Yay., İstanbul 1995, s.135-139.

¹⁷² **P.M.**, ks. I , s.50.

Hrisanthos'un hesabına göre; "Trabzon vilayetinin 1908'deki salname yani resmî istatistiği Trabzon için 500 bin Rum gösteriyor. 1912 de hürriyetperver Kamil Paşa Hükûmeti, patrikhane ile bu ihtilafı müteakip üç Trabzon, iki Samsun, bir Karahisar ve bir de Sinop daire-i intihabiyesi için olmak üzere Pontus'tan yedi mebus intihabına muvafakat etmiştir. 100 bin kişiye bir mebus olduğuna nazaran Kamil Paşa Hükûmeti aynı zamanda Pontus'ta 700.000 Rum'un mevcut olduğunu tasdik ediyordu. Genç Türk Hükûmeti bile ikisi Trabzon, biri Karahisar ve birisi de Samsun için Pontus Rumlarının ehemmiyetli bir yekûn teşkil ettiklerini takdir ederek Pontus Rumlarından dört mebus intihabını tasvibe mecbur olmuştu." diyordu.

Hrisanthos bununla kalmayarak bölgede çoğunluğu teşkil eden Türk nüfusunu kendi arasında bölerek bu çoğunluğu Rum nüfusuna oranla sayı bakımından aşağıda tutmaya çalışıyordu. Hrisanthos'a göre "Pontus mıntıkasında 836.000 Müslüman yaşamaktadır ve bu Müslümanlar muhtelif milletlerdendir. Bu Müslüman mevcudu dâhilinde 340.000 hakiki Türk, 200.000 Sürmeneli, 50.000 Kafkasyalı, 200.000 Oflu ve 5000 Stavriyon¹⁷³ vardır."¹⁷⁴

Hrisanthos, Hristiyanların duygularından yararlanıp daha çok destek bulmak amacıyla gizli Hristiyanlar olarak adlandırılan Stavriyonlardan bahsetmiştir. Hrisanthos birçok protestoya rağmen bu kimliklerini açıklamaktan korkan gizli Hristiyanları Osmanlı Hükûmetinin zorla İslâmiyet dahilinde tutmak istediğini söylemiştir. Hrisanthos ayrıca "Ofli ve Tonyalıları kendilerinin aslen Rum

¹⁷³ Osmanlı döneminde, Trabzon Maçka ilçesi ve kuzey Gümüşhane'de bulunan Krom, Yağlıdere, Stavri, Zigana, Santa, Torul ve çevresinde yaşayan ve Osmanlı tahrir defterlerinde Müslüman olarak görünen, ama gerçekte Hristiyan oldukları iddia edilen halk. Hrisanthos bu gizli Hristiyanların kendilerine baskı yapıldıklarına dair İngiliz elçiliğine 1857'de başvurdukları imzalı belgeye "Eklisia Trapezontos" isimli kitabında yer vermiştir.

¹⁷⁴ Kurt, **a.g.e.**, s. 108; Karabekir, **a.g.e.**, s.135; Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara 1968, s. 147.

olduklarını unutmamışlardır. Ofluların İslâm edilmesine 180 sene vardır. Bunlar henüz bazı Hristiyan adetlerini ve İncil'i emaneti mukaddese gibi muhafaza ediyorlar. Kadınları münhasıran Rumca konuşurlar ve başka lisan bilmezler. Rus işgali altında bunlar bir hey'et ile kilisenin ağışuna avdet arzusunu izhar etmişler ve fakat talepleri nazan itibare alınmamıştı. Filhakika arzuları üzerine bunları kendi himaye aldığım için bunun din gayreti ile benim ileri sürdüğüm zannı hasıl olmuştur.”¹⁷⁵ diyerek Hristiyanlar nazarında sempati toplamaya çalışmıştır.

Bu muhtırada Hrisanthos, daha da ileri giderek, özellikle Güney Rusya'ya göçmüş Rumlar da dâhil edildiği zaman Pontus bölgesinde Müslüman ve Rumların sayılarının eşit olduğundan ve bundan dolayı burada özerk bir Rum idaresinin kurulmasının mecburiyetinden bahsetti.¹⁷⁶ Bu amaçla Atina ile de irtibat hâlinde bulunan Hrisanthos, burada da propagandalarına devam etmekteydi.¹⁷⁷

Venizelos Trabzon için Ermenilerin lehine fedâkarlık yapmayı düşünürken Hrisanthos “Pontus mıntıkasında 50.000'i Trabzon vilayetinde ve mütebakisi Sivas vilayetinin Amasya ve Karahisar sancaklarında olmak üzere 78.000 Ermeni vardır.”¹⁷⁸ diyerek Pontus mıntikasının Ermenilere verilmesinin ne kadar haksız bir davranış olacağını anlatmaya çalışıyordu.

Hrisanthos, 25 Mayıs 1919'da o sıralarda Paris'te bulunan İngiltere Başbakanı Lloyd George'a tezini anlatmaya çalışmıştır. Nitekim Hrisanthos bölgedeki Rum nüfustan bahsederek Rumların entelektüel ve ekonomik açıdan daha

¹⁷⁵ Kurt, **a.g.e.**, s. 108; Karabekir, **a.g.e.**, s.137;Goloğlu, **a.g.e.**, s 147.

¹⁷⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, "Pontus Meselesi ve Safhaları", 17 Mart 1338 / 1922.

¹⁷⁷ Gorhard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1989. s.65.

¹⁷⁸ Kurt, **a.g.e.**, s. 108; Karabekir, **a.g.e.**, s.137;Goloğlu, **a.g.e.**, s 147.

önemli bir unsur olduğunu savunmuştur. Hrisanthos, şu noktayı önemle vurgulamaya çalışmıştır: Rus işgalinin arefesinde Türkler bu bölgenin yönetimini Rumlara devretmekle Rumların kendilerinin tek hukuki halefi olduğunu ve Türk yetkisinin kalkması üzerine bölgeyi ancak Rumların yönetebileceğini benimsemiş oluyorlardı. Savaş günlerinde kurulan ve dört üyeden oluşan Trabzon Rum geçici yönetiminin iki yıl süreyle bizzat metropolitin başkanlığında çalıştığına Lloyd George'un dikkatini çeken Hrisanthos, bu yönetimin Ruslar ve diğer İtilâf devletleri tarafından dolayısıyla tanındığını iddia ediyordu.

Bundan sonra metropolit (Lazistan hariç) tek bir devletin güdümü altında özerk bir Pontus yönetimi kurulmasını; Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar'ın bu yönetimin sınırları içine alınmasını "Pontus Rumlarının oy birliğine dayanarak" Paris Barış Konferansı'ndan rica ediyordu. Hrisanthos ayrıca "özerk devlet" in ileride kurulacak Ermenistan devleti ile iş birliği yapacağını belirtiyordu.¹⁷⁹

Bir süre sonra Paris'te bulunan Rum ve Ermeni gruplar, İsviçre Konfederasyonu modeline bağlı bir Pontus-Ermeni birlikteliği için uzlaşmaya varmışlardı. Ancak Trabzon Rum Metropoliti Hrisanthos, Trabzon'un Ermenilere verilmek istenmesinden endişelenmiş olacak ki, İstanbul Hükûmeti ile görüşmelere başlamış ve bir uzlaşma yolu aramaya çalışmıştır. Yine Türk basınına verdiği demeçlerde Türklerle Rumların Ermenilere karşı birlikte hareket etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.40-41.

¹⁸⁰ Mahmut Goloğlu, **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Goloğlu Yay., Ankara 1973. s. 247.

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere, Ermeni isteklerini aşırı bulmakla beraber yine de Trabzon - İskenderun hattının doğusunun Ermenistan'a verilmesini savunuyordu. Çünkü İngiltere'nin amacı Sovyet Rusya ile Türk millî hareketinin ilişkilerini koparmaktı. Nitekim Ankara'dan Moskova'ya gitmekte olan Türk heyeti, Ermenistan geçit vermediği için uzun bir yolculuk yapmak zorunda kalmıştı.

Fransa, Ermenilere taraftar olmakla beraber, toprak isteklerini aşırı bulmakta ve Ermenistan'ın denize ulaşımının Batum yoluyla sağlanmasını istemekteydi. Çünkü Ermeniler, Trabzon'da azınlıkta olduklarından herhangi bir hukukları söz konusu değildi. Fransa'ya göre Ermenistan'ın yaşatılabilmesi için en az 300-500 bin kişilik bir müttefik gücüne ihtiyaç vardı ki, şu anda bunu hiç kimse temin edemezdi. İngiltere ve Fransa'nın düşüncelerine karşılık Trabzon'u içerisine alacak büyük Ermenistan projesine en sıcak bakan ülke ABD idi.

Müttefikler, Ermenilerin azınlıkta olduklarını kabul etmelerine rağmen Türk topraklarını paylaşmada ve Trabzon'u içine alacak bir Ermenistan kurmada ittifak hâlindeydiler. Ancak hiçbiri sorumluluğu üzerine almak istemediğinden bir türlü aralarında anlaşmaya varamıyorlardı.¹⁸¹

8 Temmuz 1919'da, Türkiye'nin Karadeniz sahillerinde "Müstâkil Pontus Rum Cumhuriyeti"ni kurma emeli peşinde koşmakta olan bir heyet, Karadeniz Rumlarının Trabzon limanını Ermenistan cumhuriyetine bırakmak hususunda Bogos Nubar Paşa'ya vaatte bulunan Yunan Başbakanı Venizelos'u protesto ettiklerini bildiriyorlardı.

¹⁸¹ Sonyel, **a.g.e.**, s. 225; Okur, **a.g.e.**, s. 305.

Heyet, Venizelos'un Rumlara ait bir liman olduğu iddia edilen Trabzon'u Ermenilere vermek hakkını haiz bulunmadığı bilhassa belirtmekte ve şöyle demektedir: "Pontus Rum cumhuriyeti ile müstâkil Ermenistan cumhuriyeti arasında iş birliği olacaktır. Ermeniler Trabzon limanından faydalanabilirler; fakat, Trabzon Pontus Rumlarına aittir ve Ermenistan cumhuriyetine katıyen bırakılmayacaktır."

Hrisanthos, 2 Mayıs 1919'da Paris Konferansı'na özerk bir Pontus yönetiminin kurulmasıyla ilgili bir muhtıra vermesine rağmen projesi batılı ülkelere benimsenmemişti. ABD Cumhurbaşkanı Wilson, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz Temsilciler Heyetinden Nicolson'la ayrı ayrı görüşmüşse de Pontus'a özerklik tanınması teklifine olumlu cevap alamamıştı.¹⁸²

Hrisanthos, Pontus devleti teşkili için Avrupa'da İtilâf devletleri nazarında bir zemin hazırlamaya çalışırken Trabzon'a İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberi gelmiş ve buradaki Rumlar gösteriler düzenleyip büyük şenlikler yapmışlardır. Bunun üzerine Hrisanthos'un metropolithaneye vekil olarak bıraktığı Kofidi¹⁸³, yerli Rumları kilisede toplayarak nasihatte bulunmuş ve "sükûnet ve itidâl muhafaza edildiği takdirde muvaffakiyet ihtimallerinin o derece artacağını söylemiştir. Metropolit, İzmir'in işgali sırasında yapılan yağma ve katliamdan Yunanistan'ın zarar gördüğünü belki de Ege bölgesinde umduğu kadar yeri bu sebeple alamayacağını söylemiş ve Trabzon bölgesinde bu gibi hareketlere gidilmemesini istemiştir. Metropolit bilhassa "müfrit galeyanlar" ile "lüzumsuz

¹⁸² Ercüment Kuran, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri" **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 79.

¹⁸³ Celâl Bayar'ın Kofidi hakkında görüşü şöyleydi: "Metropolit Hrisanthos'un yakın iş arkadaşı ileri bir Osmanlı sayılan Kofidi ile İstanbul'da dünya savaşının sonlarına doğru tanışmıştım. Bana uzun uzun İttihât ve Terâkki'den bahsetmiş dostça sözleriyle üzerimde iyi tesirler bırakmaya çalışmıştı." Bkz. Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, C.VI, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.2583.

heyecan ve galeyanlar”ın Karadeniz Rumlarının davalarını tehlikeye düşürebileceğini belirtmiştir.¹⁸⁴

21 Mayıs 1919’da Atina’da bulunmakta olan Westerman başkanlığında bir Amerikan heyeti Pontus Rum delegasyonu ile bir toplantı yapmıştır. Türkiye’nin Karadeniz kıyılarının Rum çoğunluğu altında bulunduğunu iddia etmekte olan Pontus heyeti üyeleri Amerikalıların “Neden Yunanistan ile birleşmek istemiyorsunuz?” şeklindeki sorularına karşılık “Şimdiki hâlde olmaz. Müstâkil bir Pontus Rum cumhuriyetinin teşkilini istemekteyiz.” cevabını vermişlerdir. Karadeniz Rumlarının temsil etmekte olduklarını söyleyen heyet üyeleri bu Rum cumhuriyetinin kendi kendini yaşatabileceğini de ileri sürmüşler ve Anadolu’nun ortalarında kurulacak 4 veya 5 milyonluk bir Türk devletinin taarruzu karşısında da Yunan ordusunun kendilerine yardım edebileceğini söylemişlerdir.¹⁸⁵

Hrisanthos ise Paris’te İngiliz politikacılarından göremediği anlayış ve desteği İngiliz kilisesinde bulabilmek amacıyla Londra gezisi yapmayı kararlaştırmış; Yunan Dışişleri Bakanı Politis 7 Temmuz 1919’da Londra elçisine Hrisanthos’un geleceğini bildirerek Ritz Oteli’nde yer ayrılmasını istemişti. Gezinin resmî sebebi İstanbul Rum patriği adına Canterbury başpiskoposunu selamlamaktı. Hrisanthos 23 Temmuzda Londra’ya varmış, İngilizce bilmediği için M. Kruşaşi tercüman olarak yanına verilmişti.

Yunanistan’ın Londra Büyükelçisi Kaklamanos da geziyle ilgili olarak İngiliz basınına harekete geçirdiği gibi, Hrisanthos’un hükûmetle temasını da sağlamıştı. İngiliz Dışişleri Bakan Yardımcısı Sör Ronald Graham, Hrisanthos’un Trabzon’a bir

¹⁸⁴ Coşar, **a.g.e.**, 16 Haziran 1919.

¹⁸⁵ **A.g.e.**, 22 Mayıs 1919.

İngiliz alayının gönderilmesi, İngiliz subaylarının yönetiminde yerli jandarma birliklerinin kurulmasına dair tekliflerine şahsen büyük ilgi göstermişti. Hrisanthos, her gittiği yerde mükemmel intibalar bırakmış, Canterbury başpiskoposu kendisine Ayasofya'nın kaderi konusunda sevinilecek ölçüde güvence vermişti.¹⁸⁶

Ancak Hrisanthos Londra' da gördüğü yakın ilginin dışında bir şey elde edememiş ve Paris'e geri dönmüştü. Paris'te bu kez Amerikan mandasına bel bağlamış, Pontus mandasını kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek için Amerikan heyetinden bir üye ile temaslarda bulunmuştu.¹⁸⁷

Hrisanthos, Paris'ten faaliyetleri konusunda Türkiye'deki teşkilatına bilgi ulaştırırken Türkiye'deki yandaşları da onu Trabzon ve yöresinin gündemi konusunda bilgilendirmekteydi. Yerine vekil bıraktığı Kofidi, Trabzon'dan Marsilya'ya giden Aleksi Apostolidis adlı bir Rum'la Hrisanthos'a gönderdiği bilgide; Batum'daki Pontus Meclis-i Umumisinin Trabzon'dan delege istemesi üzerine, metropolithanenin Hrisanthos'un bilgisi dışında delege göndermekten kaçındığını, adı geçen meclisin ileride teşekkül edecek Pontus cumhuriyetinin geçici bir hükûmeti olduğunu bildirmişti.¹⁸⁸ Hrisanthos'un Trabzon'daki yeğeni de aynı Rum'la bir mektup ve birkaç gazete göndermişti. Yine, Trabzon'daki yeğeni Yorgi Tasudis gönderdiği 20 Temmuz 1919 tarihli bir mektupta Rusya'dan o tarihe kadar yaklaşık 3000 muhacir geldiğini bildirmişti.¹⁸⁹ Metropolit Vekili Kofidi Hrisanthos'a gönderdiği 23 Eylül 1919 tarihli bir mektupta “Ermeniler şu sırada büyük Ermenistan

¹⁸⁶ Kitsikis, **a.g.e.**, s.233.

¹⁸⁷ **P.M.**, ks. I,s. 47-48.

¹⁸⁸ **A.g.e.**, ks. I, s. 119.

¹⁸⁹ **A.g.e.**, ks. I, s. 89.

hakkında besledikleri hayal ve rüya arkasında, Trabzon şehrinin kendilerine ait bulunduğu yolundaki çocukça ve arsızca iddialardan vazgeçemediler. Bu kadar toprağı hangi ordu ve varlıkla ele geçirebileceklerini anlamıyorum. Bugüne kadar birçok gayret ve yardım sayesinde topladıkları yetimleri hesap ederlerse bunların sayısı 500'ü aşmaz. Burada diplomasız bir piskopos vardır. Hamdolsun bu hiçbir taraftan ilgi ve yardım görmemektedir. Yüce zatınız tarafından işitilmiştir ki, Türkler aleyhinizde şikâyet edip duruyorlar. Buna hiç önem vermeyiniz. Gidişinizin Pontus meselesiyle ilgili olmayıp yalnızca millî birtakım meselelere yönelik bulunduğunu kendilerine anlattım. Her milletin haklarını elde etmek üzere bulunduğunu, şu sırada metropoliten Paris'e gitmesinden dolayı gücenmiş olmalarında haksız bulunduklarını, gücü ve anlayışı herkesçe kabul edilen böyle bir adamın vatanına ihanetinin düşünülemeyeceğini ileri sürerek onları inandırdım.”¹⁹⁰ diyerek oynadığı çifte siyaseti anlatmaya çalışmıştır.

Avrupa'da propaganda faaliyetlerini sürdüren Hrisanthos 19 Eylül 1919'da Atina'ya gitmiştir. Yunanistan Dışişleri bakanı yardımcısı burada Hrisanthos'un şerefine bir ziyafet vermiştir. Hrisanthos burada yakında yurda döneceğini söylemiştir.¹⁹¹

Hrisanthos, heyecanla gittiği Avrupa seyahatinden Rumların lobi faaliyetlerine ve kendisinin de ince siyasi manevralarına rağmen umduğu ölçüde başarı sağlayamamıştı. Avrupa'ya giderken kurtuluş ve zafer gemileriyle dönmeyi

¹⁹⁰ A.g.e., ks. I, s. 27.

¹⁹¹ İkdâm, 19 Eylül 1335/1919.

vadeden Hrisanthos,¹⁹² Paris’te yüz bulamamış¹⁹³ olmanın verdiği hayal kırıklığı ile giderken mevcut olan durumu korumak adına İstanbul’a döndüğünde, kendi arzusuyla bazı Türk makamlarıyla temasa geçmiş ve Trabzon Rumlarına eski imtiyazlarının verilmesi şartıyla bir uzlaşma teklif etmiştir.¹⁹⁴

Hrisanthos, 9 Kasım 1919’da Loit vapuruyla Trabzon’a dönmüştü.¹⁹⁵ Hrisanthos’un Trabzon’a gelirken binmiş olduğu vapurda yeni görev yerine gitmekte olan Vali Haydar Bey de bulunmaktaydı. Yeni vali fırsat buldukça Metropolit Hrisanthos’a çeşitli sorular sormuş; fakat, kendisinden net bir siyasi izahat alamamıştı.¹⁹⁶

Hrisanthos'un yanında İngiliz Mümessili Krefort (Crawford) ve diğer bir İngiliz subayıyla üç sivil ve bir kadın bulunmaktaydı. Metropolit, Vali Haydar Bey'in sandalye iskeleyle çıktığında Müslüman hamallar "zito" diye bağırırmışlardı.¹⁹⁷

Hrisanthos Trabzon’a geldiğinin ertesi günü Trabzon Mevki Komutanlığını ziyaret ederek mevki komutanıyla gündemde olan konular hakkında sohbet etmişti. Hrisanthos sohbetinde "Biz çalışmazsak Avrupalılar bizi çiftlik etmek istiyorlar. Elele vererek müttehiden çalışırsak memleket bizim olur. Avrupa efkârı entrika ve fesat ve münafıkla meşbudur. Anadolu'muz gibi saf ve temiz değildir." demiş ve son

¹⁹² Hrisanthos’un yeğeni Yorgi Tasudi 20 Mayıs 1919’da “Sevgili Dayı” diye başladığı mektubunda “...buradan hareket ederken bize söz vermiş olduğunuz kurtuluş ve zafer gemileri ile bir an önce geri dönmenizi bekliyoruz” temennisinde bulunmuştu. (Kurt, **a.g.e.**, s. 144.)

¹⁹³ ATASE Arşivi, K: 393, G: 70, B: 70-1.

¹⁹⁴ **H T VD.**, Sayı: 11, Belge: 277.

¹⁹⁵ **A.g.e.**, Sayı: 11, Belge: 276.

¹⁹⁶ Dahiliye Nezaretinden Trabzon Vilâyetine gelen 24 Kasım 1335/1919 tarihli şifre. (Mithat Sertoğlu, “Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar” **Türk Kültürü Dergisi**, S.231, Yıl:XX,Ankara 1982, s.548; Mithat Sertoğlu, “Trabzon Yöresinde Rum- Pontus Cumhuriyeti Kurulması Faaliyetleri” **BTDD**, s.II, İstanbul 1968, s. 5)

¹⁹⁷ **HTVD.**, Sayı: 11, Belge: 276.

zamanlarda Trabzon ve civarındaki asayişten dolayı şükranlarını ifade etmiştir.¹⁹⁸

Trabzon'da bulunduğu süre içinde Hrisanthos, İstikbal gazetesi yazarına Trabzon ve bütün Anadolu hakkında fikirlerini ve geleceğe dair arzularını izah ettiği bir demeç vermiştir.¹⁹⁹

Mevki komutanı 14 Kasım'da metropolithaneye giderek Hrisanthos'a iade-i ziyarette bulunmuştur. Trabzon metropoliti ile mevki kumandanının arasında geçen konuşmada Hrisanthos "Trabzon vilayetindeki anasırın saadet ve refah hallerini temin için Paris'e gittiğini çünkü o esnalarda bu memleketin Ermenilere verileceğinden bahsedilmekte olduğunu" söyleyerek Avrupa'ya seyahatinin sebebinin izahını yapmaya çalışmıştır. Mevki komutanının "bâ-dema anasırın refah hali için çalışmasının arzu edildiğinin" söylemesi üzerine bu hususta Hrisanthos "kesin bir teminat verebileceğini, el birliğiyle memleketin nef'ine ve milletin saadetine çalışacağını" ifade etmiştir.²⁰⁰

Tüm bunlar yaşanırken Yunan hükûmetinin çalışmaları neticesinde İzmir'de meydana gelen gelişmelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin doğudaki topraklarında bir işgal sahası oluşturmak amacıyla bir süreden beri Karadeniz'de Pontus Cumhuriyeti namıyla beş-on kişiden ibaret bir heyet-i idâre teşekkül edilmiştir.

Avrupalıları davet etmek maksadıyla Yunan Hükûmeti tarafından istihbarat memurları yardımıyla Trabzon Rumları silahlandırılıp çeteler meydana getirilmiştir. Bu çeteler Yunanlı subayların emri altında çapulculuğa girişerek İslâm ahalisini katl etmeye ve İslâm köylerini tahrip etmeye başlayınca Erzurum ve Sivas'ta teşekkül

¹⁹⁸ A.g.e., Sayı: 11, Belge: 276.

¹⁹⁹ Bahse konu demeç metni için bkz. **Akşam**, 22 Kasım 1919, 420; **Yenigün**, 23 Kasım 1919, 181.

²⁰⁰ ATASE Arşivi, K:100, G:9, B: 9-2.

etmiş olan Osmanlı Kuvâ-i Milliye Taburları ve Kuvâ-i İnzibatiye taburları tarafından mahvedilmişti. Yunanistan, çetelerin mahvedilmesine rağmen maksadına ulaşmak amacıyla Batum'da, Yunanistan'dan gönderilen şahıslardan oluşan Pontus Rum Cumhuriyeti namıyla yeni ve resmî bir heyet oluşturulmuş hatta bu heyetin faaliyetlerini sürdürdüğü binaya Pontus Rum Cumhuriyeti yazılı bir levha asılmıştır.²⁰¹

Yeni cumhuriyet fikirlerini daha geniş alana yaymak amacıyla Yeni Pontus adıyla bir gazetenin yayımlanmasına başlanmış ve Trabzonlu avukat Pololidis daha sonra İzmir'e giderek hem gazeteye birçok abone kaydettirmiş hem de bu cumhuriyet hakkında burada alakadar olan azınlık gruplarıyla irtibata geçmiştir.²⁰²

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'nda oluşturulması düşünülen Pontus devletine sıcak bakmamasına rağmen Anadolu'daki direnişin safahatına göre bu tutumunda değişiklik yaptığı söylenebilir.

Nitekim, Osmanlı Kuvâ-i Milliye başkanları sonraları merkez idârelerini Erzurum ve Sivas'tan Karahisar ve Eskişehir yakınlarında bir yere nakletmesi ve bunların İzmir Müdâfâa-i Hukuk Cemiyeti ve Aydın, Menteşe ve Soma cephelerinde Yunanlılara karşı savaşan Osmanlı gönüllü kıtalarıyla İzmir üzerine hücum edeceğini hisseden Pontus Rum Cumhuriyeti üyeleri Atina ile haberleşmeleri sonucunda Yunanistan'dan gelen silah ve cephaneleri kayıklar ve istimbotlarla Trabzon sahiline yakın çıkartarak Trabzon Rumlarını mükemmel bir şekilde silâhlandırmışlardı.

Bundaki maksat Anadolu Kuvâ-i Milliye taburları hemen İzmir üzerine hareket ettikleri takdirde kıtaatın meşguliyetinden Kuvâ-i İnzibatiyenin azlığından

²⁰¹ ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

²⁰² ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

istifade ederek Trabzon ve çevresinde bir çatışma ortamı yaratıp asayiş ihlâl ederek hem memleket dâhilinde bir ihtilal meydana çıkarmak hem de bundan istifade edecek olan Yunan Hükûmetinin resmî talep müracaatıyla bahse konu vilayetin asayişinin tekrar sağlanması için İzmir’de meydana geldiği gibi Paris Barış Konferansı’nın emir ve kararıyla bu vilayetin işgalini Yunanistan tarafından yapılmasını sağlamak suretiyle Pontus idealini gerçekleştirmektir.²⁰³

Hrisanthos, gelişmeler bu durumdayken Kuvâ-i Milliye’nin durumu hakkında topladığı bilgileri Batum’da Pontus Cemiyeti’nin idâre heyetine bildirmek ve mevcut düşünceleri hayata geçirmek maksadıyla²⁰⁴ Venizelos’un da bilgisi dahilinde²⁰⁵ Batum’a geçmiştir.

Hrisanthos, gidiş sebebini burada yaşayan Rumlara "Pontus hayaliyle uğraşmamaları ve Ermenilere asker vermemelerini nasihat edeceğim." şeklinde belirtmişti.²⁰⁶ Hareketinden bir gün önce yerine vekil bıraktığı Kofidi valiyi ziyaretle; metropolitin “Batum’da toplanmış Pontus komitelerinin eski düşüncelerinden vazgeçirilerek Müslüman vatandaşlarla birleşmelerini düzenlemek ve düşüncelerini düzeltmek için gidişinin zorunlu olduğunu ve bir hafta sonra döneceğini” bildirmişti.²⁰⁷

Hrisanthos, Batum’a ulaştığında Pontusçu Rumlar tarafından coşkun

²⁰³ ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

²⁰⁴ ATASE Arşivi, K:204, G:136, B: 136-1.

²⁰⁵ ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

²⁰⁶ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, 382.

²⁰⁷ Umumi Emniyet Müdürlüğünün Başbakanlık makamına yazdığı 20 Aralık 1335/1919 tarihli yazısı (Sertoğlu, a.g.m., s.548.)

gösterilerle karşılanmıştır.²⁰⁸ Batum’da Pontus Komitesi başkanlarından Tavmaktaklos Kınd’ın eniştesi Yuanidi Gosropulos ve Bünyat oğullarının hanesinde kalmış ve Batum’daki Pontus Komitesinde Rumların toplanmış olduğu bir toplantıda uzun uzadıya nutuk vermiştir. Hrisanthos bu nutkunda Avrupa’da gördüğü ilgiden ve temas ettiği devlet adamlarından aldığı vaatlerden bahsetmiştir.²⁰⁹ Hrisanthos, daha sonra Ermenilerin de müdâhil olmasını sağlamak maksadıyla Ardahan ve Kars taraflarına gitmiştir.²¹⁰

Bu dönemde Batum Pontus Cumhuriyeti Cemiyeti idâresi Rumlara pasaport dahi vermeye başlamıştı.²¹¹ Bundan maksadın bu cemiyetin varlığını resmen ispat etmek gayesi olduğu düşünülebilir. Böylece Kafkasya ve Trabzon’da oturan Rumlar seyahat edecekleri vakit Batum’daki Pontus cumhuriyetinin merkez idaresinden aldığı pasaportları Batum’daki İngiliz İşgâl Kuvvetleri Komutanlığına tasdik ettirdikten sonra serbest olarak ve istedikleri yerlere seyahat etmeye başlamışlardı.²¹²

Batum’da ayrıca Pontus cumhuriyetinin ihyası hülyasıyla uğraşan Rumlar birkaç gönüllü alayı vücuda getirmeye başlamışlardı. Trabzon’a ve çeşitli yerlerden Batum’a gitmekte olan Rumlar arasından fizikî kabiliyeti güçlü olanlar arasından kişiler de bu alaya dâhil edilerek peyderpey vapurlara bindirilip Yunanistan’a sevk edilmekteydiler.²¹³

²⁰⁸ a.g.m., s.549.

²⁰⁹ HTVD., sayı: 11, ves. 278.

²¹⁰ ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

²¹¹ ATASE Arşivi, K:204, G:136:, B: 136-1.

²¹² ATASE Arşivi, K:112, G:1, B: 1-1.

²¹³ Sertoğlu, a.g.m., s.550.

Hrisanthos, Batum ve Tiflis'teki çalışmalarını tamamlayarak 23 Ocak 1920'de Trabzon'a geri dönmüştür.²¹⁴

Hrisanthos'un çabaları sonucunda Batum'da Pontus meselesi için oldukça önemli çalışmalar yapıldı. 19 Temmuz 1920'de Kafkasya ve Güney Rusya temsilcilerinin katıldığı Pontus Kongresi toplandı. Hrisanthos bu kongreye bizzat katılmıştır. Burada Rumların eğitim amacıyla Yunanistan ve Batum'a gönderilmeleri kararlaştırılmıştı. Ayrıca Rusya'dan ve Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Rumların Milletler Cemiyetinin Yeşilköy'deki garnizonuna yerleştirilmesi kararının alınmasını da sağladılar. Bahse konu kongreye katılan delegelerden bir tanesi Fener Patrikhanesi'ne gelip bilgi vererek Yunanistan'ın bu konuda desteğinin şart olduğunu belirtmişti.²¹⁵

Hrisanthos ve etrafında bulunan yakın kişiler Pontus devleti için yoğun faaliyetlerde bulunduğu bir zamanda Avrupa'da Pontus olarak adlandırılan yerlerin Ermenilere verilebileceği haberleri yayılmaya başlamıştı. Hrisanthos bu haberlerin gerçekliğinden ürküp Avrupa'ya ikinci kez gitmeyi kararlaştırdı.

Hrisanthos refakatinde bir papaz olduğu hâlde 15 Şubat 1920 akşamı Fransız bandıralı Pake vapuruyla Trabzon'dan İstanbul'a hareket etmiştir.²¹⁶

Hrisanthos Avrupa seyahati öncesi İstanbul'da çeşitli kişiler ve kuruluşlarla fikir alışverişinde bulunmak ve mevcut ortamı görmek amacındaydı. Nitekim bu

²¹⁴ Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1965, s.250.

²¹⁵ **İkdâm**, 20 Temmuz 1336/1920.

²¹⁶ ATASE Arşivi, K: 114, G: 42, B: 42-1.

amaçla İstanbul'da Yunan siyasi temsilcisi Kanelopulos ile bir görüşme yapmış ve burada bulunan Karadenizli Rumlarla temasa geçmiştir.²¹⁷

Ayrıca Fener Patrikhanesi'nde patrik kaymakamıyla uzun süren özel bir görüşme yapmış, 21 Şubat 1920'de Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmak üzere iken kendisine bu gezisinin sebebinin ne olduğunu soran Vakit gazetesi yazarına zamanının olmadığını belirtmiş, özür dileyerek açıklama yapmaktan kaçınmıştır.²¹⁸

Hrisanthos Avrupa'ya ulaştığı sıralarda Pontus davasında çalışmalarını sürdürmekte olan Constantinis ve Pissanis Sinop ile Rize arasında kurmayı düşündükleri Pontus devleti için şubat ayının sonlarında İngiliz başbakanı Lloyd George'a bir dilekçe göndermişlerdir. Dilekçenin son sayfasında Pontus ile Ermenistan'ı federal bir devlet hâlinde birleştirerek "Mustafa Kemal ile Lenin arasında bir set hâline getirmek " talebinde bulunulmuştu.²¹⁹ Bu dilekçedeki maksat Avrupa'da Trabzon'un Ermenistan'a verilmesi fikrinin ağırlık kazanması sonrasında Lenin ve Mustafa Kemal faktörü öne sürülerek Rumların Pontus topraklarında söz sahibi olma isteğinin yattığı söylenebilir.

Hrisanthos, 12 Mart 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Harginge'le görüşmüş ve kendisinden Pontus'a özerklik verilmesini istemiştir.²²⁰

Trabzon ve çevresinin Ermenilere verilmesi konusu, Paris Konferansı'ndan sonra Londra Konferansı'nda da (12 Şubat - 10 Nisan 1920) ele alınmıştı. Burada da

²¹⁷ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Şubat 1920, 2994.

²¹⁸ **Vakit**, 22 Şubat 1920, 824.; Özel, **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁹ Sonyel, **a.g.e.**, s.217.

²²⁰ **A.g.e.**, s.217.

bir sonuca ulaşılamayınca Londra Konferansı'nın bir devamı olan San-Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) görüşülmüştü.²²¹

Bunun üzerine Hrisanthos, Constantinis ile birlikte Nisan ayı sonlarına doğru San Remo'ya gitmişler, Barış konferansına beyanname vermişlerdi. Lloyd George ve Barış Konferansı'ndan Cebel-i Lübnân idâresi²²² gibi bir idâre istemişlerdi. San Remo'da kendilerini yemeğe davet eden Venizelos Pontus meselesinin 20-30 yıl içinde biteceğini söylemişti.²²³

Hrisanthos, Paris'te bulunduğu sırada Anadolu'da bir inceleme gezisi yapacak olan Harbord kurulunun başkanı General James G. Harbord ile de bir görüşme

²²¹ Taner Baytok, **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970, s. 78.

²²² Osmanlı İmparatorluğu devrinde Lübnan dağları bölgesinde, iç işlerinde imtiyazlı ve doğrudan doğruya merkeze bağlı bir idâre birliğidir. 1856 ıslahat hatt- ı hümayûnundan faydalanarak kendi aralarında teşkilâtlanan Marunilerin sebep oldukları bir çatışma Cebel-i Lübnan Sancağında büyük bir ayaklanma yaratmış, Dürziler ile Maruniler arasında çıkan kanlı olaylar üzerine 1860'ta Fransa, İngiltere'yi de razı ederek buraya 5.000 kişilik bir sefer kuvveti çıkarmıştı. Yabancıların böylece işe karışmalarındaki tehlikeyi gören Osmanlı hükûmeti de Hariciye nazırı Fuat Paşayı olağanüstü komiser sıfatıyla Cebel-i Lübnan Sancağı'na gönderdi. Fuat Paşa, gerek Lübnan'daki, gerek bunlardan sonra Şam'da çıkan olayları bastırıp duruma hakim oldu. Cebel-i Lübnan Sancağı'nın idâre durumu, önce Beyrut'ta, sonra İstanbul'da yapılan müzâkereler sonucunda 9 Haziran 1861 tarihinde imzalanan antlaşma ile aşağıdaki esaslara bağlandı ve böylece Cebel-i Lübnan Sancağı müstâkil mutasarrıflığı kurulmuş oldu. Yabancı kuvvetler bunun üzerine buradan çekildiler. Antlaşma esaslarına göre 16 Eylül 1864'te de bir nizâmname tanzim edilmiş ve bu Osmanlı idâresinden çıkıncaya kadar Cebel-i Lübnan Sancağı'nın bir nevi anayasası olmuştur. Nizamnameye göre Cebel-i Lübnan Sancağı, Beyrut (Sayda) ve Şam eyaletlerinden tamamiyle ayrılarak, Lübnanlı olmayan ve memuriyeti büyük devletlerce tasvib edilen ve icabında değiştirilebilen, Osmanlı Hristiyanlarından bir mutasarrıfın idaresinde bulunacak, muhtelif cemaatlere mensup seçilmiş ikişer azâdan ibaret bir «İdâre Meclisi Kebiri» kurulacak, eski mukataalar kaldırılarak sancak dahilinde yine cemaatler tarafından seçilen karma meclisleri bulunan yedi kaza teşkil edilecek, güvenlik işleri de bir alaybeyi idâresinde karma bir zabıta kuvvetine bırakılacaktı. Kazaların ve nahiyelerin başında bulunacak memurlar, nüfus ve sahip oldukları emlak bakımından çokluğu teşkil eden unsurdan olmak üzere mutasarrıf tarafından tâyin olunacaklardı. Muhtelif derecelerde mahkemelerin teşkili ve hakimlerin intihâp ve tâyini yetkisi de mutasarrıfa verilmişti. Köy muhtarları ahali tarafından intihâp ve mutasarrıf tarafından tâyin olunacaklar ve şeyh unvanını taşıyacaktı, aynı zamanda sulh hakimi vazifesini de göreceklerdi. Sancağın geliri kendi ihtiyaçlarına karşılık tutulmuş, açığının önce tasvib edilmiş olan hizmetlerden olmak şartıyla merkezi hükûmet tarafından kapatılması kabul edilmişti. Kiliseler ve manastırlara bazı imtiyazlar tanınmış fakat buralara sığınma yasak edilmişti. Sancak ahalisi askerlikle mükellef değildi. Sancakta resmi dil olarak Türkçe ile birlikte Arapça da kullanıldığı gibi bütün okullarda öğretim Arapça diliyle yapılmakta idi. Sancak müstâkil mutasarrıflığı da o devride, bütün vilâyetlerin neşrettikleri gibi Türkçe olarak Salname yayımlardı. (**Türk Ansiklopedisi**, C. X, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1960, s. 68-69.)

²²³ Özel, a.g.e., s.130.

yapmıştı. Generalin, Albay Hapington'un Pontus'da güvenliğin korunması için büyük kuvvetlere ihtiyaç olduğu kanaatini ifade etmesi üzerine; Hrisanthos bu kanaati değiştirmek için gerekli güvenceyi vermekle beraber, Pontusluların gayet düzenli ve eğitimli taburlarının askerî birliklerle birlikte harekât yapabileceklerini temin etmişti.²²⁴

Hrisanthos psikolojik olarak İtilâf güçlerini etkilemeye çalışıyordu. Bu amaçla 20 Ağustos 1920'de Giresun metropolitine göndermiş olduğu mektubunda oynanması gereken oyunun ip uçlarını veriyordu. Hrisanthos mektubunda "General Harnolt (General Harbort)'un, Amerika Heyetinin Ermenistan'a varması için, İstanbul'a gelmesi bekleniyor. Olabilir ki, gezi sırasında Pontus'a giderek olup biten ve yöresel durumu inceleme ile getireceği büyük devletler askerleriyle yöresel düzen ve güvenliği sağlayacaktır. Dün Amerika kurul üyelerinden Coster Briton bana geldi ve görüşme dört saat sürdü. Dilediğim gibi Pontus sorununu açıkladım. Kendileri Pontus Ermeni cumhuriyetinden bahsetti. Ben de eğer Pontus Ermenistan'a bağlanırsa, Pontuslularla İslamların direnme hareketlerini söyleyerek korkuttum. Son kez buluşmamızda kendileri de bu çözüm yolunu reddedeceğini söyledi. Hükûmet örgütü ve adliye konusunda gereken açıklamayı yaptım. Her toplumun kendi kendini idare edeceğini söyledim. Gerek köy ihtiyar heyetlerinin seçimlerinde gerekse nizamiye ve sulh mahkemelerinde her milletin bir hak eşitliği olduğunu söyledim. Yunan - İslam hükûmeti kurulacak sorunlar ve siyasal hukuk ile uğraşacaktır. Bu hükûmetin iki Yunan Osmanlı oyu olaksa da her olasılığa karşı bir Amerikalı bulunacaktır ki eşitlik sağlanabilsin. Bu meclisin adalet ve yönetim konularında kararlar alabileceği, polis dairesinin düzeltilmesi ve jandarma dairesinin yeniden

²²⁴ A.g.e., s.123.

düzenlenmesi. Eğer mümkünse bunlar ayrı ayrı Yunan polisi ile bir Yunan jandarması olacak ve resmi dil Rumca ve Türkçe olacaktır. Rica ederim, bu yukarıdaki açıklamadan İstanbul'a ve özellikle Trabzon, Batum, Samsun, Giresun ve diğer Pontus derneklerine bilgi verilsin ve özellikle Amerika kurulu ile ilişki kurmalarını hatırlatınız ve uyarınız.”²²⁵

Bir yandan politik yönden arayışlar içinde bulunan Hrisanthos bir yandan da Karadeniz’de gelişen olaylara kayıtsız kalmıyordu. Öyle ki Karadeniz’de Pontusçu faaliyetlerin artması karşısında bölgedeki Türklerin almaya başladığı tedbirler üzerine çok telaşlanan Samsun Metropolitisi Yermanos’un isteği üzerine 27 Temmuz 1921’de patrikhanede toplanan sen sinod, Rum Pontus devletinin kuruluşunu ilân etti. Bu gelişme üzerine Pontus devletinin tanınması için Türkiye dışında faaliyetlerine devam Hrisanthos 20 Ağustos 1921’de General Harbord ile yaptığı görüşme esnasında Harbord’un bölgede asayişin sağlanmasında Rumlardan kaynaklanan bir zorlamadan bahsetmesinden dolayı Giresun metropolitini Rumların faaliyetlerini daha gizli yapmaları ve fazla dikkat çekmemeleri konusunda uyardı.²²⁶

Hrisanthos, TBMM’nin aldığı tedbirleri bertaraf etmek, Pontus devletinin kuruluşunu gerçekleştirmek ve kuruluşunun ilânıyla birlikte tanınması için Avrupa’dan destek sağlamak için Türkiye dışına çıkmıştı. Fakat bu hareketleri Türkiye’de Pontus meselesini inceleyip etkisiz hale getirmeye çalışan Ankara hükümeti tarafından engellenmiş, Amasya İstiklâ Mahkemesinin aldığı kararla Türkiye’ye dönememiştir.²²⁷

²²⁵ H T VD., Sayı: 74, Belge: 1614.

²²⁶ Atalay, a.g.m., s.607.

²²⁷ İkdâm, 16 Ocak 1338/1922.

II. BÖLÜM

TRABZON RUM METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİNİN TÜRK KAMUOYUNDA YANSIMALARI VE ALINAN TEDBİRLER

1. Hrisanthos'un Faaliyetlerinin Türk Kamuoyundaki Yansımaları

Hrisanthos, Avrupa'da aldığı tahsil ile dünya gerçeklerini iyi bilen ve bildiği Yunanca, Almanca ve Fransızca²²⁸ ile dünya kamuoyunu iyi takip eden bir kişi idi. Trabzon metropoliti olarak göreve başladığı 1913 yılından 1921 yılına kadarki süre içinde hep bir denge politikası takip etmiştir. Akıcı Türkçesiyle ve iyi hitabetiyle kendisini hep Alman ve Türk dostu²²⁹ olarak yansıtmış ve bunda çoğu zaman başarılı olmuştur. Hrisanthos, bulunduğu mntıkada da Türk makamlarıyla ve mevki komutanlarıyla da hep iyi geçinmeye çalışmıştır. Hrisanthos bu denge politikasında halkın nazarında güzel duygular bırakacak kadar başarılı olmuştur. Öyle ki, Rus işgâli nedeniyle Trabzon halkı şehri terk ederken şehri kendisine emanet ettiklerini ve başlarına gelen felâketi anlattıkları bir türkû bile yazmışlardı.²³⁰

Hrisanthos, bu işgal döneminde geçici olarak yönetimi devralmış ve bu dönemde Trabzon üzerindeki ağırlığını iyice hissettirmeye başlamıştı.²³¹ Trabzon'u Ruslardan geri almak için kendisine mektup yazan Trabzon Mevki Komutanı Kazım Bey, Trabzon'un geri alınması sırasında halkın uyması gereken kuralları sıraladıktan

²²⁸ **Peyâm**, 26 Teşrin-i Sâni 1335/26 Kasım 1919.

²²⁹ Keydurun, **a.g.e.**, s. 90.

²³⁰ Flippides, **a.g.e.**, s. s.768, 1. belge.

²³¹ Tugaç, **a.g.e.**, s. 201-208.

sonra mektubun sonunda “ahali üzerindeki tesir-i nüfusunuzdan bil-istifâde netice-i haseneyi temin etmenizi ricâ ve ân samim-ül-kalb takdîm-i itimât eylerim”²³² diyerek halkın üzerindeki nüfusunu teyit etmiştir.

Hrisanthos’u dengeleri gözetmeye iten sebepler güce karşı eğilimi veya kafasında tasarladığı şeyleri uygulamaya geçirmek için zamanın olgunlaşmasını beklemek olarak açıklanabilir. Çünkü, Hrisanthos Trabzon’un işgâlinde on iki saat önce Vali Cemal Azmi Bey’in önünde eğilerek padişaha ve Osmanlı Devleti’ne sadakatini ve sarsılmaz bağlılığını bildirirken on iki saat sonra Trabzon’u işgâl eden Rus ordusunu sevinç çığlıklarıyla karşılaması²³³ bunu göstermektedir. Hatta Hrisanthos Rus işgâli sonrasını da düşünerek Vehip Paşa ile iyi ilişkileri koparmamış ve kendisi ile devamlı irtibatta bulunmuştur.

Hrisanthos için düşündüklerini icraata dökme zamanının geldiğini düşünmesi Mondros Mütârekesi sonrasına rastlar. Mondros Mütârekesi sonrası güç dengesi, Osmanlılar karşısında İtilâf devletleri lehine bozulmuştur. Hrisanthos, bu gücü arkasına alarak geniş bir alan bulabileceğini düşünmüştür. Hrisanthos, kurulması düşünülen Pontus cumhuriyeti için Rum halkını motive etmiş ve bu inancı arkasına almayı düşündüğü güçlere anlatmak için Paris’te toplanan Barış Konferansı’na muhtıra sunmuştur. Hrisanthos, Paris’e gittiği zaman kendisi hakkında olumlu düşünceleri olan Trabzon kamuoyu biraz tedirgin olmuş; fakat, yerine vekil bırakmış olduğu Kofidi, “gücü ve anlayışı herkesçe kabul edilen böyle bir adamın vatanına

²³² Flippides, **a.g.e.**, s. 768, 7. belge.

²³³ Lermioğlu, **a.g.e.**, s. 238.

ihanetinin düşünölemeyeceğini”²³⁴ ileri sürerek kamuoyundaki olumsuz tepkiyi olumlu bir havaya sokmayı başarmıştır.

Hrisanthos, Pontus cumhuriyetini kurmak için güvendiğı güçlerden umduğı ölçüde destek alamayınca bu sefer tekrar Türk makamlarıyla iş birliğı içinde bulunmak için girişimlerde bulunmuştur. Hrisanthos, İtilâf güçlerinin Pontus olayını yeterince desteklemeyeceğini anlamış olacak ki, bölgedeki dinamiklerini harekete geçirmeye karar vermişti. Nitekim, Hrisanthos Avrupa seyahatinden 9 Kasım 1919’da dönmüş ve hemen ertesi günü Trabzon Mevki Komutanlığını ziyaret etmişti. Mevki komutanıyla sohbeti esnasında Avrupalıların sömürgeci yönlerini vurgulayarak²³⁵ entrikacı olduklarını ve onlara karşı Anadolu insanları olarak önlem alınmazsa buraları çiftlik olarak kullanabileceklerini söylemiştir. Hrisanthos’un bu sözlerindeki amaç ümitlerini boşa çıkaran Avrupa devletlerine karşı Anadolu ruhunu oluşturarak karşı durmak veya daha sonra yapacağı faaliyetlerde birlik ruhunu öne çıkarıp bölgede hiçbir topluluğı öteki kılmamak olarak açıklanabilir.

Hrisanthos Türk makamlarına açıkladığı fikirlerini bölgenin nabzını tutan İstikbâl gazetesine daha geniş biçimde bir beyanatla anlatmaya çalışmıştır. Hrisanthos’un anlattıkları şeyler İstanbul basınında farklı şekillerde yankı bulmuştur. İkdâm gazetesi "Türkler-Rumlar" başlıklı başmakalesinde²³⁶ “Hrisanthos, Anadolu’nun hal-i müskâkili hakkındaki arzu ve efkârı hakkında bazı beyanatta bulunmuştur.” açıklamasıyla bu beyanata yer vermiştir. Gazete Hrisanthos’un, Türkler ile Rumların müştereken bir arada yaşamaları ve memleketi idare etmeleri ve bu iki unsur arasındaki "muhabbet-i kadimenin" birtakım su-i tefehhümlere feda

²³⁴ P.M., ks. I, s. 27.

²³⁵ HTVD., Sayı: 11, Belge: 276.

²³⁶ İkdâm, 23 Kasım 1919, 8183.

edilmemesi lazım geldiği kanaatinde bulunduğunu ifade ederek Hrisanthos'un İstikbâl gazetesindeki beyanatını üç kısma ayırarak değerlendirmiştir.

Birinci kısım, Trabzon için Ermeni idaresinin imkân ve ihtimal dışında olması, Ermenilerin burada hiçbir surette haklarının olmamasıydı. Metropolit bu hususu Paris'teki Ermeni heyetlerine söylemiş ve açıklamış, iddiasını ispat için de istatistiklere başvurmuştu.

İkinci kısım, Türk ve Rumların birlikte yaşamalarının kendi menfaatleri icabı olduğuydu. Metropolit bu hususu şöyle ifade etmişti: "Memleketimizde Türkler ile Rumların müştereken yaşamalarını ve memleketi idare etmelerini ve bu iki unsur beynindeki muhabbet-i kadimenin bazı su-i tefehhümlere feda edilmemesi lâzım geleceğini, her iki unsurun menâfi-i hakikiyesi nokta-i nazarından lâ-büdd addeylerim. Sulh Konferansı'nın ekalliyetlerin hukuku için birtakım mukarrerat ittihaz edeceğine şüphe yoktur. Ekalliyetlerin hukuku temin edildikten sonra memlekette Türkler ile Rumlar arasında bir iftirak meselesi mevzuubahis olmamalıdır. Bilakis bu unsurların memleketin inkişafına çalışmaları lâzım gelir. Şunu söylemek isterim ki Türkler de yeni zamanın zihniyetiyle düşünmelidirler. Eski zamanın zihniyeti artık memleketimizin müşterek menfaatleri için muzırdır."

Üçüncü kısım, daha geniş ve daha kapsamlı bir surette bütün Anadolu'nun istikbaline ve orada yaşayan muhtelif unsurlar arasındaki iyi geçinmeye ve umumca bir Anadolu mefkuresinin vücuda getirilmesine ve bir "Anadolu medeniyeti" ihya edilmesine dairdi.

İkdâm gazetesi, Hrisanthos'un beyanatına çok olumlu yaklaşmıştır. Nitekim, Hrisanthos'un bu beyanatının siyasi olmadığı düşüncesine sahip olduklarını

yazmıştır. Hatta Hrisanthos'un kendi fikri ve kanaati dışında ve temsil ettiği Rumların hukuk ve menfaati aleyhinde beyanatta bulunmak için hiçbir tarafın tesiri altında bulunmadığını; Türklere karşı da riyâkarlıkta bulunmaya mecbur olmadığını belirtmiştir.

İkdâm gazetesi bu beyanattan anlamak istediği şeyleri sıralarken Trabzon Metropolitisi Hrisanthos'un Türkler ve Rumlar arasında birliği oluşturmaya çalıştığını ve Pontus cumhuriyetinin kurulmasının mümkün olmadığına inandığının altını çizmiştir.

Peyâm gazetesi de Hrisanthos'un beyanatından memnun olan gazeteler arasındaydı. Peyâm gazetesi "Muhterem Hrisanthos Efendi" başlığı altında vermiş olduğu yazıda gazete yazarının Hrisanthos hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir.²³⁷ Yazar, Hrisanthos'un beyanatını büyük bir memnuniyetle okuduğunu, Trabzon'da bulunduğu bir zamanda bu büyük zatı yakından tanıdığını, vasıflarını ve faziletlerini iyi bildiğini ve onun memleket hakkında fikir ve hissiyatlarını iyi anladığını söylemiştir. Yazıda devamla, Hrisanthos'un tahsiline ait bilgiler verildikten sonra eski Yunancayı, Almancayı, Fransızcağı iyi bildiği ve Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşabildiği vurgulanmıştır. Yazar daha da ileriye giderek Hrisanthos'un gayet yakışıklı ve soylu, son derece halim, nazik ve terbiyeli olduğunu yazarak "irfan ve fazilet rüesa-i ruhâniye arasında değil rüesa-i cismâniye içinde bile nadir bulunur." cümlesiyle ona karşı hayranlığını gizlememiştir.

Yenigün gazetesi ise Hrisanthos'un Avrupa'daki tutum ve davranışlarını göz önünde bulundurarak bu beyanatı çok farklı bir biçimde değerlendirmiştir. Yenigün

²³⁷ **Peyâm**, 26 Teşrin-i Sâni 1335/ 26 Kasım 1919.

gazetesi "Pontus Cumhuriyeti Hülyaları" başlıklı yazısında²³⁸ Hrisanthos'u mütarekeden beri Pontus cumhuriyetini ihya hülyaları arkasında koşmak, bu maksatla Parislere, Londra'lara kadar gitmekle suçladıktan sonra kinayeli bir üslupla, "Trabzon metropoliti bakınız ne güzel, ne doğru sözler söylüyor." ifadesini kullanmış ve metropolitin şu sözlerine yer vermiştir: "Trabzon için bir Ermeni idaresi ihtimali olmadığı ve bu ihtimali izale için çalıştığımı söyleyebilirim. Paris'te Ermeni heyetiyle görüştüğüm zaman Trabzon ve havalisinde Ermeniler için bir hak olamayacağını ve bu havalideki anasırın Türk ve Rumlardan ibaret olduğunu söylemek suretiyle kendilerini tenvire çalıştım. Avrupa'daki mesaim hep bir hedefe matuftu. Memleketime vicdanımın emrettiği yolda hizmetler ettiğime kaniyim. Bundan bir gün gelecek Türkler de, Rumlar da Ermeniler de şüphesiz memnun kalacaklardır. Mesaimin yalnız Trabzon'a inhisar ettiğini zannetmeyiniz. Bütün Türkiye'nin ve Türkiye'de ikamet eden unsurların hakiki menfaatlerinin icabâtını nazar-ı dikkate alarak çalıştım. Memleketimizde Türklerle Rumların müştereken yaşamaları ve memleketi idare etmeleri lazımdır. Muhabbet-i kadim e su-i tefehhümlere feda edilmemelidir. Sulh Konferansı ekalliyetlerin hukukunu temin ettikten sonra Türklerle Rumlar arasında bir ıftırah mevzubahis bile olmamalıdır. Benim nokta-i nazarıma göre bilcümle anasır müştereken çalışarak bir Anadolu ideali göstermeleri, bir Anadolu medeniyeti vücuda getirmeye çalışmaları lâzımdır."

Yenigün, "Hrisanthos'un demecinin ikinci defa okunması durumunda onun Pontus cumhuriyetini feda etmediğinin anlaşılacağını ifade etmiş; Hrisanthos'un müşterek bir yönetimden söz ettiğini belirttikten sonra şu görüşlere yer vermiştir: "Paris'te Trabzon'un Ermenistan'a ilhakına mani olmak için çalıştığını söylüyor.

²³⁸ Yenigün, 23 Kasım 1919, 247.

Buna inanırız. Pontus Cumhuriyeti'ne vücut verebilmek için tabi Trabzon'un Ermenistan'a ilhak edilmemesi lazım. Sonra, Metropolit Efendi Paris'e Pontus cumhuriyetini ihyaya çalışan Venizelos'un daveti üzerine gitmişti. Paris'te Venizelos'un maiyetinde çalıştı. Ermeni heyetiyle görüştü. Dönerken Atina'ya uğradı. İstanbul'dan geçti. Türklerle Rumların müştereken yaşamalarından bahseden Hrisanthos, Paris'teyken Türk heyet-i Murahhasasıyla görüşmedi. İstanbul'da Patrikhane'den başka bir merci tanımadı. Hiçbir selâhiyettar Türk makam ve mehafili ile görüşmedi. Yunan zabitleriyle Patrikhane propagandacılarıyla hatta Ermeni patriğiyle bol bol görüşecek vakit buldu. Bu tarz-ı faaliyet görüldükten sonra "müşterek idare" den ne kastedildiği anlaşılıyor." demiştir.

Hrisanthos'un bu demeci İstanbul'da yayımlanan Pontus gazetesi tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Gazete, metropoliti yönetime gülerek sahte dostluk gösteren prensipsiz biri olarak nitelendirmiş ve artık patriklik için adaylığını koymasının mümkün olmadığını ilâve etmiştir.²³⁹

Kamuoyunun bu değişik bakış açıları Osmanlı yönetiminin tavırlarında da kendini gösteriyordu. Nitekim, Hrisanthos'un ilk Avrupa gezisini takiben kendisinden şüphe ederek izlenmesini isteyen Harbiye Nezareti biraz Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın görevden alınmış olması ve İstanbul'un işgaliyle hükûmet üzerindeki İngiliz baskısının artmasından biraz da Damat Ferit Paşa Hükûmetinin iş başında olmasından dolayı bakış açısını değiştirmişti. Öyle ki, Harbiye Nezaretinden 30 Nisan 1920'de Trabzon Vilâyetine çekilen telde²⁴⁰ "Hrisanthos'un her suretle ve özellikle İslâm vatandaşları hakkında gösterdiği vatanseverane duyguların ve insani

²³⁹ **Vakit**, 23 Kanunu evvel 1919/ 23 Aralık 1919, 765.

²⁴⁰ ATASE Arşivi, K: 492, G:38, B: 38-1.

mesaisinin takdir olunacağını ve bu konudaki memnuniyet ve teşekkürlerin adı geçene tebliğini” bildiriyordu.

İstikbâl gazetesi Hrisanthos ile ilgili haberleri dikkatle takip ediyordu. Eylül 1920’de bir Yunan dergisinden tercüme edilen ve Pontus meselesinin o zamana kadar geçirdiği safhaları anlatan bir yazı İstikbâl gazetesi okuyucularına aktarılmıştır. Yazıda, Trabzon merkez olmak üzere, Karadeniz kıyılarında bir Rum-Pontus devleti kurmaya çalışan bazı hayalperest Rumların ve özellikle Metropolit Hrisanthos’un bu uğurda neler yaptığı ve nihayetinde işin nerede dayanıp kaldığı anlatılıyordu.²⁴¹

İkdâm gazetesi daha iki buçuk yıl öncesinde fikirlerini beğendiği ve yorumlayarak anlattığı Hrisanthos’u, gerçekler ortaya çıkıp gıyaben idâma mahkûm olduğu zamandan bir yıl sonra “Sabık Trabzon Metropolit de Söylüyor”²⁴² başlığı altında daha farklı yorumlamıştır. Londra’ya giden Hrisanthos’un Times muhabirine yaptığı açıklamaya yer verilen yazıda Hrisanthos’un seyahatinin sebebinin Şark Kilisesi’yle Anglikan Kilisesi arasında sıkı münâsebet tesisine çalıştığından bahisle Hrisanthos’un şu sözlerine yer verilmiştir: “Rum Kilisesi İngiltere Kilisesi’nden çok muhabbetlere mazhar olmuştur. İngiltere’nin mazlum milletleri himaye hususundaki mesaisi Anadolu Hristiyanlarınca ma’lumdur. Anadolu Hristiyanları dünyanın diğer tarafındaki dindaşlarının muhabbetine muhtaç bir halde yaşıyorlar. Kilikya Hristiyanları da şimdi millici Türklerin idâresi altına geçmişlerdir. Anadolu’nun diğer taraflarında Rum Ortodoks Kilisesi’ne mensup birçok Hristiyan vardır. Bunların ma’ruz bulundukları tehlikeler Karadeniz’de Trabzon’dan İnebolu arasında Rum ruhbanının salb edilmeleriyle sabittir. Geçen sene ben de asılmağa mahkum

²⁴¹ Çapa, a.g.m., s. 63.

²⁴² İkdâm, 16 Ocak 1922.

olmuştum. Avrupa'ya son iki seyahatimden sonra Trabzon'a avdetime müsaade edildi. Aleyhimdeki idâm hükmü gıyabımda sadr oldu. Halbuki Rus işgâli esnasında Türklere göstermiş olduğum hüsn-ü mu'ameleden dolayı Kafkas Ordusu Kumandanı Vehip Paşa bana teşekkür etmişti. Batum'dan Türk ordusu altındaki bi çare Hristiyanların selâmetini düşünmek zamanı hulul etmiştir.” İkdâm, Hrisanthos'un bu ifâdelerini gülünç ve samimiyetsiz olarak değerlendirmiştir.

2. Trabzon Rum Metropolitliğinin Faaliyetlerine Karşı Alınan Tedbirler

Osmanlının son döneminde ekonomik gücü ellerine geçiren ve siyasi örgütlenmeyi başaran Rumlar mevcut otoriteye başkaldırma aşamasına gelmişlerdi. Nitekim Balkan Savaşları'yla birlikte bu fırsat da ellerine geçmişti. Osmanlı Devleti'nin ilân ettiği seferberlik, kendilerine kurtarıcı olarak tanıtılan ordulara karşı savaşıma zorunluluğu getirdiği için Rumlar tarafından hiç iyi karşılanmamıştır. Askere alınan Rumlar kitleler hâlinde silahlı ya da silahsız olarak köylerine kaçmışlardı. Köylerinde yaşamaya cesaret edemeyen Rumlar ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla köylerinin civarında kaldılar. Böylece kendiliğinden ilk çeteler oluştu.²⁴³

Pontusçu Rum çetelerinin faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren bir artış göstermiştir. Trabzon ve çevresinin Ruslar tarafından işgali esnasında Rumlar silahlandırılmış ve Rus subaylarının kumandası altında çeteler teşkil edilmişti. Rum çeteleri Türk köylerine yaptıkları tecavüzlerin yanı sıra Ruslar lehine casusluk hareketinde de bulunmuşlardı.²⁴⁴

Rumlar bu casusluk faaliyetleriyle Türk cephesi gerisinde aktif düşmanlık hareketlerinde bulundular.²⁴⁵ Rumların casusluk, çetecilik ve firar olayları alınan bazı tedbirlere rağmen önlenememiştir. Rum faaliyetlerinin savaşın sonucuna etki eder bir

²⁴³ Yerasimos, a.g.m., s.36.

²⁴⁴ Mesut Çapa, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", **BTDD**, S.29, Temmuz 1987, s. 54.

²⁴⁵ Trabzon Metropolit Hrisanthos'a hitaben yazılmış bu mektup casusluk konusunda Hrisanthos'un faaliyetlerini gözler önüne sermektedir: "Muhterem Efendim: Rus işgâl ordusunun memleketimize gelişinden sonra Türk birliklerinin kuvvetlerin öğrenmek ve Türklerin Gümüşhane ve Ardasa (Bugünkü Torul) bölgelerindeki soydaşlarımıza yaptıkları baskı ve tecavüzleri araştırmak üzere zatınızın yüce teşvikleri ile casus sıfatıyla gönderilmiş olan aşağıda imzası bulunan Polihrunyus Partenopulos evvelce söz verdiğiniz, başvuranlardan esirgemediğiniz sonsuz iyiliklerinizden cesaretlenerek aşağıdaki istihamları arz ve takdim ederim." (Kurt, **a.g.e.**, s. 65)

hâle dönüşmesi, bölgenin asayiş ve inzibatını bozması üzerine Osmanlı Devleti daha etkili tedbirler alma çalışmalarına başladı.

İtilâf devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkınca Mondros Mütârekesi hükümlerinden yararlanarak, Osmanlı Devleti'ni parçalamak için harekete geçtiler. Doğu'da Karadeniz Rumları da bu paylaşımdan pay kapmak ve doğuda Batum'dan, batıda Sinop'a kadar uzanan topraklar üzerinde bir Pontus devleti kurmak için Kasım 1918'den itibaren gerek bölgede gerekse Avrupa başkentlerinde yoğun siyasi ve askeri çalışmalar başlattılar.

İtilâf devletleri Pontus devleti fikrine sıcak bakmamalarına rağmen bölgede görev yapan İtilâf temsilcileri ve İtilâf kontrol subayları metropolitler ve çeteler eliyle yürütülen çalışmaları desteklediler.²⁴⁶

Rumlar bu çalışmalar neticesinde Pontus Hükûmeti kurmak amacıyla büyük bir gayretle Trabzon ve Samsun civarına çeteler vasıtasıyla silâh ve mühimmat çıkarmaya başlamışlardı. Böylece Rumiye gölünden Karadeniz sahiline kadar Rumlar silahlanarak bu büyük emellerine ulaşmaya çalışıyorlardı.²⁴⁷

Patrikhane, metropolitler ve yerel Rum cemiyet üyeleri aralarında yaptıkları yazışmalarda Pontus devletinin kurulabilmesi için iki hususun titizlikle uygulanmasına karar verdiler. Bunlar çeteciliğin fevkalade önem ve hız verilmesi; asayişin ihlaline çalışılması ve daima Türkler ve hükûmet aleyhine şikâyetlerde bulunulmasıydı. Bu program başarıya ulaştırıldığı takdirde İtilâf devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin Pontus davasına seyirci kalmayacağını düşünen Pontusçular, bölgenin kargaşaya sürüklenmesi hâlinde İngiltere veya Yunanistan'ın bir askeri

²⁴⁶ Jaeschke, **a.g.e.**, s. 58.

²⁴⁷ ATASE Arşivi, K: 98, G: 41, B: 41-3.

müdâhaleye girişebileceğini ve bu sayede Pontus devletinin kurulabileceğini öngörmektedirler. Bunun için Karadeniz’de büyük ama gizli bir seferberlik başlatıldı.²⁴⁸ Her köy, kasaba ve şehirde çetelere katılımı sağlamak için büyük gayret sarf edildi. 20 yaşın üzerindeki Rumlar, çetelerin doğal üyesi kabul edildi.²⁴⁹

Bölgede görev yapan İtilâf temsilcileri ellerinden geldiğince Rum çetelerinin katliam ve propaganda çalışmalarını cesaretlendiren ve destekleyen tavırlar sergiliyorlardı. Temsilciler İstanbul’daki merkezlerine gönderdikleri telgraflarda, Rum çetelerine karşı silâhlanmakta olan Türkleri, Rumları katletmeye hazırlanan taraf olarak göstermekteydiler. Tarafların işbirliği yaparak gerçekleşmesi için gayret sarf ettikleri İtilâf müdahalesi 9 Mart 1919’da Trabzon yerine Samsun’a yapıldı..²⁵⁰ Bu olay Rumlar ve Rumlara sempati besleyen İtilâf temsilcileri için sevindirici bir gelişmeydi. Zira çalışmaların sürdürülmesi hâlinde Samsun’a yapılan hareketin bir benzerinin Trabzon’a da yapılması mümkün gözüküyordu.

Bölgedeki asayişsizlik İtilâf devletleri temsilcilerine aksedince Mustafa Kemal Paşa “bölgede iç güvenliğin sağlanarak yerleştirilmesi ve bu asayişsizliğin ortaya çıkış sebeplerinin tespiti” göreviyle 9. Ordu Kıtaları Müfettişliği görevine getirildi. Mustafa Kemal Samsun’a çıktıktan sonra asayişsizliğin nereden ve kimler tarafından kaynaklandığı anlaşılmaya başlandı. 22 Mayıs ve 5 Haziran 1919 tarihli

²⁴⁸ Türk öldürmeyi cennete kavuşmak için en kesin çare olarak kabul eden kandırılmış Rum gençleri kanlı olaylar için örgütleniyorlardı. Metropolit Hrisanthos’un evrakı arasında ortaya çıkan bu yemin sureti Rum gençlerinin ne kadar çok motive edildiklerini göstermektedir: “Milli fikirlerimizle ilgili olan herhangi bir görevin bana verilmesinde sadakat, itaat, mahremiyet, ve ketumiyetten zinhar ayrılmayacağıma ve hariçten duyduklarımı tamamen üstlerime tebliğ ve ihbar edeceğime ve usule aykırı hareketimde verilecek cezayı itirazsız kabul edeceğime kutsal üçlü inancımız (Baba-Oğul-Ruhu’ul kuds) ve şerefli milletimiz üzerine söz verir yemin ederim” (Kurt, a.g.e.,s. 67)

²⁴⁹ Selçuk Ural, “Mütâreke Döneminde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler” Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.337’den ATASE Arşivi, K: 867, G: 51, B: 51-1.

²⁵⁰ Ural, a.g.m., s. 338.

raporlarda Sadarete Rum çetelerinin hakkında bilgi verilmekteydi. “Ateşkesten sonra bütün Rumlar Pontus hükûmetinin kurulması için bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasi bir hüviyet kazanmışlardır.” Yine burada İslam çetelerinin teşekkülünde hiçbir zaman siyasi bir gaye belirmediği ve sayılarının çok az olduğu bildiriliyordu.²⁵¹

Mustafa Kemal Paşa’nın Harbiye Nezaretine ve Sadarete gönderdiği raporlarda İtilâf temsilcileri bir yandan Rum göçmenlerinin getirilmesine çalışırken diğer yandan çetelere karşı alınmaya çalışılan önlemleri etkisizleştirmek için yoğun çaba harcadıkları belirtilmekteydi.²⁵²

Yunan Kızılhaçı İzmir’in işgal edilmesinden sonra Trabzon’daki faaliyetlerini hızlandırmaya başladı. Tıbbi ve iâşe yardımı adı altında bol miktarda silah, cephane vs. askerî malzeme gemilerle kıyılara taşınıyordu. Bunun yanı sıra komitacılar doktor sıfatıyla 3-5 kişilik gruplar hâlinde karaya çıkartılıyorlardı. Heyetlerin içerisinde papazların bulunması dikkat çekmekteydi. Alınan istihbaratlardan bu kişilerin gerçekte papaz kisvesi altında komitacılar olduğunun öğrenilmesi üzerine Harbiye Nezareti İstanbul Polis Müdüriyeti Ve İstanbul Muhafızlığının uyarılarını dikkate alarak kolordulara gönderdiği yazılarda bu kişilerin yakından izlenmesini ve üzerlerinden seyahat izin belgesi çıkmayanların derhâl sınır dışı edilmesi talimatını verdi.²⁵³

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir bölgesi dâhilinde bulunan Rumların azınlıkta olduğunu düşünerek Trabzon’da Pontus namına burasının hariçten işgal

²⁵¹ Çapa, a.g.m., s.54.

²⁵² Bu raporlar hakkında geniş bilgi için bkz. **Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri**, Ankara 1982, s.27-32, 34-37.

²⁵³ ATASE Arşivi, K: 165, G: 22, B: 22-1,2.

edilmedikçe önemli bir hareketin yaşanmayacağını düşünüyordu. Fakat bir işgal karşısında birden bire Bayburt'a kadar olan bölge tehlikeye düşeceğinden Ermeni ve Kürtlük meseleleri kendini gösterebilirdi. Bunun için Kazım Karabekir Paşa Narman bölgesinde bulunan 3 ncü Fırka'yı Gümüşhane-Trabzon bölgesine kaydırdı.²⁵⁴

Trabzon Metropoliti Hrisanthos, başından beri Rum topluluğunun Türklerle iş birliği ile barışçıl bir biçimde ilerleyebileceğine ve böyle bir evrimin kaçınılmaz olarak Rum üstünlüğüne yol açacağına inandığı bir siyaset takip ediyordu. Nitekim Hrisanthos bu yüzden Türk yetkilileriyle iyi geçinme politikaları güttü. Seferberlikte askere alınan Rumların Trabzon'da sivil görevlerde kullanılmasını sağladı. 1916'da Ruslar Trabzon'a girince buradan ayrılmadan önce Vali Cemal Azmi Bey şehrin idâresini metropolite bıraktı. Ruslarla daha iyi geçinen Hrisanthos, Rusların Kafkasya cephesinin çökmesi üzerine Türk ilerleyişini durdurmak için Rus silahlarıyla bölge Rumlarını örgütlendirdi. Ancak Trabzon'u almaya gelen Türk kuvvetlerinin karşısında Rumların tutunamadığını görünce, Türklerle iş birliğine yanaştı.²⁵⁵

Hrisanthos usta manevralarla bir yandan Pontuşçuluk faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da Türk yetkililerin dikkatini başka yöne çekecek açıklama ve davranışlarda bulunuyordu.

Hrisanthos'un Pontuşçuluk faaliyetlerinde gerçekten de etkin bir durumdaydı. Nitekim, Hrisanthos'a hitaben yazılan Komburas imzalı bir mektupta "...Sevgili cemaatinizin selamet ve mutluluğu için nihayet yola getirilen ve susturulan vahşi

²⁵⁴ Karabekir, **a.g.e.**, s. 140.

²⁵⁵ Yerasimos, **a.g.m.**, s.40-42; Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 75.

hayvanlarla (Türkler) uğraştığınızı Trabzon gazetelerinden öğreniyorum. Allah yapacağınız herhangi bir iyilik için güç ve gayret ihsan eylesin.”²⁵⁶ diyordu.

17 Ağustos 1919 tarihli Hrisanthos’a hitaben yazılan bir mektupta ise “şimdiye kadar tarafınızdan hiçbir havadis alamadım. Millî meselelerin ulaşacağı safha hakkında bir bilgi alamamak ruhumu pek fazla sıkıyor. Olup biten olaylar için iki kelimecik bana gönderildiği takdirde minnettarınız kalacağım. Yolculuk ne vakit? Her hâlde Paris’e gitmek zamanının geldiği ve Trabzon’da bulunmaklığınızdan daha faydalı ve verimli sonuçlar elde edeceğiniz inancındayım. Güzel haberlerle iki kelimenizi bekliyorum.”²⁵⁷ Mektupta geçen sözlerden bu meselede Hrisanthos’un faaliyetlerinin ne kadar dikkatle takip edildiği anlaşılmaktadır.

Trabzon Rum okulundan mezun olan bir öğrencisinin “Muhterem Efendim, İrfanınızla terbiye bulan bu kadar çok öğrencinin teker teker adlarını hatırimızda tutmanız imkansız...”²⁵⁸ diye devam eden mektubu da Hrisanthos’un Pontus meselesi konusunda birinci şahsiyet olarak görüldüğünü göstermektedir.

23 Eylül 1919 tarihli Dimitrios Apostolidis isimli birinin kaleme aldığı mektupta Pontus hakkında yazılmış olan bir kitapla ilgili “Bize hangi sancakların, kazaların, nahiyelerin, ve köylerin verileceğini ve ne kadar kilometrekare genişliğinde arazinin hâkim ve sahibi olacağımızı bilmiyoruz. Bu konuda kıymetli ve önemli bilgileriyle büyük yararlar sağlayacak olan ve üzülererek söyleyeyim. Göçmenler komisyonu tarafından dikkate alınmamış olan bu kitap hiç olmazsa

²⁵⁶ Kurt, **a.g.e.**, s.74.

²⁵⁷ **A.g.e.**, s.74-75.

²⁵⁸ **A.g.e.**, s.75.

metropolitlerin himaye ve cömertlik dolu bakışlarından kaçmayacaktır.”²⁵⁹ diyordu. Bu cümlelerden hareketler metropolitin Pontus konusunda en ufak şeye duyarlı olduğu görülmektedir.

Hrisanthos’a hitaben Simonidis imzalı mektupta Pontus hayali uğruna Hrisanthos’un isteklerini yerine getirmeye hazır olduğunu ifade edilmekte;²⁶⁰ Hrisanthos’a hitaben Leondizis imzalı mektupta²⁶¹ ise Pontus konusunda kullanacakları sözde Millî Bayrak hakkında bilgi vermektedir. Bu mektuplar Hrisanthos’un bu meseledeki yönlendirici vasfını ortaya koymaktadır. Yine Hrisanthos’a hitaben Arikolokos’un “Sizi tanıdığımdan beri büyük bir aşk ve gayretle Pontus millî çıkarları uğrunda ardı arkası kesilmeksizin çalıştığınızı görüyorum.”²⁶² cümleleriyle şahsın kendisi hakkında duygularını açıklamaya çalıştığı mektupta onun bu konuda etrafına nasıl bir etki bıraktığı gözlenmektedir.

Rumların teşkilâtlanmasında önemli rolü olan ve Pontus sorununun oluşmasında birinci adam durumundaki Trabzon Metropoliti Hrisanthos’un her hareketi, 15. Kolordu tarafından takip ediliyordu.²⁶³ Bunun yanında bahse konu kolordu Trabzon mıntıkasının dağlık kesimlerinde 7 bini silâhlı 20 bine yakın Rum’un etkisiz hale getirilmesi için yoğun çaba göstermekteydi.²⁶⁴ 15. Kolordu Trabzon Mevki Komutanlığından aldığı istihbarat neticelerini Harbiye Nezaretine raporlar hâlinde sunuyordu. Harbiye Nezareti de gelen raporlar doğrultusunda 15. Kolorduya yapılması gerekenler konusunda şifreler gönderiyordu.

²⁵⁹ A.g.e., s. 76.

²⁶⁰ A.g.e., s. 77.

²⁶¹ A.g.e., s. 78.

²⁶² A.g.e., s. 81.

²⁶³ H T VD, Sayı: 11, Belge: 285.

²⁶⁴ Balcıoğlu, a.g.e., s. 78.

15. Kolordu Komutanlığının 12 Aralık 1919 tarihli Harbiye Nezaretine; 9 Aralık 1919'da Paris'e giden Hrisanthos'un Paris'ten kimlerle beraber Trabzon'a geldiğini ve iskelede nasıl karşılandığını ve sonrasında mevki komutanı ile neler konuştuğuna dair şifre²⁶⁵ göndermişti. Şifreye cevap olarak Harbiye Nezareti Hrisanthos'un Pontus cumhuriyetini kurmak amacıyla Paris'e gittiğini, orada yüz bulamamasından dolayı İstanbul'a geri döndüğünde Osmanlı yetkilileriyle anlaşma zemini aradığını bildirerek Trabzon'da da aynı hareketleri sergilediği vurgulanmıştır. Harbiye Nezareti Hrisanthos'un Trabzon'a Rum göçü yaptırabileceği veya Trabzon'da bulunan Rumları teşkilâtlandırabileceği düşüncesiyle hareketlerinin çok dikkatli incelenmesini ve toplanan bilgilerin peyderpey Nezarete bildirilmesini istemiştir.²⁶⁶

Hrisanthos Pontus faaliyetlerini hız kazandırmak amacıyla Batum'a gittiği zaman da çok sıkı takip edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 15. Kolordunun 4 Ocak 1919'da Trabzon Mevki komutanına gönderdiği şifrede Harbiye Nezaretinden gelen şifreye uygun olarak Hrisanthos'un Paris'te yüz bulamadığından ve Paris dönüşü resmî makamlarla iyi ilişkiler tesis etmeye çalıştığından bahisle Hrisanthos'un Batum'a kötü niyetle gitmiş olduğu bilgisini vermiş ve kendisinden Hrisanthos'un Batum'dan ne zaman döneceğine dair istihbarat istemiştir.²⁶⁷ 15. Kolordu aldığı istihbaratlar doğrultusunda civar kolorduları ve Harbiye Nezaretini; Hrisanthos'un ne amaçla Batum'a gittiği, orada nasıl karşılandığı, burada yapılan toplantılarda neler

²⁶⁵ H T VD, Sayı: 11, Belge: 276.

²⁶⁶ H T VD, Sayı: 11, Belge: 277.

²⁶⁷ ATASE Arşivi, K: 393, G: 70, B: 70-1.

konuştugu ve Trabzon'da vekil olarak bıraktığı Kofidi ile yazışmaları²⁶⁸ konusunda bilgilendirmiştir.

Hrisanthos'un yaptığı hareketlerle birlikte yaptığı yazışmalar da dikkatle takip ediliyordu. Hrisanthos'un Trabzon'da iki zengin Türk'ün Rumlara para verip büyük gayret sarf ederek onların seçimlere katılmasını sağlamaya çalıştıkları²⁶⁹ yönünde patrikhaneye verdiği bilgilere ulaşılmıştır.

Hrisanthos, her ne kadar iyi takip edilse de bazen yaptığı davranışlar tam olarak anlaşılamıyordu. Hrisanthos'un ikinci kez Paris'e gitmek için Trabzon'dan İstanbul'a doğru yolculuğa çıkması üzerine 22 Şubat 1920'de 15. Kolordu Komutanlığından Harbiye Nezaretine gönderilen şifrede²⁷⁰ Hrisanthos'un beraberinde bir papazla birlikte Fransız Pake vapuruyla İstanbul'a hareket ettiği fakat bu yolculuğun sebebini anlayamadıkları bildirilmiştir.

Hrisanthos'un faaliyetlerinden bir tanesi de ilerde kurulması düşünülen Pontus cumhuriyeti için nüfus çoğunluğunu elde etme uğraşıdır. Bu nedenle Mondros Mütârekesi'nden sonra Rum nüfusunu çoğaltmak amacıyla Rusya'dan ve diğer memleketlerden birçok Rum muhaciri Trabzon vilâyetine yönlendirilmiştir.²⁷¹

15. Kolordu, Hrisanthos'un bu yöndeki faaliyetlerini de dikkatle takip ediyordu. Bahse konu kolordu 5 Ocak 1919'da Trabzon Mevki Komutanlığına göndermiş olduğu şifrede Hrisanthos'un Paris'ten döndükten sonra Batum'a gidişi ve hâlen orada bulunuşunu "bizi iğfal ile tekrar hariçten Rumların Trabzon vilayetine

²⁶⁸ H T VD, Sayı: 11, Belge: 278.

²⁶⁹ ATASE Arşivi, K: 102, G: 67, B: 67-1.

²⁷⁰ ATASE Arşivi, K: 114, G: 42, B: 42-1.

²⁷¹ Hakimiyet-i Milliye, 4 Teşrin-i Evvel 1921/ 4 Ekim 1921.

hicretlerini temine veya vilayet dahilindeki Rumlar arasında çalışarak esaslı teşkilât yapmak”²⁷² olarak değerlendirilmiştir. Gerçekten de Hrisanthos Batum’da bulunduğu bir zamanda burada kurulmuş olan Pontus Cumhuriyeti Cemiyeti, seyahat vesikaları düzenleyerek Kafkasya ve Trabzon’da yaşayan Rumlarını istedikleri gibi seyahat etme olanağına kavuşturmuşlardır. Öyle ki bu vesikalara sahip beş Rum’un yolculuk yaptığı, bunlardan birinin Atina’ya, birinin de Selânik’e gittiği ve diğer üçünün de serbest bir şekilde Trabzon’a geldikleri istihbaratı alınmıştır.²⁷³

Osmanlı Hükûmeti, Rusya’dan veya başka yerlerden gelen Rum göçmenlere karşı birtakım önlemler alma gereği duydu. Nitekim, Harbiye Nezareti, Sadarete gönderdiği 12 Nisan 1919 tarihli yazıda Yunan Hükûmetinin, İtilâf hükûmetleri arasında bulunmasından yararlanarak Osmanlı memleketleri dâhilinde asayiş bozmak için birtakım tertipler yapmakta olduğu ve bazı yerlerde nüfusça ekseriyet temini maksadıyla Rusya ve diğer memleketlerden Osmanlı sahillerine muhacir getirdiği bildirilmektedir. Bunun önüne geçilebilmesi için silâh, cephane ve üniformaların memlekete sokulmasının men edilmesini, Osmanlı uyruğundan olmayan sivil yabancıların bölgeye yapacakları seyahatlere kısıtlama getirilmesini ve son olarak Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Yunanistan’a yaptığı anlaşmalar gereğince mübadele edilen ahalinin Anadolu’ya dönüşlerinin yasaklanmasını istedi. Meclis-i Vükelâda bu kararı uygun bularak gereğinin yapılması için Dâhiliye Nezaretine yetki verdi.

Yine 18 Haziran 1919’da Dâhiliye Nezaretinden Trabzon vilâyetine gönderilen telgrafta, Rusya tarafından gelip Trabzon’la alakası olmayan ve Yunan

²⁷² ATASE Arşivi, K: 393, G: 70, B: 70-1.

²⁷³ ATASE Arşivi, K: 112, G: 1, B: 1-1.

tâbiyetini haiz bulunan ve bir siyasî maksada dayanarak göç ettirildikleri anlaşılan kişilerin kat'î surette kabul edilemeyeceği, Trabzonlu Rumlara gelince bunların dönüşlerine daha önce müsamaha olunmuşsa da mesken ve iâşe buhranı dolayısıyla şu anda bunların dahi dönüşlerine izin verilemeyeceği, bu hususun İtilâf mümessillerine de iletildiği, hükûmetin emri bu olduğu sürece oradaki İtilâf mümessillerinin beyanatına bakılmayarak Rum göçmeni kabul edilmemesi talimatı verilmiştir.

Hatta hükûmet, Karadeniz'e yönelik göçlere tedbir almada daha da ileri giderek, Güney Rusya'dan ve diğer muhtelif yerlerden göç edecekleri, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan ve asayiş durumundan dolayı geri iade etme kararı aldı.²⁷⁴

Yine Kâzım Karabekir'in 2 Şubat 1920 tarihinde 3. Fırka Kumandanlığına gönderdiği telgrafta, 200 bin Rum'un Bolşevik baskısı bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahillerine sevk edileceklerinden bahisle bu teşebbüsün uygulamaya geçirilmesi durumunda yeni bir felaketin meydana geleceği hususunda uyarıda bulunmuştur. Karabekir Paşa bu teşebbüsün başarısız kılınması için kamuoyu oluşturmak adına halkı aydınlatacak yayınların yapılmasını istemiştir.²⁷⁵

Tüm bunlar yaşanırken Trabzon'da yayınlanmakta olan İstikbâl gazetesi Trabzon'a Rusya'dan akın akın muhacir getirilmekte olduğunu, Damat Ferit Hükûmetinin acz içinde buna karşı hiçbir tedbir alamadığını yazarak Trabzonluları bizzat bu işle meşgul olmaya ve Trabzon ile hiçbir ilgisi olmayan bu Rum muhacirlerin memlekete sokulmasını önlemeye davet etmekteydi.

²⁷⁴ Okur, **a.g.e.**, s.261'den BOA, DH, ŞFR. 100/142.

²⁷⁵ ATASE Arşivi, K: 896, G :1, B: 1-1.

İstikbâl gazetesi yazarı Faik Ahmet Bey bir makalesinde Damat Ferit Hükûmetinden hayır gelmeyeceğini bizzat belirterek “ Trabzon’a çok sayıda Rum getiriliyor. Bunların avdeti sulhun bir neticesi gibi görülüyorsa da bunların arasında memleketimiz külliye yabancı ve kısmen Trabzon’u ta çocukluğunda terk ederek Rusya’ya gitmiş ve orada yerleşmiş ecnebi Rumlar da bulunmaktadır. Bu alelacele muhacir akınına muhacirlerin iskânı süsü verilmek isteniyor.” diyordu.

İstikbâl gazetesi hükûmetin üzerine eğilmediği bu çok mühim konuya Trabzonluların dikkatini çekerek “Tehcir edilmiş Rumların işleri ile muhacirlerin Osmanlı topraklarına tekrar iadeleri meseleleri ile uğraşmak için Yunanistan tarafından İstanbul’a bir heyet gönderildi. Bu heyet, Yunan Siyasi Komiserliği ve patrikhane heyetleri mütemadiyen çalışıyorlar. Anadolu’ya tetkik heyetlerinin çıktığı bir sırada Yunan milletinin aklın hudutlarına sığmayan hayat ufuklarında hâkimiyetleri altında almak istedikleri memleketlerimizde Rumların çoğaltılmasının ne gibi maksatlarla gizlenmesi kabil olamayacak kadar aşîkârdır.” diyerek halka uyarılarda bulunuyordu.

İstikbal gazetesi, her işin hallini hükûmetten beklememeleri gerektiğini Trabzonlulara hatırlattıktan sonra mütarekeden sonra İstanbul’da kurulmuş olan bütün hükûmetlerin acz ve daima zaaf içinde kalmış oldukları milli hakimiyetimizi tehlikeye düşürdüklerini, artık bunu bilmeyen ve takdir edemeyenin kalmamış olduğunu da belirterek şöyle demiştir: “Hükûmetten hayır yok. Bu iş ancak halkımız alakadar ve endişelendiren bir iş olduğundan milletçe nazar-ı dikkate alınmak ister ve

memleketimizin bize ait olduğunu gösterecek surette çareler başvurulması gerekir.”²⁷⁶

Tüm önlemlere rağmen göç ve silahlandırma faaliyetleri devam etmiştir. İzmir’in işgâline kadar Samsun sancağında ağırlıklı olarak faaliyet gösteren Rum çeteleri bu tarihten sonra Trabzon ve Sivas vilâyetlerinde de dikkate değer çalışma yapmaya başladılar. Fakat propagandalar tam tersini söylüyordu. Nitekim İstanbul’daki Fransız İşgâl Kuvvetleri Komutanlığı, Samsun’un işgâlinde hemen sonra, Trabzon’daki temsilcisinin raporuna dayanarak Osmanlı Hükûmetine bir nota verdi. Notada; bölgedeki Osmanlı memurlarının Rumlara katliam yapılması için Türk ahaliyi silâhlandırdıkları bu durumun meydana gelmesi hâlinde bölgedeki büyük, küçük bütün memurların sorumlu tutulacağı ifade ediliyordu. Dâhiliye Nezareti 23 Mart 1919’da bütün vilâyet ve mutasarrıflıklara gönderdiği yazıda, böyle bir durumun mevcut olup olmadığını sordu. Eğer böyle bir hâl mevcut ise bunun devletin başına büyük sorunlar açacağı ifade edilerek halkı bu yola sevk edenlerin derhâl tutuklanmasını istedi. Nezaret, Rumların Türklere karşı bir tecavüzde bulunmaları hâlinde ise ahalinin müdâhalesine fırsat verilmeyerek, jandarma ve ordu kuvvetleriyle karşılık verilmesini emretti. Bu yazıya Samsun Mutasarrıflığı ve Trabzon Valiliğince 5 Nisanda böyle bir şeyin söz konusu olmadığı yönünde cevap gelmiştir.²⁷⁷

Bölgede bu hareketliliğin yaşanmasından sonra bölgeye İstanbul’dan birtakım tetkik heyetleri gelmiştir. Bunlardan birisi, mülga kolordu komutanı Ali Fevzi Paşa ve Rize eski mutasarrıfı Sadullah Bey’den müteşekkil heyetti. İstanbul’dan

²⁷⁶ Coşar, **a.g.e.**, 5 Temmuz 1919.

²⁷⁷ Ural, **a.g.m.**, s.339’dan BOA, DH-KMS, 50-1/79.

gönderilen bu heyetin görevi askerî ve mülkî temsilcilerin vermiş oldukları raporlardaki farklılığı incelemektir. Ali Fevzi Paşa heyeti 19 Ağustos 1919'da Trabzon'a çıktı.²⁷⁸ Ali Fevzi Paşa birtakım incelemelerden sonra 22 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu raporunda Trabzon'da İslâmlardan oluşan hiçbir siyasi çetenin olmadığı bilakis çetelerin Rumlar tarafından oluşturulduklarını bildiriyordu. Ali Fevzi Paşa Trabzon-Erzurum yolunun Hamsi köyüne kadar olan 9 saatlik mesafenin muhafazası için iki tabur asker bulundurulmasına rağmen yine de olayların tamamen önüne geçilememiş olduğundan bahsediyordu.²⁷⁹

Hrisanthos, çete faaliyetlerini perdelemesine rağmen yaşanan bazı olaylar bu faaliyetleri gün yüzüne çıkarıyordu. 1921 yılın Haziran ayının ortalarında Laz Mehmet Bahaddin, Rıfat ve Halil isimli üç şahıs, içerisinde silâh bulunan 108 numaralı bir otomobil ile yakalanmışlardı. Müdüriyette yapılan sorguda yakalanan silâhları Armutlu'da Rumlara sevk edeceklerini itiraf etmişlerdir. Yakalananlar arasında bulunan Laz Mehmet ise kendisi ve kardeşi Şakir'in daha önce Trabzon metropoliti ve Bursa metropoliti hesabına çalıştığını, Trabzon metropolitinden yüz lira aldıklarını ve bayramın ikinci gününde de iki yüz kûsur lira aldıklarını itiraf etmiştir. Bunların üzerlerinden birçok evrak ve vesika çıkmış ve bu evrak ve vesikalar divani harbe gönderilmiştir.²⁸⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kuruluşundan sonra da Karadeniz bölgesinde özellikle Samsun, Tokat, Amasya mıntıklarında siyasi olaylar çıkaran Pontusçu Rumlara karşı hükûmet tedbir alabilecek durumda değildi. Çünkü hem

²⁷⁸ Çapa, a.g.m., s.54'den ATASE Arşivi, Kls. 189, Ds. 104, Fhr. 108.

²⁷⁹ ATASE Arşivi, K: 206, G: 108, B:108-1.

²⁸⁰ TİTE Arşivi K: 64, G:123, B:123.

Yunan taarruzu hem de iç isyanlar karşısında eli kolu bağlı bir hâldeydi. Bu çaresizlik Pontuşçuları daha da cesaretlendirmiştir. Böylesi tehlikeli bir düşman kitlesini ordunun gerisinde bırakmak düşünülemezdi. Ankara Hükûmeti bunu dikkate alarak daha önce bazı tedbirler alma yoluna gitmişti. Kasım 1920’de Samsun’da bulunan 72 Yunan vatandaşı Rum sınır dışı edilmiş,²⁸¹ Samsun’da yaşayan Rumların Rumca gazetelerini okumamaları hususunda tedbir alınmıştı. Buna ilâveten yerli halk teşkilâtlandırılarak başlarına güvenilir şahıslar getirilmeye çalışılmıştır. Bir yandan bu tedbirler alınırken bir yandan da Rumların elindeki silâhlar toplanması ve Hristiyan gençlerin askere alınması için 3. Kolordu çalışma başlatmıştır. Tüm bu tedbirler ve mevcut kuvvetler Pontuşçuluk hareketini bastıramayacağını gösterdiğinden 9 Aralık 1920’de bölgede güvenliğin sağlanması amacıyla Merkez Ordusu kuruldu.²⁸²

Merkez Ordusu mıntıkası dahilindeki yerlerde bir yandan Pontuşçuluk faaliyetlerinde bulunan kişilerin önde gelenlerini tutuklarken bir yandan da bu faaliyetlerin yapıldığı merkezlerde aramalar yapıyordu. Bu merkezlerden bir tanesi olan Samsun Rum Metropolitliği de aranmıştır. Metropolitliğin kasasından sarf edilen 61 bin liranın büyük bir kısmı Pontus teşkilâtına ve Rum köylerine, 17 bin 14 liranın da Trabzon Rum Metropolitliği’ne gönderildiği anlaşılmıştır. Ayrıca 68 bin lira da Samsun Selânik Bankasında ve metropolithane kasasında bulunmuştur.²⁸³ Bunun üzerine bu bölgede birçok tutuklama yapılmıştır. Merkez Ordusunun bu davranışları bölgedeki Pontuşçuları hayli tedirgin etmiştir. Bu tedirginliğin çokça duyulduğu yerlerden bir tanesi de Merzifon Amerikan Kolejidir. Çünkü bu kolej

²⁸¹ HTVD, Sayı: 19, Belge: 483.

²⁸² Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.86’dan ATASE Arşivi, Kls. 780, Ds. 29, Fhr. 7.

²⁸³ **A.g.e.**, s. 92-93’dan ATASE Arşivi, Kls. 730, Ds. 16, Fhr. 20

yöredeki Pontus hareketinin düşünsel merkezi konumundaydı. Bu kaygı sonucu kolejdeki Türkçe öğretmenliği yapan Zeki Bey öldürülmüş bunun üzerine Merkez Ordusu dikkatini buraya yoğunlaştırmıştır. Şubat 1921’de yapılan aramalarda kolejde Pontuşçuluk adına birçok belgeye ulaşılmıştır. Amerikan Kolejinde elde edilen belgeler tercüme edilince önemli yeni bilgiler edinilmiştir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkarılan komitelerden bir tanesi de Pontus Muavenet Heyetidir. Belgelere göre, merkezi Trabzon’da olan ve başkanı Trabzon metropoliti görünen cemaatin önde gelen üyeleri de Katiyadis, Engilius ve Katip Tikos adlı Rumlardır. Söz konusu kimselerin tutuklanmaları ve evlerinin aranması için, Trabzon’daki yetkililere Merkez Ordusu Komutanlığı duyuruda bulunarak cemiyet üyelerinin yakalanmasını sağladı.²⁸⁴

Bu çalışmalar neticesinde Pontus meselesinin boyutları daha da netleşmeye başlamıştı. Bunun bir sonucu olarak da Millî Mücadele’yi tehlikeye düşürenleri yargılamak için düşünülen İstiklâl Mahkemelerinden bir tanesi olan Samsun İstiklâl Mahkemesi²⁸⁵ kurulmuştur. Bu mahkeme üyeleri 6-7 Ağustos 1921’de iki grup hâlinde Ankara’dan hareket etmişler; 17 Ağustosta göreve başlayıp durumu Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirmişlerdir. Mahkemenin esas kuruluş sebebi asker kaçakları sorunu olmasına rağmen bölgede çıkan Pontuşçuluk hareketi ve Koçgiri ayaklanmalarıyla ilgili davalara da bakmıştır.²⁸⁶

Pontus komitesinin Trabzon merkez heyeti, Giresun ve Ordu şubelerinin merkez heyeti, idâre heyeti, icra heyetlerinin faaliyetlerinin bulunduğu evraklarının

²⁸⁴ A.g.e., s. 94-95’den ATASE Arşivi, Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 126.

²⁸⁵ Samsun İstiklâl Mahkemesi devamlı Amasya’da çalıştığı için resmi kayıtlarda bile çoğu kez Amasya İstiklâl Mahkemesi olarak geçmektedir. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet yay., İstanbul 1998, s. 122.

²⁸⁶ A.g.e., s. 122.

incelenmesi sonucunda ve evlerinde ve mağazalarında ve metropolithanelerinde bulunan belgelerden, İstanbul'da genel merkezde gerçekleşip elde edilen haberleşmeden ve kendilerinin itiraflarından hareketle Samsun İstiklâl Mahkemesi inceleme başlatmıştır.

Samsun İstiklâl Mahkemesi, mütârekeden sonra Rum nüfusunun çoğaltılması amacıyla Rusya'dan ve sair memleketlerden birçok Rum muhacirinin gelmesine sebep olan, silâh ve cephane temin ederek Rumları techiz eden, Rum milli emellerinin canlandırılması ve hükûmetin zayıf bir anını kollayarak Zonguldak'tan Batum'a kadar olan sahilde ve Trabzon, Ordu, Giresun, Canik, Sinop, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı kapsayan bir bölgeyi Türkiye'den koparmayı amaçlayan, siyasi ve mali teşkilâtlarla Pontus adı altında bir cumhuriyet kurma eğilimde olan birçok kişiyi çeşitli cezalara çarptırmıştır.

Bu cezalara çarptırılanlar arasında Trabzon Metropolit Hrisanthos da bulunuyordu. Hrisanthos, gıyaben idâm cezasına çarptırılmış, emlâk ve mal varlığına el konulması için emir verilmiştir. Daha sonra emlâk ve mal varlığına el konulmuştur.²⁸⁷ Hrisanthos, Anadolu'da Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra Yunanistan'a kaçmıştır.²⁸⁸ Güvenlik güçlerinin Trabzon Rum Metropolithanesinde yaptıkları aramada Hrisanthos'un hususi evraklarına ulaşılmıştır. Bulunan evraklar tasnif edilip tercüme edildiğinde Hrisanthos ve yardımcısı Kofidi'nin Pontus meselesindeki faaliyetleri tam olarak aydınlatılmıştır. Evraklar arasında Pontuşçuluk ile ilgili Hrisanthos'a hitaben yazılan mektuplar, raporlar, Hrisathos'un Trabzon dışında olduğu dönemde Kofisi ile gizli yazışmaları

²⁸⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Teşrin-i Evvel 1921 / 4 Ekim 1921.

²⁸⁸ Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 1462.

vb. gibi bir çok evrak bulunmuştur. Bu evraklar daha sonra Türk tarafının bu meselede ne kadar haklı olduğunu kanıtlamak amacıyla 1922’de Osmanlıca 1923 yılında da Fransızca olmak üzere “Pontus Meselesi” isimli bir kitapta yayınlanmıştır.

1922 yılı içinde Pontusçuluk ile ilgili takibatlar ve tutuklamalar devam etmiştir. 20-21 Ocak 1922’de İstanbul’daki Pontusçu Rumlar tarafından Trakya Jandarma Genel Müfettişi Cemil Cahit Bey aleyhine bir suikast düzenleneceği istihbaratı,²⁸⁹ Üsküdar’da bir kilisede toplanan bir Pontus komitesi teşkil edildiği ve bunlara Lazların da katıldığı, bunların amaçlarının Kuvâ-i Milliye’nin Trabzon’da Rumlarla mücadelesine karşılık olmak üzere meydana getirecekleri çetelerle İzmit çevresindeki İslam köylerini yakmak olacağı istihbaratları gibi birçok istihbarat değerlendirilmiştir.²⁹⁰ Buna benzer istihbarat ve sıkı takipler sonucu 26-27 Eylül 1922 çarşamba gecesi “Pontus” Rum ihtilalcilerinden 54 kişi büyük çaptaki silahla Karadeniz sahilinin bir noktasından bir şilebe binerek İstanbul’a gelirken uğradıkları Şile iskelesinde jandarma tarafından yakalanmış ve silâhlarına el konulmuştur.²⁹¹

Bu mücadelede daha sağlam adımlar atmak için 1922 yılında Merkez Ordusunun er sayısı 20.000’e çıkarılmıştır. Anadolu topraklarında Pontus hükümeti kurmak amacıyla birçok cinayet işleyenler Amasya’da idâm edilmişlerdir.²⁹²

²⁸⁹ TİTE Arşivi K:55, G:129, B:129-1.

²⁹⁰ TİTE Arşivi K:56, G:30, B:30-1.

²⁹¹ TİTE Arşivi K:59, G:153, B:153.

²⁹² **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Eylül 1921.

SONUÇ

1299'da bir beylik olarak kurulan Osmanlı Devleti, 1453'te İstanbul'un fethini müteakiben cihan devleti haline gelince, imparatorluk içindeki gayrimüslim tebaayı belli hukuki kuralla çerçevesinde idâre etmeye başladı. “millet sistemi” adı verilen bu statü Tanzimat Fermanı (1839)'na kadar değişmeden devam etmiştir.

Osmanlı Devletindeki gayrimüslimler, XIX. yüzyıla kadar millet sistemi çerçevesinde devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanarak son derece rahat bir hayat sürdüler. Fakat bu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı devletinin zayıflamasıyla birlikte, onun topraklarını paylaşmak isteyen yabancı devletler, ülke içindeki gayrimüslimleri kendi çıkarları ve emelleri doğrultusunda kullanmaya başladılar. Fransız ihtilâli ve dünyaya yayılan siyasi milliyetçilik akımı da Osmanlı Devleti'ni, özellikle gayrimüslimler bakımından olumsuz yönde etkiledi.

Doğu Karadeniz'de yaşayan Rumlar, azınlık okullarının ve din adamlarının da etkisiyle Anadolu'da yaşamakta olan diğer ırkdaşları gibi Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlamışlardı. Örneğin, Trabzon Rum Jimnazı (Lisesi) tarih öğretmeni Bursalı Sava Yuvanidis'in yazdığı ve muhtevasının çoğunlukla birtakım efsane ve masallardan ibaret olduğu bilinen *Trabzon Tarihi ve İstatistikleri* adlı kitap Rum mekteplerinde ders kitabı olarak okutuluyordu. Rumların milliyetçi eğitimle tetiklenen ve ruhani düşüncelerle beslenen Yunan ırkını benimseyişi, yıllarca Türklerle yaşadıkları bir beraberliğin kırılma noktasını oluşturuyordu.

Doğu Karadeniz'de yaşayan Rumlar, biraz Bizans'ı yeniden dirilmek sevdasında olan Yunanistan'ın etkisiyle biraz da bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleriyle ilgilenen ABD'nin teşvikiyle tarihi bir hülyanın etrafında kimlik bulma arayışına girdiler.

Bölge Rumları II. Meşrutiyet ile birlikte Pontus davalarını kuvvetten fiile döndürebilmenin mümkün olduğunu gördüler. Bu dava Balkan savaşlarıyla hız kazanmış ve en nihayetinde Mondros Mütârekesi sonrasında Pontus meselesi halini almıştır.

Pontus meselesi Yunanistan, patrikhane ve bölgedeki metropolitler arasında yürütülmesine rağmen bu davaya siyasi bir hüviyet kazandırması açısından Trabzon Rum Metropolitliği'nin faaliyetleri öne çıkmaktadır. Bu öne çıkış Milli Mücâdele döneminde Metropolit Hrisanthos'un şahsından kaynaklandığı gibi bu metropolitin "zamanın gereklerine" göre hareket etmesine de bağlanabilir. Nitekim Hrisanthos, Trabzon Metropolitliği'nde görev yaptığı süre içerisinde duruşunu net olarak belli etmemiş geleceğin doğuracağı şartları hesaplayarak bir denge politikası takip etmiştir. Öyle ki, metropolit Rusların Trabzon'u işgali öncesinde Osmanlıya bağlılığını bildirirken Ruslar lehine casusluk faaliyetlerini yürütmüş işgâl döneminde ise Ruslarla iş birliği içerisinde bulunmuştur. Metropolit, işgâl döneminde Trabzon'un yönetimini elinde bulundururken fazla heyecana kapılmadan ama yine de Pontuşçuluk faaliyetlerine ara vermeden Türk makamlarıyla ilişkilerini kesmemiştir. Bolşevik İhtilâliyle birlikte Rusların Trabzon'u terk etmelerinden sonra işgâl dönemindeki tutumundan dolayı tekrar eski güveni Türk makamları nazarında sağlayabilmiştir.

Hrisanthos, ruhani kişiliğin yanında gerçekten de siyasi bir kişiliğe sahipti. Eski Yunanca, Almanca, Fransızca ve akıcı bir şekilde konuştuğu Türk lisanına sahip olması olayları daha geniş açıdan değerlendirmesine neden oluyordu. Bu faktör kendisini yurt içerisinde patrikhaneden sonra Pontus davası için en önemli kişilik mertebesine çıkarıyordu.

Kendisini Alman dostu olarak tanıtmaya rağmen I. Dünya Savaşında Türk askerlerine Almanlarla beraber savaşmamaları konusunda propaganda bildirileri dağıtan, Paris Barış Konferansı'nda "Pontus cumhuriyeti"nden bahsedip bu konuda destek bulamayınca Paris dönüşü Türklerle işbirliğine girişen, Bolşevik tehlikesine karşı Anadolu'da Pontus devleti ile bir tampon bölge oluşturacağını söyleyip İtilâf devletlerinden destek bekleyen, Batı Anadolu'da Türk kuvvetlerinin Yunanistan ile mücadelesini fırsat bilip doğacak güvenlik zafiyetiyle Türk kuvvetlerini arkadan vurmaya düşünen Hrisanthos, Pontus davası için fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır..

Trabzon Metropolitliği faaliyetlerini Pontus davası peşinde koşan diğer metropolitliklerden ayrı bir çizgiye oturtmuştu. Bu takip edilen çizgi metropolitliklerin başında bulunan şahıslarla alakalı olduğu gibi metropolitliğin sınırları içerisinde bulunan Rum halkı ile de alakalıydı. Trabzon Metropolit Hrisanthos bu davada "itidâli muhafa" ile hareket etmeyi benimserken Samsun Metropolit Germanos daha çok silâhlı eylemlerle sonuca ulaşmayı hedefliyordu. Germanos'un anılarında da belirttiği: "Bu küçük ve düzensiz Rum grupları, Makedonya'daki mücadelemizden de edindiğim ve yılların verdiği tecrübeye dayanarak, düzenli ve savaşabilen birlikler olarak örgütlemeye başladım. Bu birlikler çoğaldı. Değerli ve savaş tecrübesi olan liderlere sahip olduklarında da, ki onları ben tayin ediyordum, gerçek bir askeri birliğe dönüştüler" cümleleriyle onun geçmişinde de var olan ruhani şahsiyetinden çok eyleme dönük kişiliğinin bu davada etkili olduğu görülmektedir.

Metropolit Hrisanthos'un yardımcısı olan eski milletvekili Kofidi'nin de Hrisanthos gibi düşüncelere ve davranışlara sahip olması; Trabzon'da yaşayan

Rumların kültür ve hayat standartlarının Pontus davası için çalışan diğerk vilâyetlerden daha iyi olması Trabzon Rum Metropolitliğı'ni bu hususta daha farklı kılmıştır.

Trabzon Rum Metropolitliğı'nin faaliyetleriyle daha bir olgunlaşan Pontus meselesi Türkiye'nin var olma savaşı verdiği bir zamanda Türk ordusunun üstün gayretleriyle tarihe gömülmüştür.

ÖZET

ÖZGÖREN, Aydın, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon Rum Metropolitliği'nin Faaliyetleri**, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK. 162 sayfa.

1877-1878 Türk-Rus Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgi, Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımları ve Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla yaptıkları tahrikler, azınlıkları bağımsız olma konusunda harekete geçirmiştir.

XX. yüzyıl başlarında ayrılıkçı eylemler, Anadolu topraklarına da yayılmıştır. Bu dönemde bağımsız bir devlet kurmak amacıyla harekete geçen gruplardan biri de Doğu Karadeniz'deki ayrılıkçı Rumlardı. Rumlar bölgede bir Pontus cumhuriyeti fikri etrafında birleşmişler ve bu yönde organize olmuşlardır. Pontus fikrini gerçekleştirmek için ülke içerisinde patrikhaneden sonra en faal unsur Trabzon Rum Metropolitliği idi. Metropolitliğin başında bulunan Hrisanthos, Pontus fikrine hız kazandırmış ülke içerisinde ve ülke dışında Rumları bu hedefte birleştirmeye çalışmıştır. Hrisanthos faaliyetlerinde hep dengeleri gözetmeye çalışmış güç kimden yana işliyorsa siyasetini o yöne kaydırmaya çalışmıştır. Avrupa'da milletlerin kaderinin tayin edildiği Paris Barış Konferansına bir muhtıra veren Hrisanthos burada Pontus cumhuriyetinden bahsetmiş ve bu cumhuriyetin kurulması için gerekçeleri açıklamaya çalışmıştır. Avrupa'da o dönemin bakış açısı içerisinde Pontus cumhuriyetinden ziyade o bölgede bir Ermeni cumhuriyetinin kurulması fikri daha ağır bastığından bu sefer Türk-Rum işbirliğine doğru eğilim göstermiştir. Hrisanthos, bir yandan ülke dışında faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da Türk makamlarıyla iyi geçinmeye çalışmıştır. Fakat Rumların çete faaliyetlerinin Karadeniz'de güvenliği tehdit edecek seviyeye ulaşması sonucunda Merkez Ordusu adıyla bir ordu kurulmuş ve Pontusçuluk faaliyetinde bulunan kişiler etkisiz hale getirilmiştir. Hrisanthos, Pontusçulukla mücadele sürecinde yapılan inceleme sonucunda suçlu bulunmuş ve gıyaben idâma mahkûm edilmiştir.

ABSTRACT

ÖZGÖREN, Aydın. **Activities of Trabzon Greek Metropolitan During Turkish National Struggle for Independence**, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK, 162 p.

The defeat of the Ottoman State in 1877-1878 Turkish-Russian War, nationalist trends developing in Europe, and the provocations by European states to share out the Ottoman territory stirred minorities into action for independence.

The separatist movements in the early XX. century spread into the Anatolian area. In this period, one of the groups that acted for establishing an independent state was the separatist Greek in Eastern Black Sea Region. The Greek agreed on the idea of founding a Pontus republic in the region, and they were organized to that aim. The most active element in the country, which aimed at realizing the Pontus idea, was Trabzon Greek Metropolitan after the Patriarchate. Hrisanthos, who headed the Metropolitan, gave momentum to the Pontus idea, and tried to unify the Greek at home and abroad around such an objective. Hrisanthos always wanted to keep the balance in his activities and tried to shift his policy towards those who had power. Having sent a diplomatic note to Paris Peace Conference, where the fate of nations in Europe was settled, Hrisanthos mentioned about the Pontus Republic there and tried to explain his reasons for the foundation of such a republic. Since the idea of establishing an Armenian republic in the region prevailed over the idea of establishing a Pontus republic within the perspective of that era in Europe, he was inclined towards a Turkish-Greek cooperation. While he was continuing his activities abroad, he also took care to get on well with Turkish authorities. However, as the activities of Greek bands reached to a level that would threaten security in the Black Sea, he established an army called "Central Army", and those that acted for the Pontus idea were neutralized. At the end of the investigation during the period of struggle against the Pontus idea, Hrisanthos was found guilty and was sentenced to death in his absence.

KAYNAKÇA

I. ARŞİVLER

Genelkurmay Başkanlığı ATASE ve Denetleme Başkanlığı Arşivi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi)

II. RESMÎ YAYIN VE TUTANAKLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1958.

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Dersaadet Matbaası 1328.

1309 tarihli Trabzon Salnâmesi.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Peyâm

İleri

İkdâm

İstiklâl Harbi Gazetesi.

Tasvir-i Efkâr

Hakimiyet-i Milliye

Alemdâr

Vakit

Yenigün

B. Dergiler

Askeri Tarih Bülteni

Ata

Atatürk Yolu

Belgelerle Türk Tarih Dergisi

Harp Tarih Vesikaları Dergisi.

Toplum ve Bilim

Türk Kültürü

IV. MÜRACAAT ESERLERİ

Türk Ansiklopedisi

Büyük Larousse

AnaBritannica

V. KİTAPLAR

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975.

Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

ATALAY, Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1981

AYBARS, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C.II. , Remzi Kitapevi, İstanbul 1964.

BAL, Muhittin; HACIFETTAHOĞLU, İsmail, **Trabzon Fetih Yıllığı**, Atlas Yayınları, Ankara 1994.

BALCIOĞLU, Mustafa, **İki İsyan Bir Paşa** , Babil Yayınları, Ankara 2003.

BALCIOĞLU, Mustafa, **Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, Ankara 1991.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, C.V, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

-----, **Ben de Yazdım**, C.VIII, İstanbul 1972.

BAYTOK, Taner, **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970.

BIJIKŞKYAN, Minas, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969.

CEMİL Arif, **I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa**, İstanbul 1997.

ÇAPA, Mesut, **Trabzon ve Giresun'da Rum Faaliyetleri (1919-1922)**, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1986.

-----, **Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1998.

CLOGG Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, Çeviren Dilek Şendil, İstanbul 1992.

COŞAR, Ömer Sami, **İstiklâl Harbi Gazetesi**, Milliyet Yayınları, C.I.

ERGENE, Teoman, **İstiklal Harbinde Türk Ortodoksları**, İstanbul 1951.

ESENGİN, Kenan, **Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı**, Ankara 1969.

FLİPPİDES, Hrisanthos, **Eklisia Trapezontos**, Estia Yayınevi, Atina 1933.

GEDİKLİ, Yusuf, **Pontus Meselesi**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002.

GOLOĞLU, Mahmut, **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Goloğlu Yayınları, Ankara 1973.

-----, Erzurum Kongresi, Nüve Matbaası, Ankara 1968.

-----, Trabzon Tarihi, Ankara 1975.

GÖKBİLGİN, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965.

GÜLER, Ali, **Dünden Bugüne Yunan- Rum Terörü**, Ankara 1999.

GÜNAY, Selçuk, **Resmi Devlet Salnamesine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Seneler İtibarıyla Mülki Taksimatı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1980.

İŞİK, Adem; **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri** (Çev. Cemal Köprülü) Ankara 1986.

-----, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Ankara 1989.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

KEYDURUN, Naki, 1. **Azerbaycan İstiklâl Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)**, İlke Kitabevi, Ankara 1998.

KİTSİKİS, Dimitri, **Yunan Propagandası**, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1974.

KOCABAŞ, Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları**, Vatan Yayınları, İstanbul 1999.

KURT, Yılmaz, **Pontus Meselesi**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara 1995.

LERMİOĞLU, Muzaffer, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş - Hicret Hâtıraları**, İstanbul 1949.

MCCARTHY, Justin, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus**, (Çev. İhsan Gürsoy), Gnkur Basımevi, Ankara 1995.

OKUR, Mehmet, **Mondros Mütarekesinin İngilizler Tarafından Karadeniz'de Uygulanışı ve Kontrolü**, yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2003.

ÖZEL, Sebahattin, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

PEHLİVANLI, Hamit; SARINAY, Yusuf; SAYDAM, Abdullah, **"Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (makaleler)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Pontus Meselesi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

SONYEL, R. Salahî, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

ŞAHİN, M. Süreyya, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Trabzon 1986.

TANSEL, Selahattin, **Mondrostan Mudanyaya Kadar**, C.I, Ankara 1973.

TOKER, Hülya, **Mütareke Dönemi'nde İstanbul Rumları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

TUĞAÇ, Hüsamettin, **Bir Neslin Dramı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1975.

Türk İstiklâl Harbi, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Tımas Yayınları, İstanbul 1999.

UÇAROL, Rifat , **Siyasi Tarih** (1789-1999) 5. baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

YAZICI, Nuri, **Milli Mücadele’de (Canik Sancağı’nda) Pontusçu Faaliyetler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989.

YAZICI, Nuri, **Milli Mücadelede (Canik Sancağında) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)**, Ankara 1989.

VI. MAKALELER

İNAN, Kenan, “Trabzon’un Fethi” **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s.141-151.

-----, “Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.29, Temmuz 1987, s.54-58.

ALAN, Gülbadi, “Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’daki Rumlar ve Pontus Meselesi” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, 2001, s. 183-208.

ATALAY, Bülent, “Trabzon Metropolit Hrisanthos’un Pontus Meselesine Dair Türkiye Dışında Yaptığı Bazı Faaliyetler” **Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)** C. I, Trabzon İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s.599-609.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz’de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki”, **Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.4, Ankara 1993, s.91-97.

BEYOĞLU, Süleyman, “Birinci Dünya Savaşında Trabzon (1914-1919)” **Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998**, Trabzon Belediyesi, Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s.479-488.

ÇAPA, Mesut, “Pontus Meselesi” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Ankara 2004, s. 105-118.

ERCAN, Yavuz, “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü” **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Tarih Boyunca Türk Yunan

İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 195-205.

GÜLER, Ali, "Tarih Boyunca Rumların Türkler ile Olan İlişkiler" **Askeri Tarih Bülteni**, Genelkurmay Basımevi, S.46, Ankara 1999, s. 29-40.

HACIFETTAHOĞLU, İsmail, "Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey" **Türk İdâre Dergisi**, Haziran 2002, S:435, s. 247-268.

KURAN, Ercüment, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri" Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1988, s. s. 77-81.

OKUR, Mehmet, "Milli Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimler" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 29-30, Mayıs- Kasım 2002, s.101-116.

OKUR, Mehmet, "Pontusçu Rumların Avrupa'daki Faaliyetleri ve Paris Barış Konferansı'ndaki Girişimleri" **Ata Dergisi**, Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, S.12, Konya 2004, s.93-104.

OSMAN, Turan, "Trabzon Tarihine Bir Bakış" **Trabzon Fetih Yıllığı**, Atlas Yayınları, Ankara 1994, S.36-43.

PEHLİVANLI, Hamit, "Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus Olayı: Yakın Tarihimize ve Günümüze etkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C..X, S.29, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Yayınları, Ankara 1994, s. 357-377.

SERTOĞLU, Mithat, "Pontus Meselesine Ait Bazı Vesikalar" Türk Kültürü Dergisi, S.231, Yıl:XX, Ankara 1982, s. 546-550.

URAL, Selçuk, "Mütâreke Döneminde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S.27-28, Mayıs-Kasım 2001, s.335-351.

YERASİMOS, Stefanos, "Pontus Meselesi (1912-1923)" **Toplum ve Bilim**, Güz Yayınları, 1988., s. 33-76.

EKLERİN LİSTESİ

EK-1: Trabzon Rum Metropolit Hrisanthos'un 1933 yılında yazmış olduğu "Eklisia Trapezontos" isimli kitabın kapağı.

EK-2: Trabzon valisinin Rus işgâli nedeniyle yayınladığı genelge.

EK-2-a: Trabzon valisinin Rus işgâli nedeniyle yayınladığı genelgenin lâtın harflerine çevirisi.

EK-3: 36. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey'in Rus işgâli sonrası Trabzon'un teslim alınması ile ilgili "Trabzon Metropolit vasıtasıyla umum Trabzon ahalisine" başlıklı genelge.

EK-3-a: 36. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey'in Rus işgâli sonrası Trabzon'un teslim alınması ile ilgili "Trabzon Metropolit vasıtasıyla umum Trabzon ahalisine" başlıklı genelgenin lâtın harflerine çevirisi.

EK-4: Harbiye Nezaretinden 30 Nisan 1920'de Trabzon vilâyetine Hrisanthos'a teşekkür edilmesi ile ilgili çekilen telgraf.

EK-4-a: Harbiye Nezaretinden 30 Nisan 1920'de Trabzon vilâyetine Hrisanthos'a teşekkür edilmesi ile ilgili çekilen telgrafın lâtın harflerine çevirisi.

EK-5: Harbiye Nezareti'nin kolordulara Hrisanthos'un faaliyetleriyle ilgili göndermiş olduğu yazı.

EK-5-a: Harbiye Nezareti'nin kolordulara Hrisanthos'un faaliyetleriyle ilgili göndermiş olduğu yazının lâtın harflerine çevirisi.

EK-6: 15. Kolordu Komutan Vekili Kâzım Bey'in Hrisanthos'un faaliyetleriyle ilgili Trabzon Mevki Komutanına göndermiş olduğu yazı.

EK-6-a: 15. Kolordu Komutan Vekili Kâzım Bey'in Hrisanthos'un faaliyetleriyle ilgili Trabzon Mevki Komutanına göndermiş olduğu yazının lâtin harflerine çevirisi.

EK-7: Hrisanthos ile bağlantısı olan silâh kaçakçılarının yakalandığına dair yazı.

EK-7-a: Hrisanthos ile bağlantısı olan silâh kaçakçılarının yakalandığına dair yazının latin harflerine çevirisi.

EK-8: Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

EK-8-a: Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

EK-8-b: Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

EK-8-c: Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan raporun lâtin harflerine çevirisi.

EK-8-d: Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan raporun lâtin harflerine çevirisi.

EK-9: Trabzon Rum Metropolit Hrisanthos Trabzon'u işgâl eden Rus komutanını karşılarırkenki fotoğraf.

EK-10: Trabzon'da bulunan azınlıklar işgâl esnasında Rusları karşılarırkenki fotoğraf.

EK-11: Trabzon Rum Metropolit Hrisanthos ait bir fotoğraf.

EK: 12: Trabzon Rum Metropolitliği'nin cepheden görünüşüne ait bir fotoğraf.

EK-13: Trabzon Rum Metropolitliği'nin uzaktan görünüşüne ait bir fotoğraf.

EK-14: Trabzon Rum Metropolitliğinin uzaktan görünüşüne ait bir fotoğraf.

EK-15: Hrisanthos, Türk komutanlarıyla ve Rauf Bey (Orbay) ile birlikte çekilmiş bir fotoğraf.

EK-16: Sözde Pontus bayrağı.

EK-17: Pontus sınırlarını gösteren Paris'te basılmış bir propaganda kartı.

ΕΚΛΕΡ

ΕΚ-1

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ & ΠΕΜΠΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΟΝΤΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ 'ΕΣΤΙΑ',
1933

Trabzon Rum Metropolit Hrisanthos'un 1933 yılında yazmış olduğu "Eklisia Trapezontos" isimli kitabın kapağı.

EK-2-a.

1- Trabzon'un sükûtunun son saatlerinde bulunuyoruz. Müzârekâtımla beraber umur'ul inzibatiye ve idâreyi deruhte etmek üzere jandarma kumandanı ile polis müdürüne ve metropolit, Yorgi Konfalidis, Yorgi Fosropolo, Dirabeşkiva İrmayenkopolo (?) efendilerden mürekkep hükümet-i muvakkata teşkil edildi.

2- Polis müdürü ve jandarma kumandanı maiyetleri zabitan ve komiser efratlarıyla beraber düşmanın şehre dühûl edecekleri bir sıraya kadar kalup hükümet-i muvakkatanın diğer a'zalarıyla birlikte inzibât ve asayişini ve İslâm ve Hıristiyan ahalisi arasındaki ihvan-ı muhibbiyeyi muhafaza edecekleri, ondan sonra hemen garbe müteveccihan müzâkerat edip inzibât ve eslihâ meselesi hükümet-i muvakkataya intikâl edecektir ki onlar da bu vazifeyi namuslu zevatla tedvir eyleyeceklerdir.

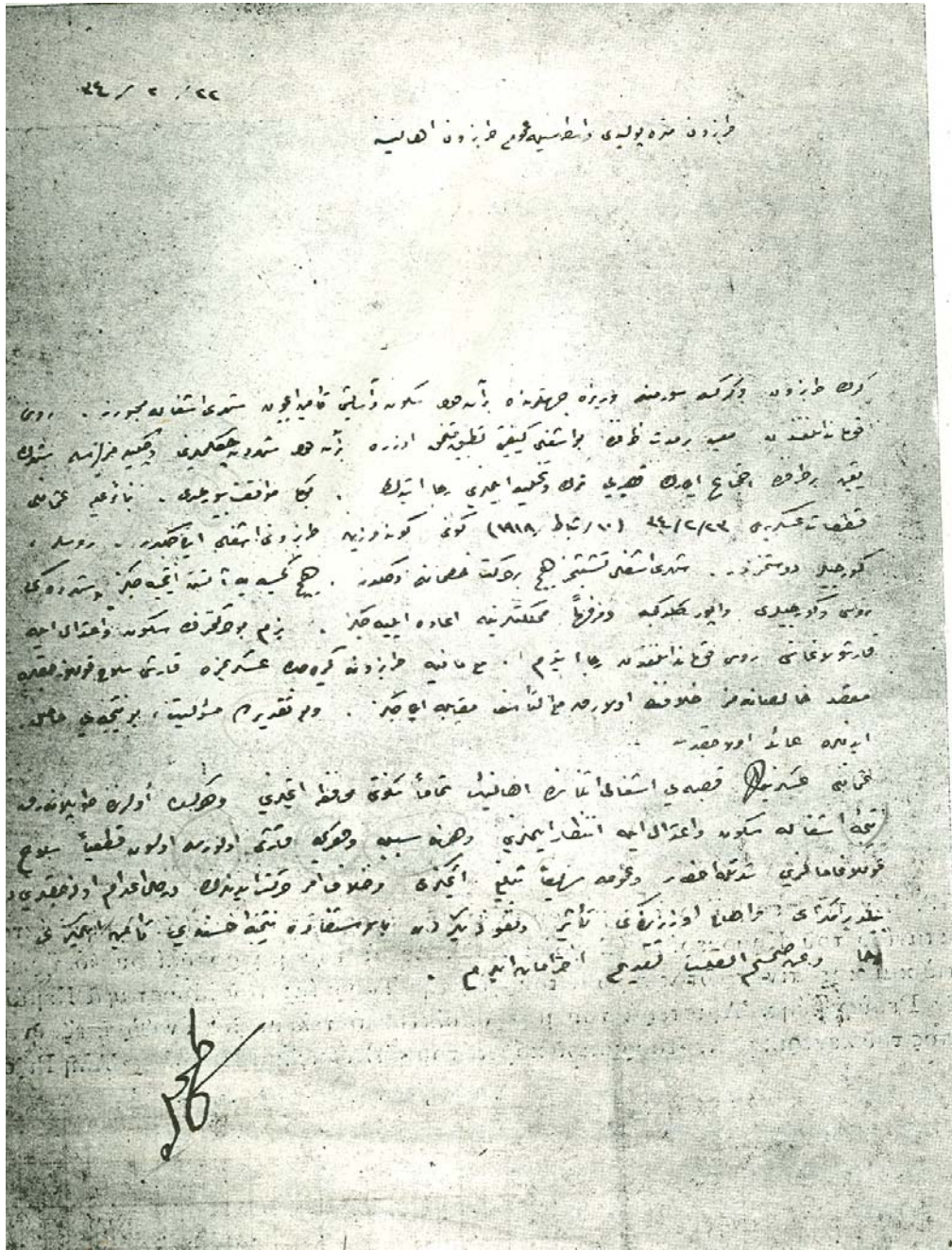
3- Halkın malına, canına, ırzına tecavüz cüretinde bulunanlar hemen katl ve itlâf edilecektir.

4- Halkın ve devair-i resmiyenin her şeyi intizâm dairesinde bırakılmış olduğundan muhafazalarına itina olunacaktır.

5- Düşmanın asayişi taht-ı intizâma alıncaya kadar vacib'ül icradır.

1 Nisan 332

Trabzon Valisi

36. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey'in Rus işgâli sonrası Trabzon'un teslim alınması ile ilgili "Trabzon Metropolitisi vasıtasıyla umum Trabzon ahalisine" başlıklı genelge.

Hrisanthos Flippides, Eklisia Trapezontos, Estia Yayınevi, Atina 1933, s.

EK-3-a.

Trabzon Metropolitî vasıtasıyla umum Trabzon ahalisine 22 / 2 / 34

Gerek Trabzon ve gerekse Sürmene ve Rize cihetlerinde bir an evvel meskûn sükûn ve asayîşi temin için şehri işgâle mecburuz. Rus kumandanlığından muayyen bir müddet zarfında bu işgâl-i keyfiyeti tatbik kılınmak üzere bir an evvel şehirden çekilmelerini ve çekilemezlerse, şehrin yakın bir tarafında ictima' ederek kasabayı terk ve tahliye eylemelerini rica ettik. Buna muvafakat buyruldu. Binaenaleyh Osmanlı kıtaat-ı askeriyesi 23 / 2 / 34 (10 Şubat 1918)* günü gündüzleyin Trabzon'u işgâl edecektir. Ruslar, Gürcüler düşmanımızdır. Şehri işgâl teşebbüsümüz hiçbir hareket-i hasmane değildir. Hiç kimseye ateş etmeyeceğiz. Şehirdeki Rus ve Gürcüler vapur geldikçe müreffehen memleketlerine iade eyleyeceğiz. Bizim bu hareketimizin sükût ve itidâl ile karşılanmasını Rus Kumandanlığından rica ettim. Ma'mafih Trabzon'a girecek askerimize karşı silâh kullanılmakla maksat-ı halisanemiz hilâfına olarak maalesef mukabele edeceğiz ve bu takdirde mesuliyet bu neticeyi hasıl edenlere ait olacaktır. Osmanlı askerinin kasabayı işgâli esnasında ahalinin tamamen sükûnetini muhafaza etmelerini ve herkes evlerinde toplanarak netice-i işgâle sükûn ve itidâl ile intizâr etmelerini, her ne sebebe ve mevkie karşı olursa olsun kat'iyyen silâh kullanmamalarını şiddetle ihtâr ve umuma serian tebliğ etmenizi ve hilâf-ı emre hareket edenlerin derhâl idâm olunacaklarını da bildirmenizi ve ahali üzerindeki tesir-i nüfuzunuzdan bil-istifâde netice-i haseneyi temin etmenizi rica ve an samim-ül-kalb takdim-i itimat eylerim.

Kâzım

* Parantez içerisinde yazılan tarih belgeyi kaleme alan kişi tarafından yanlış yazıldığı düşünülmektedir.

ATASE Arşivi, K: 492, G:38, B: 38-1.

EK-4-a.

Trabzon vilâyetine

-tel-

Trabzon metropolitinin her surette ve bilhassa İslâm vatandaşları hakkında ibraz eylediği hissiyat ve vatan perverâne ve müessir insaniyetkârane şayâna-ı takdir olunduğu bu babdaki memnuniyet ve teşekkürât-ı senâ-verânenin mumâ-ileyhe tebliği lüzûmu (vesadat-ı aliyelerini ricâ ederim.) beyan olunur.

Şevki

30 Nisan 1336

ATASE Arşivi, K:204, G: 136, B: 136-1.

EK-5-a.

11 Ocak 1336

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına, Onüçüncü Kolordu Kumandanlığına, Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Şifre

Kolordularını alakadar eden bazı istihbarat ber vech-i atidir.

1- Batum'da Pontus cumhuriyeti namıyla Yunan memurlarından mürekkep bir cemiyet-i idare teşkil etmiş vazifeye başlamıştır. Vazifeleri Trabzon ve Trabzon civarında asayiş bozarak müdâhale-i düvel sayesinde bir işgâl sahası hazırlamaktır. Trabzon sevhiline bu maksatla bir çok esliha ve cephaneye çıkarılmıştır. Trabzon Metropolit Hrisantos Kuva-i Milliye hakkında cem' ettiği ma'lûmatı Batum'da Pontus cemiyet-i idâresine tebliğ etmek ve tekmil ma'ruzatı ittihaz etmek üzere evvelce Batum'a gitmiştir. Aynı zamanda bu metropolit Ermeni muavenetinde istihsale memurdur.

2- Batum Pontus cumhuriyeti heyet-i idâresi Rum yolculara pasaport dahi vermektedir. Onbeş, Onüçüncü, Üçüncü Kolordulara tebliğ edilmiştir.

Harbiye Nezareti

11 Kanunusani 36

بزرگوار و محترم سرکار خانان مستوفی المیزان علیید		کلانکمال وزیر ۵۸۰
کلانکمال وزیر ۵۸۰	کلانکمال وزیر ۵۸۰	کلانکمال وزیر ۵۸۰

موضوع

۱- طرزدی شریکین با سید عدوی اورا در پیوسته ضیالی
 ایدیه یوز دیلایمین ختن دیویر کرک هر استانه لره
 کرک سیدی ختن خاسیات تاسینه عقیسی
 مالا عزمه کدرا با عزمه کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 ایدیه کدرا با عزمه کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 و یا در لایات دختله کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 تکیلات یا عزمه کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 ضیالی عقیسی ایدیه کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی
 عدوتیه و یا عقیسی کدرا و الیه اورا در پیوسته ضیالی

۲- طرزدی شریکین با سید عدوی اورا در پیوسته ضیالی

کامل

تسویه کل ۱۵۱

۱۵۱

کامل

GHAK
ATASE
ARŞIVI

15. Kolordu Komutan Vekili Kâzım Bey'in Hrisanthos'un faaliyetleriyle ilgili Trabzon Mevki Komutanına göndermiş olduğu yazı.

ATASE Arşivi, K: 393, G:70, B:70-1.

EK-6-a.

04-12-1335

Mevki Kumandanlığı

1- Trabzon Metropolit'i'nin Paris'ten avdeti orada Pontus hayali için yüz bulamaması zannını veriyor. Gerek İstanbul'da gerekse resmi mahafilimiz hüsn-ü münâsebet tesisine çalışması bil'ahire tekrar Batum'a gidişi ve halen orada bulunuşu bizi iğfal ile tekrar hariçten Rumların Trabzon vilayetine hicretlerini temine veya vilayet dahilindeki Rumlar arasında çalışarak esaslı teşkilât yapmaya delil olabileceğinden bu hususta Rumlarla bu gibi teşkilâtı ve metropolitin if'al ve hareketi mu'tâd olan ciddiyetle takip edilerek müfid-i ma'lumat istihsali ve Batum'dan avdet edip etmeyeceğinin iş'arını rica ederim.

3 . Şube

Trabzon Mevki Kumandanlığı'na yazılmıştır.

15 nci Kolordu Kumandan Vekili Kâzım

05-12-35

۲۷ / ۲ / ۱۲

قریباً نیکو گیسو به اتمام رسیده است.
 نزد محمد والدیه، رفعت و خلیل ۱۰۸ روز و روزی از تو بر من امانت
 سلامتی نموده برای من در دست او روزی مدینه کوثر بگذرد. با والدیه
 و در آن سال اولی حقیقتی طریقه و دیو و عترة بولسری خانه همیشگی
 و طریقه عترة بولسری بوزیر الدفتری و ارامده آلبی کوثره آبی بود.
 کردی الدفتری آمدن بسیار. سحرهای آیدری، سحرهای سحره
 آیدری سحرهای اغزان آیدری. او سر زده اوراقه و کائنات ظهور آید.
 اوراقه دیوانه سر، نوری محملد. نمطی صانایه ای امانت خود
 موقوفه. شاکر نمی آید بکده در. دیگر برای این صورت موقوفه.

Hrisanthos ile bağlantısı olan silâh kaçakçılarının yakalandığına dair yazı.

TİTE Arşivi, K:64, G:123, B:123.

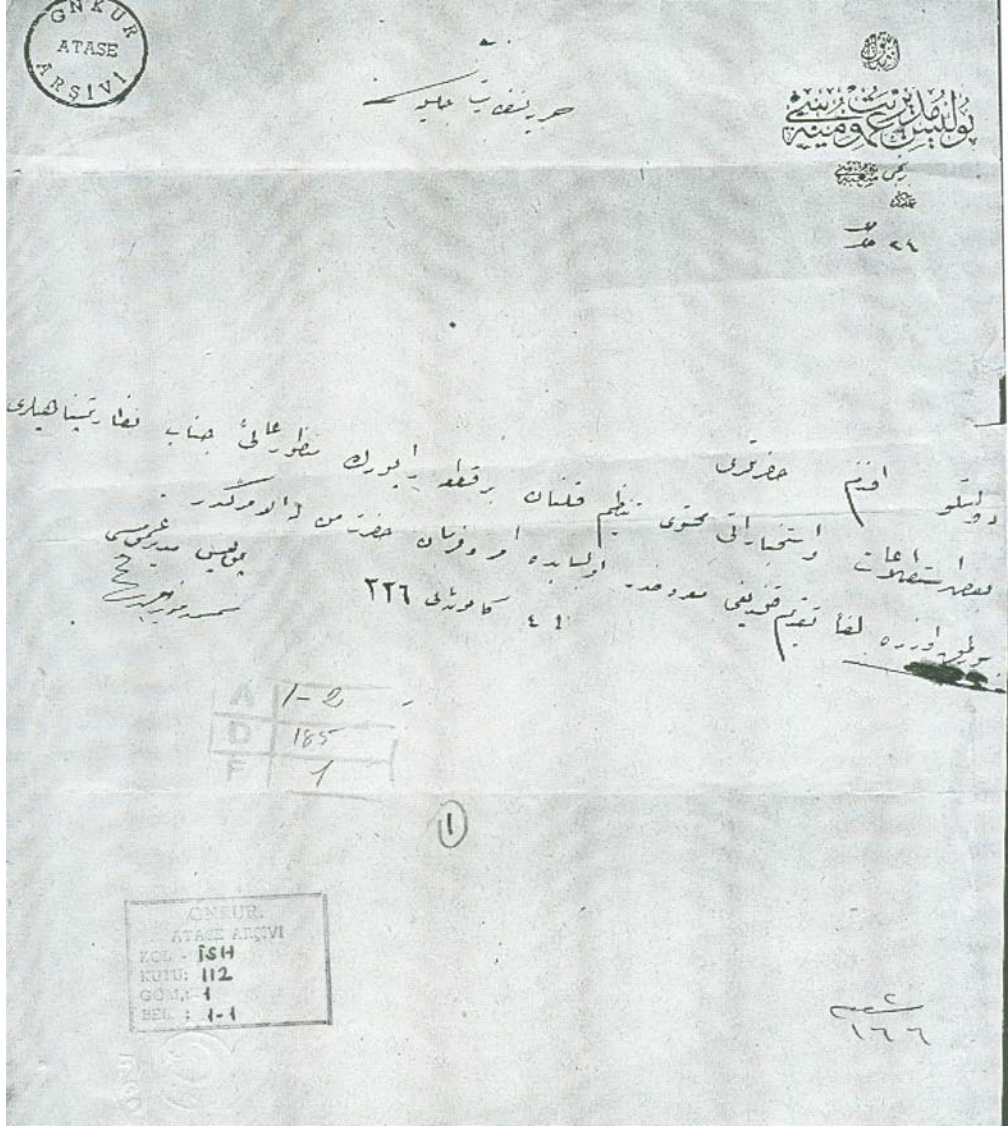
EK-7- a.

12-6-37

Ferit Paşanın yalısında bir içtima' vuku' bulmuştur.

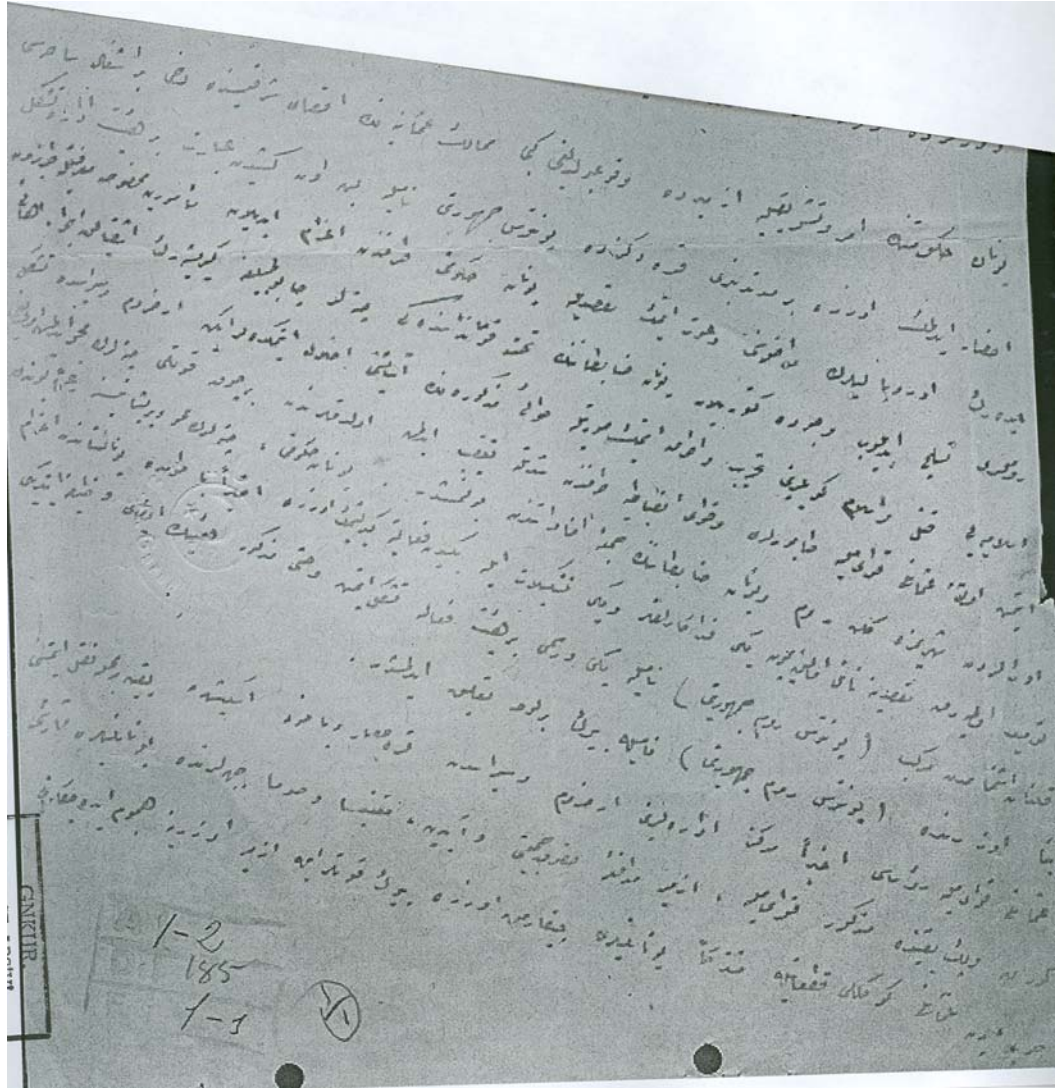
Laz Mehmet Bahaddin, Rıfat ve Halil 108 numrolu otomobil ile bir miktar silâhı getirmekteler iken derdest olunurlar. Müdüriyete götürülürler. Bahaddin ve biraderi Şakir evvelce tanıdıkları Trabzon ve Bursa metropolitleri hesabına çalıştıkları ve Trabzon metropolitinden yüz lira aldıkları ve bayramın ikinci gününde iki yüz küsür lira aldıkları anlaşılmıştır. Silâhları Armutluya Rumlara sevk edeceklerini itiraf ettiler. Üzerlerinde evrak ve vesaik zuhur eder. Evrakın divan-ı harbe tevdîi muhtemeldir. Tüfekleri satan Ali ile şöför de mevkuttur. Şakir taharri edilmektedir. Diğer bir raporun sureti melfuttur

EK-8

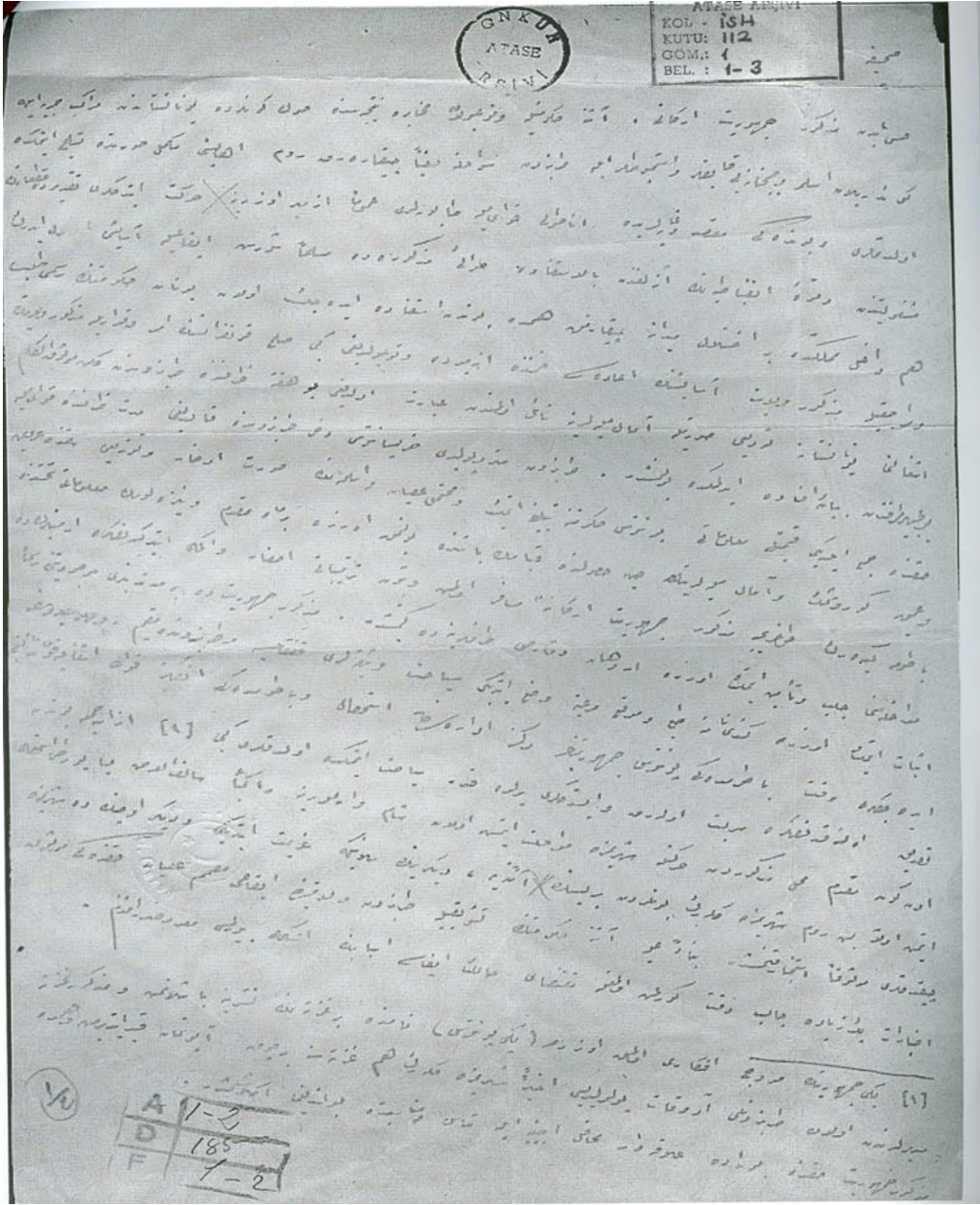
Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

ATASE Arşivi, ISH, K: 112, G:1, B:1-1.

Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

ATASE Arşivi, ISH, K: 112, G:1, B:1-2.

Polis Müdür-i Umumisinin Harbiye Nezaretine göndermiş olduğu Hrisanthos'un faaliyetlerini anlatan rapor.

ATASE Arşivi, ISH, K: 112, G:1, B:1-3.

EK-8-c.

Harbiye Nezâreti Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

Bazı istıdlâât ve istihbârâtı muhtevî tanzim kılınan bir kıt'a raporun manzûr-ı âlî cenâb-ı nezâret penahileri buyurulmak üzere leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur. Ol bâbda emr-i fermân hazret-i men leh-ül-emrindir.

4 Kânûn-ı sâni 336

Polis Müdîr-i Umûmisi
İmza

Yunan hükümetinin emir ve teşrifıyla İzmir'de vuku bulduğu gibi memâlik-i Osmaniye'nin aksamı şârkisinde dahil bir işgâl sahası ihzâr edilmek üzere bir müddetten beri Karadeniz'de Pontus cumhuriyeti namıyla beş on kişiden ibaret bir heyet-i idâre teşekkül ederek Avrupalıların davet etmek maksadıyla Yunan hükümeti tarafından i'zâm edilen me'murin-i mahsusa marifetiyle Trabzon Rumları teslih edilip vücuda getirilen Yunan zabitanın taht-ı kumandasındaki çeteler çapulculuğa girişerek eşkiyâlık icra ahâli-yi İslâmiyeyi katl ve İslâm köylerini tahrip ve ihrâk etmek suretiyle havali-i mezkûrenin asayişini ihlâl etmekte iken Erzurum ve Sivas'ta teşekkül etmiş olan Osmanlı Kuva-yı Milliye taburları ve Kuva-yı İnzibatiye tarafından şiddetle takip edilmiş olduklarından bir çok kuvvetli çetelerin mahvedilmiş olduğu oralardan şehrimize gelen Rum ve Yunan zabitanının cümle ifadatından bulunmuştur. Yunan hükümeti çetelerin mahvı perişaniyesine rağmen bundan olmayarak maksadına nail olmak için yeni fedakarlıklar diğer teşkilat ile yeniden faaliyete girişmek üzere ahiren Batum'da Yunanistan'da izam kılınan eşhastan mürekkep (Pontus Rum cumhuriyeti) namıyla yeni ve resmi bir heyet-i faale teşekkül etmiş ve hatta mezkûr heyetin ifâ-yı vazife ettiği bina üzerinde (Pontus Rum cumhuriyeti) namıyla büyük bir levha ta'lik edilmiştir.

Osmanlı Kuva-yı Milliye rüesası ahiren merkez idaresini Erzurum ve Sivas'tan Karahisar ... Eskişehir'e tayin bir mahale nakl etmesi ... pek yakında mezkûr Kuva-yı Milliye İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Aydın, Menteşe ve Soma cephelerinde Yunanlılara karşı harbeden Osmanlı Gönüllü Kıtâatıyla ... çıkarmak üzere büyük kuvvetler ile İzmir üzerine hücum edeceğini

EK-8-d.

hisseden mezkûr cumhuriyet erkânı Atina hükümetiyle vuku bulan muhabere neticesinde son günlerde Yunanistan'dan mürâkib-i harbiye ile gönderilen esliha ve cephaneye kayıklar ve istimbotlar ile Trabzon seyahiline yakın çıkararak Rum ahalisini mükemmel surette teslim etmekte oldukları ve bundaki maksat ve gayeleri de Anadolu Kuvayı Milliye taburları hemen İzmir üzerine hareket ettikleri takdirde kıtaatın meşguliyetinden ve Kuvva-i İnzibatiyenin azlığından bil-istifade havali-i mezkûrede müsellehan şûriş ikarıyla asayiş ihlâl ederek hem dahil-i memlekette bir ihtilal meydana çıkarmak hem de bundan istifade edecek olan Yunan hükümetinin resmi talep müracaatıyla mezkûr vilayet asayişinin iadesi zımnında İzmir'de vuku' bulunduğu gibi Sulh kongresinin emr ve kararıyla mezkûr vilayetin işgalini Yunanistan'a tevdi suretiyle amâl-i milliyelerine nail olmasından ibaret olduğu bu hafta zarfında Trabzon'dan gelen mevsuk-ül kelim yolcular tarafından beyan-ı ifade edilmekte bulunmuştur. Trabzon Metropolit Hrisantos'u dahi Trabzon'da kaldığı müddet zarfında Kuva-yı Milliye hakkında cem' ettiği kıymetli malumatı Pontus hükümetine tebliğ etmek ve muhtemel isyan ve suret-i izhar ve tevziğ hakkında görüşmek ve amal-i milliyelerinin hin-i husulünde başında bulunmak üzere bir mah mukaddem Venizelos'un malumatı tahtında Batum'a giderek doğruca mezkûr cumhuriyet erkanına misafir olmuş ve bütün tertibatı izhar-ı ikmâl ettikten sonra Ermenilerin de müdahalesini celp ve temin etmek üzere Ardahan ve Kars taraflarına gitmiştir. Mezkûr cumhuriyette bir müddetten beri mevcudiyetini resmen ispat etmek üzere kendi namına tab ve mevkii ... vaz' ettiği seyahat vesikaları Kafkasya ve Trabzon'da mukim Rumlar edecekleri vakit Batum'daki Pontus cumhuriyetinin merkez idaresinden istihsal ve Batum'daki İngiliz Kuva-i İşgâliye Kumandanlığına tasdik olunduktan sonra serbest olarak ve istedikleri yerlere kadar seyahat etmekte oldukları gibi [1] bundan on gün mukaddem mahal-i mezkûrden hareketle şehrimize muvasalat etmiş olan Şam ? vapurlarına râkiben salif'ül arz pasaport istihsal etmiş olan beş Rum şehrimize gelerek bunlardan birisinin Atina'ya diğerinin Selânik'e azimet ettiği ve diğer üçünün de şehrimize çıktıkları mevsûkan istihbar edilmiştir. Binaenaleyh Atina Hükümetinin teşvikiyle Trabzon ... ika -i musammem isyan hakkındaki mevsuk ihbarat pek ziyade calib-i dikkat görülmüş olmakla ... hali ifası ... verilmesi maruzdur efendim.

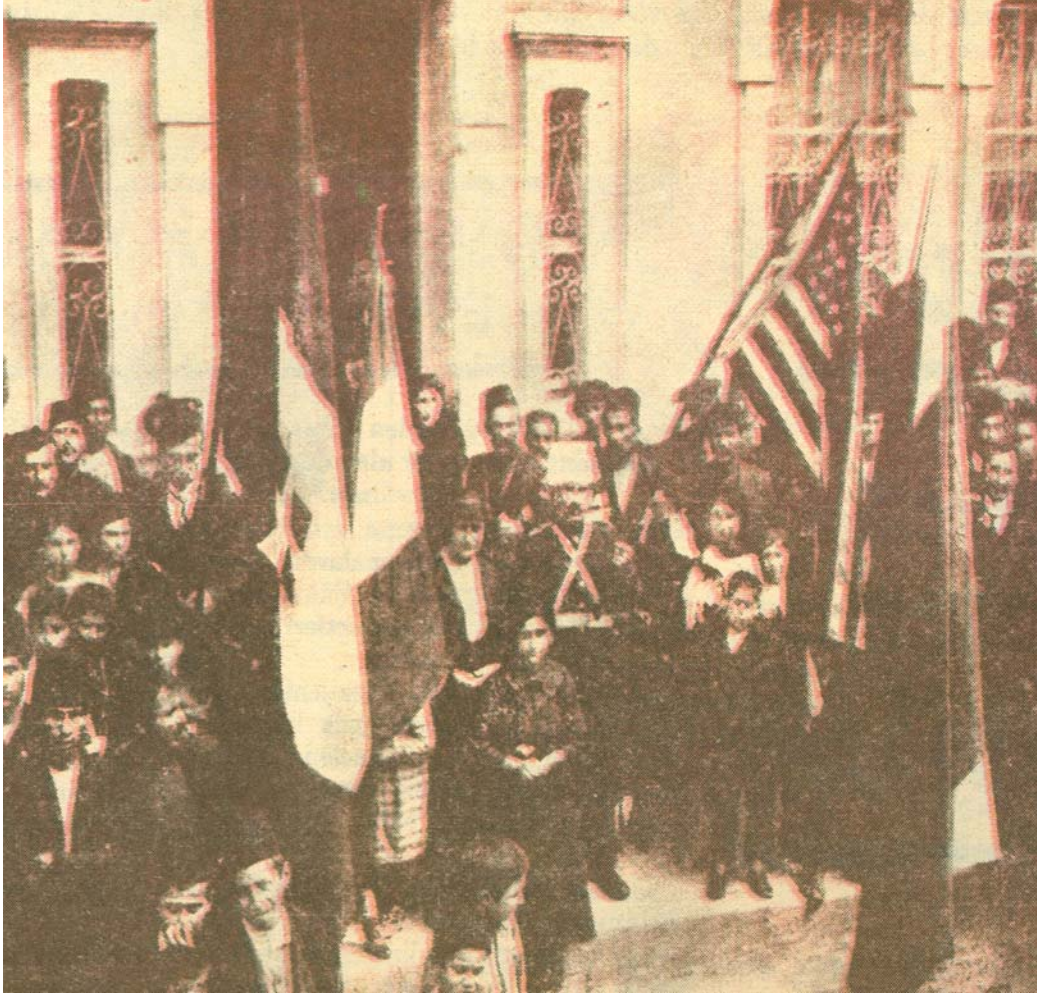
[1] Yeni cumhuriyetin ... efkârı olmak üzere (Yeni Pontus) namında bir gazetenin neşrine başlanmış ve mezkûr gazete ...dan olan Trabzonlu avukat Pololidis ahiren İzmir'e gelerek hem gazetesine bir çok abonman kaydettirmiş ve hemde mezkûr cumhuriyet hakkında burada alakadar mehafil-i ecnebiye ile ... münâsebette bulunduğu anlaşılmıştır.

EK-9

Trabzon Rum Metropoliti Hrisanthos Trabzon'u işgâl eden Rus komutanını karşılarken. (1916)

EK-10

Trabzon'da bulunan azınlıklar işgâl esnasında Rusları karşılarken. (1916)

Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, Milliyet Yayınları, C.I, 5 Temmuz 1919.

EK-11

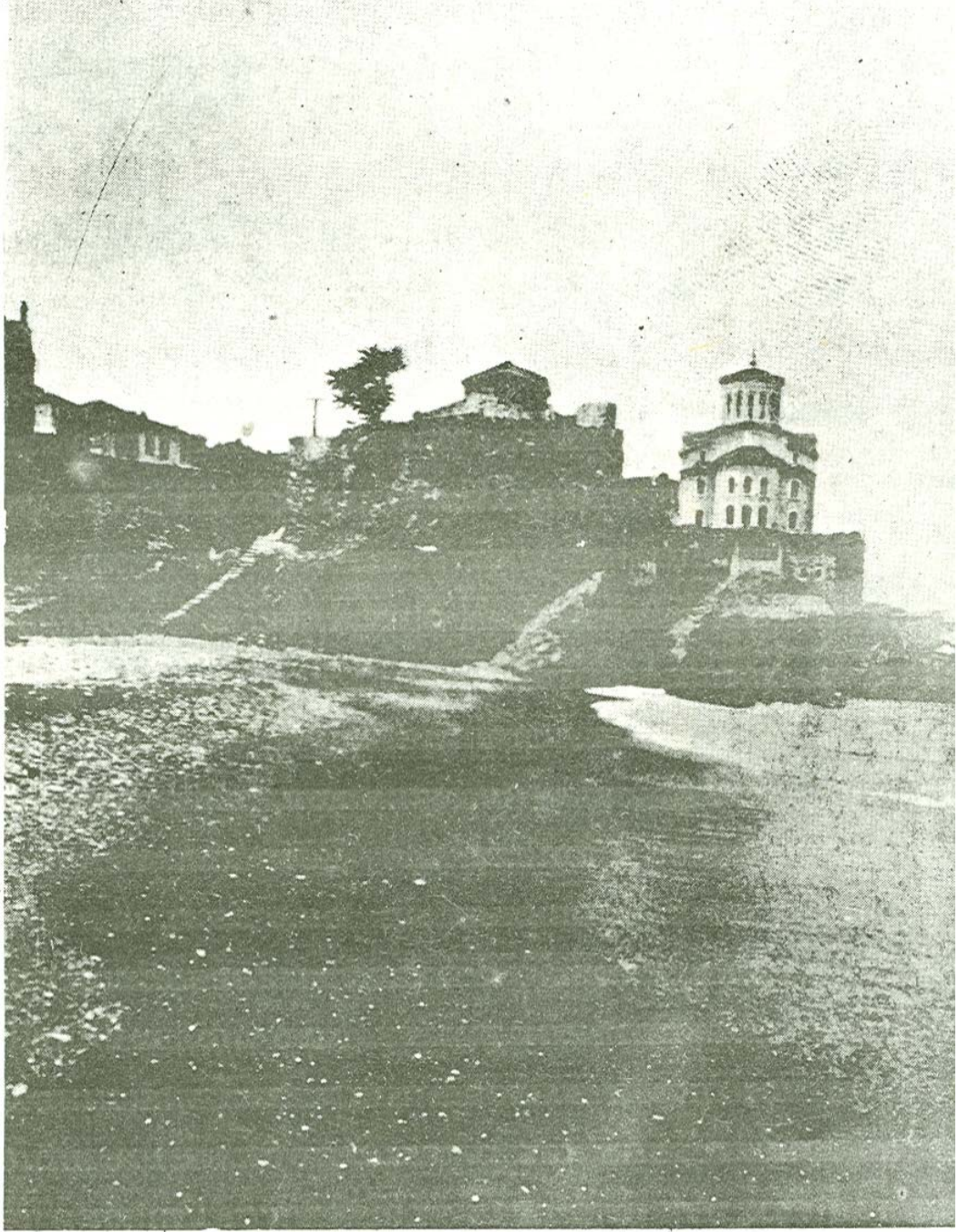
Trabzon Rum Metropoliti Hrisanthos.

EK-12

Trabzon Rum Metropolitliği'nin cepheden görünüşü.

EK-13

Trabzon Rum Metropolitliği'nin uzaktan görünüşü.

Hrisanthos Flippides, Eklisia Trapezontos, Estia Yayinevi, Atina 1933, s. 720, 2 . resim.

EK-14

Trabzon Rum Metropolitliğinin uzaktan görünüşü. (Fotoğraftaki 1 rakamı metropolithaneyi göstermektedir.)

Hrisanthos Flippides, Eklisia Trapezontos, Estia Yayınevi, Atina 1933, s. 664, 1. resim.

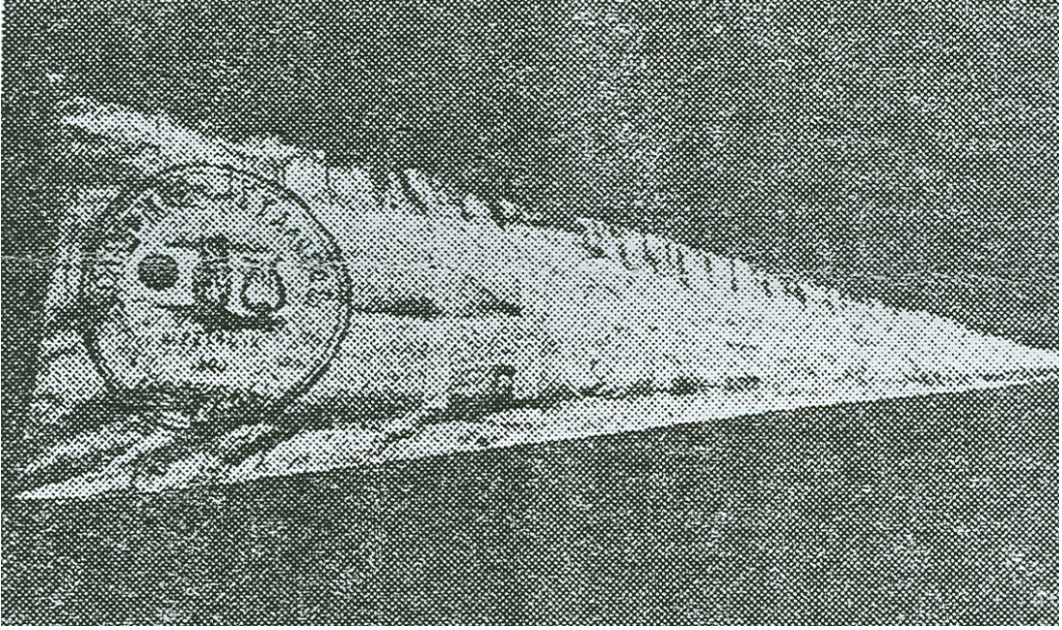
EK-15

Hrisanthos, Türk komutanlarıyla ve Rauf Bey (Orbay) ile birlikte.

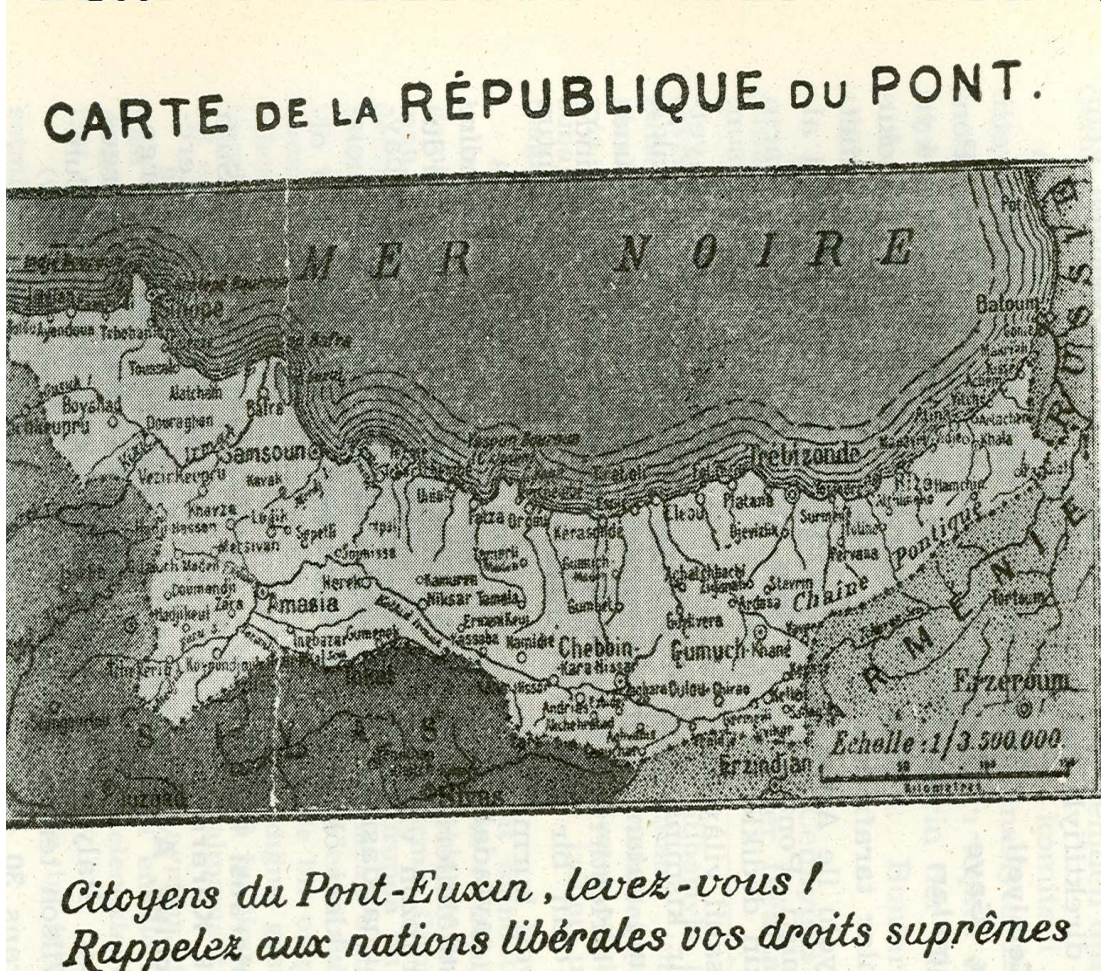
Hrisanthos Flippides, Eklisia Trapezontos, Estia Yayınevi, Atina 1933, s. 768, 6. resim.

EK-17

Sözde Pontus bayrağı.

Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi, C.I, Milliyet Yayınları, 9 Temmuz 1919.

Pontus sınırlarını gösteren Paris'te basılmış bir propaganda kartı.

Celal Bayar, Ben de Yazdım, C.V, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 1458.